

ΟΝΕΙΡΟΓΝΩΣΙΑ-ΟΝΕΙΡΟΔΡΑΜΑ

Το όνειρο της νυκτός ως ο αδιαφιλονίκητος «φύλακας του ύπνου»

Φεβρουάριος 2015

Σάββας Μπακιρτζόγλου
Ψυχολόγος-ψυχαναλυτής

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Γενικά περί του ονείρου

2. Ιστορικό

3. Το όνειρο και η ψυχανάλυση

3.1 Το όνειρο και ο κινηματογράφος

3.2 Το όνειρο ως παλινδρομικό φαινόμενο/ Η εργασία του ονείρου

3.3 Το όνειρο και η εικονοποίηση (ή εικονοποιία)

3.4 Άλλα ψυχαναλυτικά μοντέλα περί του ονείρου

3.5 Τα όνειρα κατά την παιδική ηλικία

4. Η ερμηνεία των ονείρων

5. Η οργανωτική λειτουργία της αφήγησης του ονείρου

6. Όταν η εργασία του ονείρου αποτυγχάνει

7. Ψυχικό τραύμα και όνειρο

7.1.1 Η πρώτη θεωρία του τραύματος (Freud)

7.1.2 Τα θετικά αποτελέσματα του τραύματος

8. Το όνειρο στον χρηστικό ασθενή

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Γενικά περί του ονείρου

«Με σκληρή δουλειά και ευτυχείς συγκυρίες μια ψυχανάλυση μπορεί να διακόψει κάθε νευρωτική συμπτωματολογία του αναλυόμενου, κάθε εκδραμάτιση (*acting out*), όλα τα νευρωτικά lapsi και δύναται να καταστήσει τον πρώην ασθενή την επιτομή της κανονικότητας (ψυχικής υγείας). Εντούτοις το άτομο δε θα σταματήσει ποτέ να βλέπει, ανορθόδοξα, ενστικτώδη και αλλόκοτα όνειρα, μια συνεχιζόμενη απόδειξη της ατέρμονης δραστηριότητας του ασυνειδήτου της ψυχής μας». **Kurt Eissler**, (προσωπική αλληλογραφία με τον Ralph Greenson)

«... μετά από πολύ αυτοπαρατήρηση, καταλήγω, ότι διά μέσω κάθε ονείρου, το άτομο έχει να μάθει κάτι νέο που το αφορά, κάτι που έχει μείνει με ερωτηματικό και ζητάει επίμονα μίαν απάντηση. Τα όνειρα μοιάζουν κομμάτια του προσωπικού παζλ του καθενός από εμάς, που κάπου είχαν παραπέσει, και κάποια στιγμή της ζωής μας, κοιτάζοντας γύρω μας προσεκτικότερα, τα ξαναβρίσκουμε και τα τοποθετούμε στη θέση τους, νιώθοντας μια απίστευτη ικανοποίηση» **Χαρμητή Φωτεινή**, (ηλεκτρονική αλληλογραφία με τον Σάββα Μπακιρτζόγλου).

Το όνειρο

Πρόκειται για μια μοναδική μορφή ψυχικού φαινομένου, μια ψυχική λειτουργία που παράγεται κατά τη διάρκεια μιας ειδικής φάσης του ύπνου. Είναι μια πηγή φαντασίας, αλλά συνιστά και μια δεξαμενή φαντασίας. Αφορά σε μια ψυχική παραγωγή αινιγματικού χαρακτήρα, αποτελούμενη κυρίως από **οπτικές εικόνες**¹ και **αναπαραστάσεις** οι οποίες διαφεύγουν της συνείδησης αυτού που ονειρεύεται. Το όνειρο είναι φτιαγμένο από **αυτόματες δραστηριότητες** οι οποίες εκφεύγουν της προσοχής του ονειρευμένου ενώ η «ουσία» του, δηλαδή η σειρά των εικόνων του, εξελίσσονται σε ένα δράμα κατά το μάλλον ή το ήττον αδιάλειπτο. Η συνειδησιακή κατάσταση του ονειρευμένου είναι τέτοια ώστε εκείνος να πιστεύει στην πραγματικότητα του ονειρικού του δράματος. **Πολύ συχνά το υποκείμενο που ονειρεύεται περιλαμβάνεται στο όνειρο είτε ως δρών πρωταγωνιστής είτε ως παρατηρητής.**

Κατά τον Lewin (1958) ο ονειρευόμενος δεν ξεχωρίζει κατ'ανάγκη τον εαυτόν του ως θεατή αλλά συχνά συγχωνεύεται με τις αληθινές συγκινήσεις του ονείρου.

¹ Εντούτοις και οι υπόλοιπες αισθήσεις πέραν της οράσεως συχνά υπεισέρχονται.

Οι **ονειρικές εικόνες** σχετίζονται με εξωτερικές αισθητηριακές διεγέρσεις, με έσωθεν εντάσεις, με τη συναισθηματική κατάσταση και τις ενασχολήσεις του ονειρευμένου καθώς και με τις αναμνήσεις του, άλλοτε πρόσφατες και άλλοτε «αλαργινές», οι οποίες μόνο φαινομενικά είναι ξεχασμένες. Συχνά ξεχνάμε τα όνειρα όταν ξυπνάμε ενώ άλλοτε η ανάμνηση τους διακόπτεται κατά τις ώρες που ακολουθούν επειδή το περιεχόμενό τους, ακόμη και το ίδιο το γεγονός ότι ονειρευτήκαμε, μπορεί να είναι μπερδεμένο και απόκρυφο. Σε κάποιες περιπτώσεις όμως η ανάμνησή τους διατηρείται επ'αόριστον. Ενίοτε ενώ αισθανόμαστε ότι μπορούμε να τα διηγηθούμε ενδεχομένως να προσκρούουμε στην ατοπία αυτού που τα όνειρα «διηγούνται». Ας σημειωθεί ότι ονειρευόμαστε κατά τη διάρκεια αυτών των φάσεων του ύπνου που ονομάζουμε **παράδοξο ύπνο**² ο οποίος αντιστοιχεί στο 20 % του ύπνου του ενήλικα. Η κλινική μελέτη του ύπνου έδειξε ότι το 70 % των ατόμων τα οποία ξυπνούν κατά τη διάρκεια του **παράδοξου ύπνου** είναι ικανά με ευκολία να διηγηθούν το όνειρό τους. Ο παράδοξος ύπνος διαφέρει τόσο από οποιαδήποτε άλλη φάση του ύπνου όσο και από την κατάσταση του ξύπνιου.

Η φάση του παράδοξου ύπνου ισοδυναμεί με το όνειρο.

Κατά τη διάρκεια του παράδοξου ύπνου παρατηρήθηκαν γρήγορες οφθαλμικές κινήσεις οι οποίες αποδόθηκαν στην οπτική παρακολούθηση των εικόνων στο μέτρο κατά το οποίο το όνειρο είναι ένα **όραμα**. Ο καθένας μας έχει την εμπειρία του ονείρου κατά τη διάρκεια του ύπνου. Η εμπειρία του ονείρου είναι οικουμενική : πρόκειται για την καθολικότητα της ονειρικής εμπειρίας. Η **οικουμενικότητα της ονειρικής εμπειρίας** θα όφειλε να συνεπάγεται και έναν οικουμενικό κώδικα επικοινωνίας και τη δυνατότητα επεξεργασίας του, ένα λεκτικό και συντακτικό σύστημα λόγου χάρη, το οποίο-στο μέτρο που θα το μαθαίναμε όπως μαθαίνουμε μια γλώσσα - θα μας επέτρεπε να κατανοήσουμε αυτό που «**θέλει να μας πει**» ένα

---

² Paradoxical sleep, sommeil paradoxal: ήδη από τον 19^ο αιώνα ο Jouvet μίλησε για την ονειρική συμπεριφορά η οποία λαμβάνει χώρα κατά την τρίτη διαβάθμιση εγρήγορσης η οποία είναι ο παράδοξος ύπνος. Χαρακτηρίζεται από γρήγορες κινήσεις των ματιών, μυϊκή ατονία, αρρυθμία αναπνοής και καρδιάς. Επίσης από απορρύθμιση της σωματικής θερμοκρασίας, από διαστολή των λεκανικών οργάνων και από στύση η οποία μπορεί ν'ακολουθείται από εκσπερμάτιση. Η ηλεκτρική δραστηριότητα του εγκεφάλου προσεγγίζει αυτήν του ξύπνιου όπως φαίνεται από το εγκεφαλογράφημα.

τάδε όνειρο με τον ίδιο τρόπο που κατανοούμε αυτό που μας λέει ένα λεκτικό μήνυμα εκφρασμένο σε γλώσσα που γνωρίζουμε. Κάτι τέτοιο όμως δεν ισχύει με τα όνειρα και αυτό διότι η μοναδικότητα τους, η συνύφανσή τους με την ιδιαίτερη ζωή του ονειρευμένου και γενικότερα ο μοναδικός, παράδοξος και απρόβλεπτος χαρακτήρας των καταστάσεων των στοιχείων και των λειτουργιών τους δεν επιτρέπει τη δημιουργία και την επεξεργασία ενός συγκεκριμένου κώδικα ονείρου. Κατανοούμε τον **Ηράκλειτο** ο οποίος έλεγε : «*ξύπνιοι οι άνθρωποι δεν έχουν παρά ένα κόσμο όλοι μαζί, ενώ στον ύπνο ο καθένας τους στρέφεται προς τη μοναδικότητα.*»³.

Ίδου η φράση που εισαγάγει την πλειονότητα των ονειρικών επεισοδίων: «*Είδα ένα όνειρο*» ή «*Έκανα ένα όνειρο...*» ή «*Ονειρεύτηκα ότι...*». Να λοιπόν φράσεις, πάντα στον αόριστο χρόνο!

Το όνειρο του ξύπνιου: Το να πει κάποιος ότι ονειρεύεται σε χρόνο ενεστώτα σημαίνει κάτι τελείως διαφορετικό. Αναφέρεται στη **φαντασία** η οποία προσιδιάζει στην κατάσταση του ξύπνιου ή σε μια συνειδητή επιθυμία ή σε μια ουτοπία αποδεκτές από τη συνείδησή μας. Πράγματι η λέξη **όνειρο** κυρίως μετά τον 18^ο αιώνα, συνυποδηλώνει επίσης μια ενσυνείδητη διαδικασία: πρόκειται για τη φαντασία καταστάσεων έξω από τους περιορισμούς της πραγματικότητας π. χ ονειροπόληση, οπτασία, όραμα, ρεμβασμό κ.λ.π.

Το όνειρο της νυκτός, και γενικότερα του ύπνου: Αφορά στις **απωθημένες επιθυμίες** που πλήττουν τον ψυχισμό μας και ζητούν να εκπληρωθούν. Το όνειρο του κοιμώμενου προσημαίνεται από τη χρήση του *αορίστου* χρόνου η οποία τον τοποθετεί στη θέση του αφηγητή. Πρόκειται για μια μοναδική και προσωπική εμπειρία και ως εκ τούτου δεν μπορεί να αναπαραχθεί μολονότι ορισμένα ονειρικά σενάρια μοτίβα ή περιεχόμενα, επαναλαμβάνονται (επαναλαμβανόμενα όνειρα) στη διάρκεια μιας μακράς περιόδου της ζωής ή κατά τη διάρκεια όλης της ζωής εν είδει «*ονειρικής επωδού*». Βλέπουμε όνειρα τα οποία είναι όπως και τα βιώματα, οι πραγματικές μας εμπειρίες. Όνειρα κάθε είδους: λιγότερο ή περισσότερο πλούσια, λιγότερο ή περισσότερο κοινότυπα.

³ Dictionnaire de la psychanalyse, p. 752, Encyclopaedia Universalis, Paris, 2001.

Τα όνειρα «φτάνουν» στον ονειρευόμενο, όπως προκύπτουν στο άτομο σε εγρήγορση (στον ξύπνιο) τα διάφορα γεγονότα τα οποία τον εντυπωσίασαν, τα οποία τον κυριεύσαν και με τον ένα ή τον άλλο τρόπο μετέβαλαν την ύπαρξη του. Όμως είναι το **μη πραγματικό** των ονειρικών επεισοδίων που τα διαφοροποιεί από την πραγματικότητα των εμπειριών και βιωμάτων. Ο ονειρευόμενος είναι **ημιπαράλυτος** και ξεκομμένος από τον εξωτερικό κόσμο. Καθώς επανέρχεται στην κατάσταση του ξύπνιου έχει την αίσθηση ότι κάτι έλαβε χώρα σε αυτόν ή στην ψυχή του για το οποίο ούτε την πρωτοβουλία πήρε και ούτε μπορεί να το εξηγήσει. Πρόσφατες μελέτες έδειξαν ότι η στέρηση του ύπνου μπορεί να προξενήσει σοβαρές συγκινησιακές και ψυχικές διαταραχές.

Σύγχρονες έρευνες από τον κόσμο των νευροεπιστημών έδειξαν ότι ορισμένες από τις κεντρικές έννοιες του Freud σχετικά με τα όνειρα, μπορούν να επιβεβαιώνονται επιστημονικά από μια άλλη πηγή, π.χ. τις νευροεπιστήμες (Solms 1998).

2.Ιστορικό

Ανέκαθεν το όνειρο προσήλκυσε το ενδιαφέρον των λαμπρότερων πνευμάτων. Λόγω του αινιγματικού του χαρακτήρα δεν έπαυε να απασχολεί τους ανθρώπους από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Γενικά ο αρχαίος κόσμος είχε προσδώσει σ'αυτά υπερφυσικές και προφητικές σημασίες και νοήματα θεωρώντας ότι εκεί μπορούν να υπάρχουν κρυφά μηνύματα των θεών ή σημάδια για γεγονότα που πρόκειται να συμβούν στο μέλλον.

Από αρχαιοτάτων χρόνων τα γραπτά αναφέρονται στον ιδιάζοντα και παράδοξο χαρακτήρα του ονείρου, στην αντίφαση ανάμεσα στην παγκοσμιότητα τους από τη μια και την ταυτόχρονη μοναδικότητα τους από την άλλη.

Ο γέρο Αριστοτέλης, όπως τον αποκαλούσε ο Freud ⁴, έλεγε πως το όνειρο είναι η δραστηριότητα της ψυχής του ονειρευόμενου. Είναι αλήθεια ότι ο πρώτος προσπάθησε να το εξηγήσει επιστημονικά υποστηρίζοντας πως το *ενύπνιον*, είναι πλάσμα της φαντασίας μας, μια κίνηση της ψυχής. Μια άλλη ιστορική απόπειρα

⁴ Freud , «Συμπλήρωμα Μεταψυχολογίας επί της διδασκαλίας του Ονείρου»

επιστημονικής προσέγγισης του ονείρου καταγράφεται το 2^ο μΧ. αιώνα και είναι τα «*Ονειροκριτικά*» του Αρτεμίδωρου.

Γενικά οι αντιλήψεις ότι ένα όνειρο έχει προβλεπτική αξία όχι μόνο για τον ονειρευόμενο αλλά και για τα εικονιζόμενα σε αυτό πρόσωπα, ή ότι το ίδιο μπορεί ν'αποτελεί προνομιακό τρόπο επικοινωνίας με το θείο, διατηρήθηκαν ατόφιες από τη λαϊκή παράδοση μέχρι σήμερα.

Από το Μεσαίωνα και ύστερα η στάση των φιλοσόφων είναι αντιφατική. Αντιθέτως στην Βυζαντινή περίοδο, στους Πατέρες της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας και στους βυζαντινούς συγγραφείς βρίσκουμε στοιχεία αναφορικά με το ψυχικό όργανο του ανθρώπου, και μάλιστα για την διαδικασία του ονείρου, στα οποία μας εντυπωσιάζει η ομοιότητα τους με τη φρουδική θεωρία. Τω όντι, στους βυζαντινούς συγγραφείς το όνειρο θεωρείται ότι διέπεται από το παθητικό (ασυνείδητο). Εδώ καταγράφονται και μεταφέρονται όλες οι ενορμήσεις οι οποίες λογοκρίνονται, οι επιθυμίες που δρουν με την αρχή της ηδονής («Φιλοκαλία» Πατέρων). Την ύπαρξη των λιβιδινικών ονείρων τονίζει ο Τιμόθεος Αλεξανδρείας (4^{ος} αιώνας) ⁵.

Αργότερα και μετά το τέλος του δυτικού Μεσαίωνα την εποχή της Αναγέννησης, ο Καρτέσιος (Rene Descartes 1596-1650) υποτίμησε την ονειρική δραστηριότητα θεωρώντας την ως ψευδή, κίβδηλη, άτοπη και μωρή, όπως ο λόγος των παραφρόνων. Αντίθετα ο Σπινόζα (B. Von Spinoza (1632-1677) απέδωσε στο όνειρο μια ιδιαίτερη θέση. Στα μεταγενέστερα χρόνια το όνειρο βρίσκεται στο επίκεντρο των θεωριών της πλειοψηφίας του γερμανικού ρομαντισμού με πρωτεργάτες τους Σέλλινγκ / W. Von Schelling (1775-1854), Νίτσε/ F. Nietzsche (1844-1900), Σόπενουερ /A. Schopenhauer (1788-1860).

Οι Γάλλοι είναι σκεπτικιστές. Οι Μονταίν/ Montaigne (1533-1592) και Πασκάλ / Pascal (1623-1662) προβληματίζονταν με το αν θα μπορούσε να έβρισκε κανείς ένα κριτήριο ικανό να διακρίνει το όνειρο από την πραγματικότητα, την αυταπάτη από την αλήθεια. Κατά τον Πασκάλ η ζωή είναι ένα όνειρο λιγότερο ασταθές. Ο Μονταίν

⁵ Θεοχαράκης Ν. και συνάδελφοι, «Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής 2004», Ιατρική Σχολή Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και Πανεπιστημίου Αθηνών.

αναρωτιόταν αν θα οφείλαμε να πιστέψουμε ότι οι σκέψεις και οι πράξεις μας δεν είναι παρά ένα όνειρο, ενώ η εγρήγορση ένα είδος ύπνου⁶.

Η σύγχρονη δυτική σκέψη με εκπροσώπους, όπως Μπεργκσόν / Bergson (1859-1941) και Χούσσερλ / Husserl (1859-1938), κατανοούν την πραγματικότητα ως ένα σύνολο ονείρων καλά δεμένων μεταξύ τους, όπως και οι προγενέστεροι αυτών Λάιμπνιτς / Leibniz(1646-1716) και Καντ / Kant (1724-1804), πλην του Χέγκελ / G. W. Hegel (1770-1831) ο οποίος το απέρριψε. Ενδιαφέρθηκαν, επίσης, για το όνειρο ψυχίατροι της δυναμικής ψυχιατρικής, μακρινοί πρόγονοι του Freud, όπως ο von Schubert (1780-1860).

Η παρακμή του ρομαντισμού σηματοδότησε την ανάπτυξη της θετικής σκέψης η οποία, όπως έδειξε ο M. Foucault (1926-1984) κατέταξε την *αλογία* στην τάξη της αρρώστιας. Κατά τους οπαδούς της θετικής σκέψης το όνειρο περιορίστηκε ως ένα καθαρό προϊόν της εγκεφαλικής δραστηριότητας και ως εκ τούτου θεωρήθηκε άνευ νοήματος. Οι φυσιολόγοι των αρχών του 19^{ου} αιώνα ενδιαφέρθηκαν για τις βιολογικές λειτουργίες της ονειρικής διαδικασίας κατά τη διάρκεια του ύπνου. Αυτοί αντιτάχτηκαν στην κλασική παράδοση η οποία αναγνωρίζει την *αναπαραστατική σημασία της ονειρικής εικονοποίησης (ή εικονοποιίας)*.

Ο Michel Foucault (1926 – 1984) ήταν Γάλλος φιλόσοφος, κοινωνιολόγος και ιστορικός. Κατείχε έδρα στο περίφημο “Collège de France” με τον τίτλο «Ιστορία των συστημάτων σκέψης». Επίσης, δίδαξε στο University at Buffalo και στο University of California (Berkeley). Επέδειξε πολύ σημαντικό επιστημονικό έργο, ιδίως με τις μελέτες του επάνω στους κοινωνικούς θεσμούς, την ψυχιατρική, την ιατρική, τις ανθρώπινες επιστήμες και το σωφρονιστικό σύστημα, καθώς και με τις αναλύσεις του αναφορικά με την ιστορία της ανθρώπινης σεξουαλικότητας. Στη δεκαετία του 1960, ο Foucault συνδέθηκε με το δομισμό, ρεύμα σκέψης από το οποίο μετέπειτα διαχώρισε τη θέση του. Το έργο του επηρεάστηκε ιδιαίτερα από τις αντιλήψεις του Nietzsche – χαρακτηριστικά, σε συνέντευξή του είχε δηλώσει: “είμαι νιτσεϊκός!” Για ένα διάστημα κατά τη διάρκεια της φοίτησής του στην “École Normale Supérieure” έπασχε από οξεία κατάθλιψη και, ως αποτέλεσμα, παρακολουθήθηκε από ψυχίατρο. Αυτήν την περίοδο δημιουργήθηκε σε αυτόν έντονο ενδιαφέρον για την επιστήμη της

---

⁶Αυτό μας θυμίζει, τηρουμένων των αναλογιών, την κεντρική περί του βίου αντίληψη των Ορφικών την οποία ο Ευριπίδης συνόψισε ως εξής: « Τίς δ’ οιδεν ει ζην μεν τουθ’ όπερ κέκληται θανείν , το δε ζην θνήσκειν εστί» (ποίος ξέρει εάν η ζωή είναι αυτό το οποίο καλείται θάνατος και θάνατος αυτό που καλείται ζωή;). Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν «Ηλίου», τόμος ιε’, σελ. 77.

ψυχολογίας την οποία και σπούδασε. Επίσης, το 1952 έλαβε το πτυχίο του στη φιλοσοφία. Το 1954 δημοσίευσε το πρώτο του βιβλίο με τίτλο “Maladie mentale et personnalité” (ψυχική νόσος και προσωπικότητα). Το 1954 υπέβαλε την διατριβή του διδακτορικού του στο Πανεπιστήμιο της Ουψάλα στη Σουηδία, η οποία όμως απορρίφθηκε! Το 1958 εγκατέλειψε το Πανεπιστήμιο της Ουψάλας και ανέλαβε θέσεις στο Πανεπιστήμιο της Βαρσοβίας και στο Πανεπιστήμιο του Αμβούργου. Στην Γαλλία επέστρεψε το 1960, προκειμένου να ολοκληρώσει το διδακτορικό του και να αναλάβει μια έδρα στη φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο του Clermont-Ferrand. Το 1961 έλαβε το διδακτορικό του δίπλωμα με την υποβολή δύο διατριβών-θέσεων (όπως συνηθίζεται στη Γαλλία). Η “κύρια” διατριβή είχε την θεματική “Folie et déraison: Histoire de la folie à l’âge classique (Madness and Insanity: History of Madness in the Classical Age)” («Τρέλα και παραφροσύνη: Ιστορία της τρέλας στην κλασική εποχή»), ενώ η “δευτερεύουσα” διατριβή αφορούσε στη μετάφραση και το σχολιασμό του έργου του Kant «Ανθρωπολογία από πραγματιστικής απόψεως». Το 1963 δημοσίευσε το έργο του “naissance de la Clinique” («η γέννηση της Κλινικής») και μια επανέκδοση του τόμου του 1954 με τίτλο “Maladie mentale et psychologie” («Ψυχική ασθένεια και ψυχολογία»).

Οι A. Maury, K. Scherner και ο μαρκήσιος Henry de St. Denis αντίθετα από τους οπαδούς της θετικής σκέψης εξέτασαν το όνειρο ως εκδήλωση της ψυχικής δραστηριότητας. Σε αυτούς προστέθηκε ο Freud ο οποίος θεμελίωσε τις τεχνικές ως προς την διερεύνηση της (εσωτερικής) ψυχικής ζωής του ανθρώπου σε έναν αιώνα (19^{ος}) που ήταν αφοσιωμένος αποκλειστικά και μόνο στην εξερεύνηση του φυσικού περιβάλλοντος. Υποστήριξε ότι κατά τους καιρούς που μπορούμε να ονομάσουμε προεπιστημονικούς οι άνθρωποι δεν ενοχλούνταν να ερμηνεύσουν το όνειρο. Όταν το θυμόνταν καθώς ξυπνούσαν, το ελάμβαναν σαν μια πληροφορία είτε καλοδεχούμενη είτε εχθρική από τις ανώτερες δυνάμεις, τους θεούς και τους δαίμονες. Με την εκκόλαψη του κόσμου της επιστημονικής σκέψης, όλη αυτή η μυθολογία η πλούσια σε πολλαπλά νοήματα μεταφέρθηκε στην ψυχολογία, και στις μέρες μας δεν μένει παρά μια μικρή μειοψηφία ανάμεσα στους καλλιεργημένους ανθρώπους, η οποία εννοεί να αμφιβάλλει για το γεγονός πως το όνειρο είναι πράγματι μια ψυχική λειτουργία η οποία προσιδιάζει στον ονειρευόμενο.

Από την εγκατάσταση του ιατρικού θετικισμού και εντεύθεν ο λόγος της επιστήμης δεν έχει «λόγια» για το όνειρο, δεν το «χωράει»: το όνειρο δεν μπορεί να πει κάτι το οποίο να μπορεί η επιστήμη να ακούσει. Υπάρχει κυριαρχία του μοντέλου αυτού στο σύγχρονο λόγο και τη σύγχρονη κοινωνική οργάνωση όπου η αποκρυπτογράφηση και η ανάγνωση των συμβόλων λαμβάνονται ως φαντασιοπληξίες των πρωτογόνων οπότε το όνειρο καταλήγει να χάνει κάθε πραγματικότητα και να αποτελεί τίποτα

παραπάνω παρά μια αυταπάτη. Ο Λόγος της Γνώσης (συλλογικών των σοφών στο οποίο προεξάρχουν τα πρώτα πρόσωπα ενικού και πληθυντικού *Εγώ, Εμείς*) αποκηρύττει το ακατάληπτο και ασύλληπτο του ονείρου, δεν δίνει προσοχή στο έκδηλο περιεχόμενο κι ούτε επερωτά το λανθάνον νόημά του.

Κάθε φορά που στην ιστορία αναγνωρίσθηκε η αξία της ονειρικής δραστηριότητας προέκυψε και το ζήτημα της ερμηνείας των ονείρων. Στο δεύτερο κεφάλαιο του κορυφαίου έργου του Freud « η ερμηνευτική των ονείρων» (*die Traumdeutung*) ο συγγραφέας μιλά για εγχειρίδια εβραϊκά, αραβικά, ιαπωνικά, κινέζικα και ινδικά τα οποία είχαν καταγράψει την παράδοση της ερμηνευτικής των ονείρων. Στις παραδοσιακές κοινωνίες το όνειρο αντηχεί τους μύθους, τους θρύλους, τα παραμύθια και η ερμηνεία του είναι αντικείμενο του μάγου ή του αρχηγού. Και ιδού το βήμα μπροστά που ο Freud προτείνει στο δεύτερο κεφάλαιο της Ερμηνευτικής του : είναι ο ίδιος ονειρευμένος ο οποίος αποτελεί την πηγή της ερμηνείας του ονείρου διαμέσου των συνειρμών που κάνει κατά την αφήγησή του. Αυτή η προσωπική συμβολική (συμβολισμός) των ονείρων ξεδιπλώνεται σιγά-σιγά στην πορεία μιας ανάλυσης. Αυτός που ονειρεύεται αποδεικνύεται ότι είναι ο ασυνείδητος φορέας της ερμηνείας του ονείρου του και έτσι αυτή δεν αποτελεί πλέον το αντικείμενο της μεγάλης χαράς του ερμηνευτή, όπως κατά την αρχαιότητα ή όπως συμβαίνει με τις περίεργες εξηγήσεις ονείρων του W. Stekel⁷.

---

⁷W. Stekel (1868- 1940) : Αυστριακός γιατρός και ψυχαναλυτής. Αποτέλεσε μαζί με τον M. Khane , R. Reiter και τον A. Adler το τέταρτο μέλος της ψυχολογικής εταιρείας της Τετάρτης η οποία το 1908 έγινε η Wiener Psychoanalytische Vereinigung (μοντέλο όλων των φροϋδικών εταιρειών μέχρι σήμερα). Διαβάζοντας την «die Traumdeutung» έγινε ένθερμος οπαδός του Freud : «...έγινα Απόστολος του Freud και ήταν ο Χριστός μου» θα γράψει στην αυτοβιογραφία του. Έκανε ανάλυση με τον Freud για να θεραπεύσει την σεξουαλική του ανικανότητα και τον ψυχαναγκαστικό αυνανισμό του. Ο Freud αρχικά τον θαύμαζε για τις επινοητικές του δυνατότητες , αλλά γρήγορα απελπίστηκε από την έλλειψη λεπτότητας και την αναίδεια του. Το 1912 παραιτήθηκε από την Ψυχαναλυτική Εταιρεία της Βιέννης μετά από τη ρήξη του με τον αναλυτή του, χωρίς όμως ποτέ να σταματήσει να είναι οπαδός της ψυχανάλυσης. Με την είσοδο των Ναζί στην Αυστρία φεύγει στην Ελβετία και στο τέλος φτάνει στην Αγγλία (Λονδίνο) όπου και τον περίμενε λαμπρή καριέρα. Το 1949 υποφέροντας από διαβήτη και γάγγραινα στο πόδι έθεσε τέλος στη ζωή του με μια ισχυρή δόση ινσουλίνης , σε ένα δωμάτιο ξενοδοχείου. Η είσοδος των ναζί στο Παρίσι και η προοπτική της εξάπλωσης της μαύρης πανώλης στην Ευρώπη τον είχαν «βουτήξει» στη μελαγχολία.

Εν κατακλείδει, ο Freud έδειξε πρώτος τον *υποκειμενικό χαρακτήρα* των ονείρων: το όνειρο ανήκει στον ονειρευόμενο. Κατά τον Ernest Jones (μαθητής και βιογράφος του) η «Ερμηνευτική των Ονείρων» είναι το σημαντικότερο έργο του ιδρυτή της ψυχανάλυσης.

Οι σουρεαλιστές με επικεφαλής τον A. Breton (1896-1966) αναγνώρισαν το όνειρο με τη φροϋδική έννοια του όρου, ως το μέσον για την ικανοποίηση μιας ασυνείδητης επιθυμίας. Η αναγνώριση αυτή δεν υπήρξε αμοιβαία από τον Freud ο οποίος ήταν πάντα επιφυλακτικός απέναντι στους υπερρεαλιστές. Πράγματι, μολονότι ο Freud απογοητεύτηκε με την- θεωρούμενη από αυτόν τον ίδιο- αποτυχία της «Ερμηνευτικής» του, δεν έσπευσε ούτε να αναγνωρίσει ούτε και να κατανοήσει εκείνους τους σουρεαλιστές συγγραφείς και ποιητές για τους οποίους το όνειρο και η ερμηνεία του αποτελούσαν τη μεγάλη περιπέτεια του αιώνα. Έτσι το όνειρο αποτέλεσε τη λυδία λίθο του αδύνατου διαλόγου ανάμεσα στον Freud και τους υπερρεαλιστές.

Υπάρχει αναλογία ανάμεσα στον μύθο και τη μορφή του ονείρου. Αμφότερα είναι μια ιστορία άλλοτε εμβρυώδης, άλλοτε πολυσύνθετη και μακρά στην οποία ο ονειρευόμενος δεν έχει πρόσβαση επί του πραγματικού, ως άτομο ομιλόν και συνομιλόν. Η πλοκή του ονείρου τοποθετείται και λαμβάνει χώρα σε μια άλλη σκηνή στην οποία ο ονειρευόμενος δεν έχει πρόσβαση σε συνειδητό επίπεδο. Ο Abraham συνέκρινε τους συλλογικούς μύθους με το όνειρο και βρήκε ομοιότητες. Αμφότερα χρησιμοποιούν μια συμβολική εικονοποίηση, είναι προϊόντα της ανθρώπινης φαντασίας, αποσκοπούν στην πραγμάτωση της επιθυμίας και υπόκεινται στη λογοκρισία και στους αμυντικούς μηχανισμούς του Εγώ. Η φιγούρα του μύθου είναι μια γλωσσική μορφή στην οποία προεξάρχει το *αυτοί (εκείνοι)*, εδώ υπάρχει αποκλεισμός του πρώτου και δεύτερου προσώπου (εμείς, εσείς). Έτσι ο μύθος λαμβάνει τη μορφή ενός διηγήματος και προκύπτει διαχρονικά από ένα δράμα που εκπληρώνεται από τρίτα πρόσωπα. Ο μύθος, όπως ο θρύλος και το παραμύθι, σε αντιδιαστολή με το όνειρο, αποκλείουν τη συμμετοχή του αφηγητή ή του ακροατή στην εκτυλισσόμενη δράση: ο αφηγητής είναι ετεροδιηγητής. Ο Ferenczi υποστηρίζει ότι οι μύθοι είναι απότοκα της παιδικής ψυχικής ζωής των λαών, ενώ τα όνειρα αναπαριστούν τους προσωπικούς (ατομικούς) μύθους.

3. Το όνειρο και η ψυχανάλυση

Έχει εν πολλοίς υποστηριχτεί ο *παλινδρομικός χαρακτήρας* της ψυχαναλυτικής διεργασίας και η σχέση της με την κατάσταση της ύπνωσης και του ύπνου (Lewin, Fisher, Gill and Bremman, Macalpine, Fliess κ.ά.). Ο Lewin (1955) υποστήριξε την ιδέα ότι ο ασθενής του ψυχαναλυτικού ντιβανιού είναι κατά κάποιον τρόπο στην κατάσταση του ύπνου. Ο Lewin σχέτισε την *επιθυμία του υποκειμένου να κοιμάται* (ο ύπνος ως βιολογική ανάγκη κατά τον Freud, 1900, 1917)-κατάσταση που οδηγεί σε παλινδρόμηση των αμυνών του Εγώ-με την επιθυμία του για θεραπεία και για συνειδητοποίηση.

Κατά τον Lewin η αναλυτική κατάσταση είναι μια τροποποιημένη κατάσταση ύπνου. Η κατάσταση του ύπνου χαρακτηρίζεται από την επιθυμία του υποκειμένου να κοιμηθεί ενώ στην ψυχαναλυτική κατάσταση αυτή η επιθυμία αντικαθίσταται από την επιθυμία να κάνει ελεύθερους συνειρμούς. Ο ασθενής ξαπλώνει στο ντιβάνι, όχι για να κοιμηθεί αλλά για να κάνει ελεύθερους συνειρμούς. Υπό αυτό το πρίσμα η ανάπτυξη του ονείρου μπορεί να συγκρίνεται με την ανάπτυξη της αναλυτικής κατάστασης. Εδώ ο αναλυτής έχει τον ρόλο του αφύπνιστή του αναλυόμενου.

Αναλογία επίσης υπάρχει ανάμεσα στην επίδραση της *λογοκρισίας* (Υπερεγώ) ως προς τον σχηματισμό του ονείρου και την *αντίσταση* του ασθενούς στην αναλυτική διαδικασία..

Τόσο οι βιολόγοι όσο και οι ψυχαναλυτές θεωρούν ως δεδομένη τόσο την επιθυμία του ανθρώπου να κοιμάται όσο και να ξυπνά. Πρόκειται για μια περιοδικότητα εναλλαγών φάσεων ύπνου και ξύπνιου (*ταλαντώσεις ύπνου και ξύπνιου*). Κατά τον Scott (1952) *η τέλεια ικανοποίηση του ύπνου είναι το ξύπνημα ή η πράξη του ξυπνήματος*. Εδώ γίνεται λόγος για μια ενδοψυχική επιθυμία *αφύπνισης* η οποία δουλεύει ως το κίνητρο που οδηγεί την πράξη του ξυπνήματος. Κατά τον Jekel (1945) η λειτουργία της αφύπνισης είναι σύμφυτη σε όλα τα όνειρα συνιστά δε την πεμπτουσία τους και τον θεμελιώδες τους έργο. Το όνειρο συνιστά το πρωτότυπο ολόκληρης της ψυχικής δημιουργίας στη ζωή του ενήλικα.

Ο Freud υπήρξε ο πρώτος ο οποίος συνέλαβε μια μέθοδο ερμηνείας των ονείρων βασισμένη όχι σε αναφορές ξένες προς τον ονειρευόμενο, αλλά στους *ελεύθερους*

συνειρμούς τους οποίους κάνει αυτός ο ίδιος που ονειρεύτηκε -ξύπνιος πλέον-κατά την αφήγηση του ονείρου του.

Κλινικό Παράδειγμα: Νέος άνδρας σε ανάλυση . Τρίτος χρόνος . Διατρέχει μια μάλλον υπομανιακή φάση της ζωής του με πλούσια ερωτική ζωή και την προσήκουσα εναλλαγή ερωτικών συντρόφων. Μιλά για τη γνωριμία του με τη Μαρίνα την οποία, παρά τους σχετικούς ενδοιασμούς του, δείχνει να την διαπραγματεύεται ψυχικά με διαφορετικό τρόπο (πιο σταθερό) από τον ασταθή τρόπο με τον οποίο συνδεόταν με τις άλλες κοπέλες μέχρι τώρα. Φέρνει ένα όνειρο με πρωταγωνίστρια τη Μαρίνα. Μετά την αφήγηση του ονείρου σταματά. Κάνει παύση ενός – δύο λεπτών και συνεχίζει λέγοντας : « ...α ξέχασα να σας πω ότι το Σάββατο βρέθηκα σε έναν ενδιαφέροντα γάμο του οποίου η δεξίωση έλαβε χώρα σε έναν υπέροχο κτήμα με θέα τη θάλασσα. Πρώτη φορά βρέθηκα σε μια τέτοια δεξίωση ...» . Ιδού ένας συνειρμός εδώ: η ξαφνική αναφορά στον γάμο θα μπορούσε ενδεχομένως να συνδέεται, με την ασυνείδητη (ή προσυνείδητη) επιθυμία του αναλυόμενου για μόνιμη σχέση με τη Μαρίνα. Σε αυτό συνάδουν : α) ο κατάφωρα «σοβαρότερος» τρόπος με τον οποίον μιλούσε για εκείνη στις συνεδρίες απ'ότι για όλες τις άλλες κοπέλες β) οι όλο και συχνότερες αναφορές του στο θέμα της μόνιμης συντροφικότητας κατά τη διάρκεια των συνεδριών.

Στο κορυφαίο έργο του « **Η Ερμηνευτική των Ονείρων**», το 1900, με το οποίο ο Freud εγκαινίασε την είσοδο της Ευρώπης στον 20^ο αιώνα, η ιδέα των ονείρων είναι άκρως συνδεδεμένη με αυτήν της *ερμηνείας* τους : πρόκειται για το εγχειρίδιο που έχτισε την Ψυχανάλυση διαμέσου των *νόμων του λόγου* (“logos”) ⁸ των *ονείρων*. Κατά τον Freud το όνειρο είναι ένας γρίφος το οποίο πρέπει να μεταχειριζόμαστε ως ένα ιερό κείμενο, δηλαδή να το αποκρυπτογραφούμε σύμφωνα με κανόνες. Θεωρούσε το όνειρο ως το κεντρικό αντικείμενο της μελέτης του εσωτερικού κόσμου του ανθρώπου η οποία τον οδήγησε στην ανακάλυψη της **ψυχικής πραγματικότητας**. Ας σημειωθεί ότι η «Ερμηνευτική των Ονείρων» εκπονήθηκε κατά τη διάρκεια της αυτοανάλυσης του Freud, αρχής γενομένης από το 1896 – 1897. Ο Ernest Jones (μαθητής και βιογράφος του Freud) έγραφε το 1957 ότι δύο σημαντικά κεφάλαια των ερευνών του είναι στενά συνδεδεμένα με την αυτοανάλυσή του: η ερμηνευτική των ονείρων και το ενδιαφέρον του για την παιδική σεξουαλικότητα. Το ίδιο υποστηριξε και ο Kris το 1950.

Η «Ερμηνευτική των Ονείρων» αποτελεί το ιδρυτικό βιβλίο της ψυχανάλυσης. Συνιστά πάνω απ'όλα μια μεθοδολογία. Ο ίδιος ο Freud δήλωνε ότι αυτό το έργο του

⁸ Ο Λόγος στη Φιλοσοφία του Πλάτωνος.

αποτελεί την αξιολογότερη απ'όλες τις ανακαλύψεις τις οποίες η καλή του τύχη απλόχερα τον επιδαψίλευσε.

Εντούτοις σε όλη του τη ζωή ο συγγραφέας είχε μια συγκρουσιακή στάση απέναντι στο κορυφαίο του έργο. Ο προεξάρχων λόγος ήταν αυτός καθαυτός ο «αυτό-αναλυτικός» χαρακτήρας του έργου, άλλως ειπείν η υποκειμενική προέλευση των περισσοτέρων του ευρημάτων. Εδώ η μέθοδος της έρευνας διέφερε από τις καθιερωμένες ακαδημαϊκές της εποχής του (επικρατούσε τότε ο θετικισμός). Φαίνεται ότι φοβόταν πως οι κριτικοί θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν πρωτίστως επιστημολογικά επιχειρήματα, να του καταλογίσουν ότι οι μελέτες του επί αυτού του αντικειμένου είχαν βασιστεί στην αυτό-αναλυτική διαδικασία και να τον κατηγορήσουν ότι τα όνειρά του ήταν μισό-πλασματικά, εν πάση περιπτώσει υποκειμενικά και συνεπώς αυθαίρετα. Πράγματι αντιμετώπισε την εχθρική στάση κάποιων από τους μαθητές και οπαδούς του (Jung, Adler, Rank, Reich, Reik...). Η συγκρουσιακή στάση αυτού του ίδιου του Freud απέναντι στην «Ερμηνευτική των Ονείρων» είχε αισθητό αντίκτυπο στη δημιουργία του βιβλίου. Επανειλημμένως ανέστειλε ή διέκοψε τη διαδικασία γραφής του εγχειριδίου το οποίο προχωρούσε με πολλές μουτζούρες, διορθώσεις, σβησίματα, μπαλώματα, περικοπές, παραμένοντας έτσι ένα ανοιχτό βιβλίο... Αξίζει να σημειωθεί ότι το 1911 ο Freud σκέφτηκε να αποσύρει το βιβλίο από το εμπόριο και να το αντικαταστήσει από μια μη προσωπική έκδοση.

Πολύ συχνά ο Freud υπογραμμίζει στην *Ερμηνευτική* του ότι πρέπει να συνεχίζουμε μέχρις εσχάτης την ανάλυση των ονείρων. Την ίδια στιγμή, κατά τους περισσότερους μελετητές του κορυφαίου του έργου, τα παραδείγματα που δίνει «δεν πείθουν» στο μέτρο κατά το οποίο πρόκειται γενικά για τα ίδια του τα όνειρα: προφανώς δεν επιθυμούσε να εκθέσει την προσωπική του ζωή ως το πιο ενδόμυχο σημείο.

Κατά την φροϋδική θεώρηση το όνειρο είναι ένα «φυσικό παθολογικό φαινόμενο». Η στέρησή του-όπως προαναφέρθηκε- οδηγεί σε ψυχικές διαταραχές και αυτό γιατί – φτάνουμε τώρα στο διασημότερο, ίσως, «φροϋδισμό»- «το όνειρο είναι ο φύλακας του ύπνου». Ο ύπνος μας μπορεί να διαταραχτεί από εξωτερικές διεγέρσεις όπως ένας δυνατός θόρυβος. Για να περιφρουρήσει τον ύπνο του το Εγώ του κοιμώμενου είναι σε θέση να παράξει ένα όνειρο εντάσσοντας τον θόρυβο μέσα στη λειτουργία αυτού του ονείρου. Τω όντι, είναι μάλλον σπάνιες οι περιπτώσεις κατά τις οποίες ο ύπνος μας διακόπτεται από εξωτερικά ερεθίσματα. Στην συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων αυτός σταματάει από έσωθεν διεγέρσεις. Πρόκειται για ανικανοποίητες επιθυμίες και άλυτες συγκρούσεις οι οποίες οδηγούν σε εσωτερικές εντάσεις που θα μπορούσαν να διαταράξουν τον ύπνο μας.

Εν κατακλείδι, δεν ονειρευόμαστε επειδή κοιμόμαστε, αλλά είναι επειδή μπορούμε να ονειρευόμαστε (στο μέτρο κατά το οποίο το καταφέρνουμε...) που κοιμόμαστε.

Ο ίδιος ο Freud υπερτόνισε, όχι αδικώς, τον επαναστατικό χαρακτήρα αυτής της θέσης. Η σωματική κατάσταση του ονειρευόμενου χαρακτηρίζεται ως μία μορφή επανανεργοποίησης της εμβρυώδους παραμονής στο μητρικό σώμα.

Ο B.D. Lewin (1949)⁹ κάνει λόγο για την **οθόνη του ονείρου**. Πρόκειται για την επιφάνεια πάνω στην οποία φαίνεται ότι **προβάλλεται** το όνειρο. Συνιστά το άσπρο φόντο, παρόν στο όνειρο, ακόμα και όταν δεν το βλέπουμε. Πάνω σε αυτήν την οθόνη ή μπροστά της λαμβάνει χώρα το έκδηλο περιεχόμενο του ονείρου. Ο ονειρευόμενος σπανίως κάνει αναφορά στην οθόνη του ονείρου. Κατά τον Lewin (1946) είναι το στήθος το οποίο αναπαρίσταται στον ύπνο μέσω της οθόνης του ονείρου. Υπάρχουν συνιστώσες στοματικών φαντασιών στο όνειρο. Πρόκειται εδώ για τη σύνδεση του ονείρου με το πρώτο αντικείμενο του υποκειμένου, το εσωτερικευμένο μητρικό στήθος. Ο ονειρευόμενος συγχωνεύεται με την εσωτερικευμένο μάρφωμα του μαστού (στήθους) και αποχωρίζεται από αυτό όταν ξυπνά. Με αυτήν την έννοια το όνειρο είναι ένα **παλινδρομικό φαινόμενο**, ένα μάρφωμα που αντλεί τις ρίζες του στο βίωμα του θηλασμού (πρώιμη σχέση του βρέφους με το στήθος). Ο πρώτος ύπνος του παιδιού είναι άνευ ονειρικού περιεχομένου. Τα μεταγενέστερα *υπναγωγικά* φαινόμενα τα οποία προηγούνται του ύπνου αναπαριστούν μια στοματική ενσωμάτωση του στήθους. Επίσης η οθόνη του ονείρου αναπαριστά την *πραγμάτωση της επιθυμίας για ύπνο*. Κατά τη στιγμή που αποκοιμιόμαστε το στήθος περιλαμβάνεται στον αντιληπτικό μας κόσμο: επιπεδώνεται ή τείνει να γίνει επίπεδο. Κατά την αφύπνιση εξαφανίζεται.

Συμπερασματικά, Το όνειρο προβάλλεται πάνω στο επίπεδο στήθους, την οθόνη του ονείρου.

Πιο συγκεκριμένα, ο Lewin (στη Μπεράτη 2011), κάνει λόγο για όνειρο-οθόνη. Η **οθόνη**, το **λευκό**, συνδέεται με τον **μαστό**, και αναπαριστά την επιθυμία του ατόμου, μετά το χορτασμό, να βυθιστεί σε ύπνο χωρίς ερεθίσματα. Η ικανοποίηση της επιθυμίας για ύπνο συνδέεται καταρχήν με την

⁹ Στο άρθρο του "Sleep, the Mouth and the Dream Screen", 1949.

ικανοποίηση της στοματικής επιθυμίας. Το πολύ μικρό βρέφος μετά το θηλασμό και την ικανοποίηση της στοματικής επιθυμίας, βυθίζεται, όπως υποθέτουμε, σε **ύπνο χωρίς όνειρα**. Κατά την Μπεράτη, είναι μάλλον σωστότερο να πούμε ότι το βρέφος έχει όνειρο, αλλά αυτό είναι λευκό/κενό, είναι μια εικόνα όπου επικρατεί το λευκό, η οποία δεν είναι παρά συνέχεια της εικόνας του μαστού. Είναι ακριβώς αυτή η εικόνα η οποία αργότερα καθίσταται ανάλογη με την οθόνη του κινηματογράφου επί της οποίας προβάλλεται το έκδηλο περιεχόμενο του ονείρου. Το όνειρο/οθόνη **αρνητικοποιεί** (το διεργάζεται ώστε να μην είναι τραυματικό) οποιοδήποτε ερέθισμα έρχεται από μέσα ή από έξω. Το **όνειρο-οθόνη-στήθος** αποτελεί την πρώτη αναπαράσταση του περιβάλλοντος.

3.1 Το όνειρο και ο κινηματογράφος

Η χρήση της γλώσσας στην ψυχανάλυση γίνεται γλώσσα των εικόνων στον κινηματογράφο. Η κινηματογραφική τέχνη και τεχνική είναι οι μόνες οι οποίες επιτρέπουν μια τόσο υψηλή ταχύτητα ακολουθίας των εικόνων ώστε αυτή να «μιμείται» απόλυτα την κινητική ρευστότητα και ευμεταυλητότητα των αναπαραστάσεων του ψυχικού μας οργάνου. Είναι προφανής και στις δύο λειτουργίες η αναλογία αφενός της διαδικασίας του *ονείρου* όπως το κατανοεί η ψυχαναλυτική πράξη και αφετέρου της κινηματογραφικής αλληλουχίας των κινούμενων φωτεινών εικόνων ο μηχανισμός της οποίας μπορεί να προσιδιάζει σε αυτόν της ονειρικής μας ζωής (η «οθόνη του ονείρου»). Άλλωστε η ψυχαναλυτική προσέγγιση της φαντασιοκοπίας του κινηματογραφικού έργου βασίζεται μεταξύ άλλων στην αποκάλυψη της **«εργασίας του ονείρου»** η οποία συμπυκνώνεται μέσα στην πλοκή. Πρόκειται για το πρότυπο της ανάλυσης μιας επιφάνειας εικόνων οι οποίες κρύβουν κάτι άλλο (αλληγορία και συμβολισμός). Δεν θα συνιστούσε το ίδιο της όποις καλλιτεχνικής παραγωγής ή συμπύκνωση ενός άπειρου αριθμού λανθανόντων περιεχομένων;

Η μελέτη του κινηματογραφικού έργου με φροϋδικούς όρους-Bruce Kavin, Marsha Kinder, Robert Eberwein κ.α.- αφορά τόσο στην διερεύνηση των προσώπων (ήρωες, χαρακτήρες) της ταινίας όσο και του εμπνευστού της ο οποίος καθώς δημιουργεί συγκεντρώνει την προσοχή του στο ασυνείδητο της ψυχής του, «τείνει το ους» σε όλα τα ενδεχόμενά της και τους επιτρέπει μια καλλιτεχνική έκφραση αντί να τα λογοκρίνει. Μήπως τελικά οι κινηματογραφιστές γνωρίζουν για το ασυνείδητο περισσότερα ακόμα και από τους ψυχαναλυτές; Επίσης σε ποιόν βαθμό τελικά οι ίδιοι

μπορεί να προβάλλουν εαυτόν επί των ηρώων των ταινιών τους και σε ποιο βαθμό μέσα από την κινηματογραφική επανάληψη μιας ίδιας θεματικής «φθείρουν» το τραυματικό μέσα τους (π.χ. έργα του P.Almodovar κ.α.). Όσο για τον θεατή αυτός είναι μοναδικός, συγκινείται με τον δικό του προσωπικό τρόπο και προσδίδει στην ταινία -ως ξεχωριστός ερμηνευτής- τα δικά του νοήματα. Οι αναμνήσεις του προβάλλονται στην λευκή φωτεινή οθόνη έτσι ώστε ο κινηματογράφος να συμμετέχει στην ιστορία αυτής καθεαυτής της παιδικότητάς του καθώς το εξωτερικό- συλλογικό (αυτό που δείχνει η ταινία) μπορεί να γίνεται εσώτατο και ιδιωτικό (τον αφορά προσωπικά). Τότε είναι ως εάν οι πολύ πρώιμες περιπέτειες του θεατή να ξεπηδάνε μέσα από την οθόνη. Αν αυτός ευχαριστείται να βλέπει ταινίες είναι επειδή ηδονίζεται καθώς το Εγώ του χωρίζεται σε **μερικά Εγώ** που αναπαρίστανται από τους διάφορους ήρωες της ταινίας οι οποίοι συγκρούονται αναμεταξύ τους. Πρόκειται για την ταύτιση του θεατή με τους χαρακτήρες του έργου οπότε αυτός μπορεί να ζει π.χ. την ηρωική επανάσταση κατά του πατέρα (ή των αναπαραστάσεών του) ή μια μαζοχιστική ικανοποίηση στην ταύτιση με τον πολυπαθή ήρωα, πάντα εκ του ασφαλούς αφού στην πραγματικότητα δεν απειλείται ο ίδιος. Το πολύ γνωστό γαλλικό περιοδικό «*Les cahiers du cinema*» είναι επηρεασμένο από τις ιδέες του ψυχαναλυτού *Lacan* και του φιλόσοφου *Derrida* οι οποίοι διερευνούν το βίωμα του κοινού, τις «βαθείες δομές» που επενεργούν μέσα στο έργο και τον τρόπο μέσω του οποίου παράγεται το νόημά του. Κοντά σ'αυτούς είναι και ο *Christian Metz* οι ιδέες του οποίου μελετώνται υποχρεωτικά στις πανεπιστημιακές κινηματογραφικές σπουδές. Κατά τον *Lacan* η κάμερα συνιστά ένα «βλέμμα» και μια προοπτική κοιτάγματος επί της αφηγηματικής αλληλουχίας της ταινίας. Έτσι ο κινηματογράφος θα μπορούσε να αποτελεί μια ιστορική συνέχεια της πατριαρχίας καθώς προάγει το βλέμμα του αρσενικού ήρωα και υποβιβάζει τη γυναίκα ως απλό αντικείμενο κοιτάγματος.

3.2 Το όνειρο ως παλινδρομικό φαινόμενο / Η εργασία του ονείρου.

Ο Freud (1916-1917) έγραψε ότι όταν οι άνθρωποι πάνε να κοιμηθούν γδύνουν τις ψυχές τους και αφήνουν κατά μέρος τις περισσότερες από τις κατακτήσεις

(δραστηριότητες, δυνατότητες, ικανότητες) τους σε σωματικό επίπεδο. Εκτός από τη στάση του σώματος είναι επίσης η ζεστασιά αλλά και το κράτημα των διεγέρσεων σε απόσταση τα οποία συνεισφέρουν σε αυτήν την σχεδόν συνολική απόσυρση από τον περιβάλλοντα κόσμο και στην αναστολή κάθε ενδιαφέροντος του ονειρευόμενου για αυτόν. Προετοιμάζουμε αυτήν την κατάσταση πηγαίνοντας να κοιμηθούμε. Πράγματι, είναι τότε που γδυνόμαστε και αυτή η γυμνήτευσή μας από τα περιβλήματα και τα πρόσθετα με τα οποία καλύπτουμε τις σωματικές μας ατέλειες συνοδεύεται από την απάρνηση της πλειοψηφίας των ψυχικών λειτουργιών που κατακτήσαμε εξελισσόμενοι. Εγκαθίσταται έτσι μια κατάσταση μιας εξαιρετικής «εγγύτητας» με αυτό που υπήρξε η απαρχή της ανάπτυξης της ζωής μας. Έτσι το όνειρο αφορά σε μια **χρονική παλινδρόμηση** (την παρατηρούμε και στη σχιζοφρένεια), η οποία οδηγεί τη λιβιδώ του ονειρευόμενου σε έναν **πρωτογενή ναρκισσισμό** (αμυντικός μηχανισμός της «στροφής επί εαυτού»). Πρόκειται για τον ναρκισσισμό της κατάστασης του ύπνου. Ωστόσο κατά τον Kanzer (1955) ο ύπνος δεν είναι ένα φαινόμενο πρωτογενούς αλλά **δευτερογενούς ναρκισσισμού** κατά το οποίο ο κοιμώμενος μοιράζεται τη νύστα του με ένα εσωτερικευμένο (ψυχικό) αντικείμενο.

Στα πολύ μικρά παιδιά όπου είναι ακόμα ρευστή η σχέση ανάμεσα στα εσωτερικά και εξωτερικά αντικείμενα, ο κοιμώμενος μπορεί να φαντάζεται όταν ξυπνά ότι μοιράστηκε την ονειρική του εμπειρία με κάποιον άλλο.

Κλινικό παράδειγμα: αγοράκι τριών ετών σε ψυχοθεραπεία. Είχε κατακτήσει τη δυνατότητα να διαχωρίζει (διαφοροποιεί) τα όνειρά του από τις άλλες σκέψεις του, εντούτοις έκανε κάποια σύγχυση στη σχέση με τη μητέρα του. Τω όντι, όταν ξυπνούσε συνήθιζε να ρωτάει τη μαμά του να του πει παραπάνω πράγματα για το όνειρο που είχε κάνει, σα να επρόκειτο για ένα όνειρο που είχαν δει και οι δύο μαζί («reve a deux»).

Ο Lewin (1955) υποστηρίζει ότι ο ναρκισσισμός του ύπνου συμπίπτει με τον ναρκισσισμό του ψυχαναλυτικού ντιβανιού. Υπό αυτό το πρίσμα το έκδηλο περιεχόμενο του ονείρου συμπίπτει με το έκδηλο αναλυτικό περιεχόμενο.

Εντούτοις μια σημαντική διαφορά ανάμεσα στον κοιμώμενο και τον αναλυόμενο είναι ότι ο αναλυτής ως **αφυπνιστής** προάγει μια αντικειμενοτρόπο σχέση (μεταβίβαση-αντιμεταβίβαση) κάτι το οποίο είναι εκ διαμέτρου αντίθετο από την ναρκισσιστική απομόνωση του ονειρευόμενου Εγώ. Μια άλλη

διαφορά είναι ότι ο αναλυτής έχει να κάνει με την ασυνείδητη ενορμητικότητα του ασθενούς του όχι μέσω παλινδρομικών αμυντικών μηχανισμών τους οποίους χρησιμοποιεί το Εγώ του ονειρευόμενου (μετάθεση, συμπύκνωση, ψευδαίσθηση) αλλά διαμέσου της αναγνώρισης, κατανόησης και κατάλυσης της αντίστασης και της παθολογικής χρήσης από τον αναλυόμενο των πρωτόγονων (προοιδιπόδειων) αμυντικών μηχανισμών. Ο αναλυτής εργάζεται με τις αντιστάσεις και επί των αντιστάσεων του ασθενούς έτσι ώστε να βοηθήσει το Εγώ του ασθενούς του να έχει πρόσβαση σε καινούργιες πηγές ενέργειας και πιο αποτελεσματικές ψυχικές διεργασίες. Ο Freud μέσω της μεταβιβαστικής σχέσης πέτυχε να βοηθήσει το Εγώ του ασθενούς να φτάσει στις υψηλότερες κατακτήσεις του ασυνείδητου μετατρέποντάς τες σε συνειδητές γνώσεις εαυτού. Αναμόρφωσε το ασυνείδητο υλικό σε αυτογνωσία, εσωτερική γνώση και επικοινωνία. Πρόκειται για ευρύτατα συναισθηματικά πεδία εσωτερικής ζωής (φαντασία) τα οποία μέχρι τώρα ήταν διαθέσιμα μόνο μεταφορικά διαμέσου των προϊόντων (έργων) των ποιητών, των καλλιτεχνών κ.λ.π

Συμπερασματικά: Το όνειρο είναι απόλυτα εγωκεντρικό και εγωιστικό. Το πρόσωπο το οποίο κατέχει τον κεντρικό ρόλο σε αυτό αποδεικνύεται-τελικά-ότι είναι ο ίδιος ο ονειρευόμενος.

Ο ναρκισσισμός του κοιμώμενου, έχει να κάνει με την αυτοσυντήρηση του, την αγάπη του εαυτού και την αναζήτηση της ικανοποίησης του. Πρόκειται για μία απόσυρση από κάθε επένδυση της λιβιδούς επί του εξωτερικού κόσμου. Το Εγώ αναδιπλώνεται (ναρκισσιστική αναδίπλωση) και μάλιστα αυτή είναι μια αναδίπλωση στο ίδιο το σώμα του ονειρευόμενου αν σκεφτούμε ότι το αρχαιότερο, το πρωιμότερο, το πρώτο μας Εγώ είναι Σωματικό. Συντελείται εδώ μια απόσυρση των επενδύσεων από τον κόσμο και τα αντικείμενα ακόμα μαζικότερη και από την **ψύχωση**¹⁰: αυτή η απόσυρση έχει μια σημασία άμεσα σωματική. Κατανοούμε έτσι γιατί η ψυχή του κοιμώμενου διευρύνει τις **διαγνωστικές** του ικανότητες ως προς διάφορους αρχόμενους σωματικούς πόνους και οδύνες του ίδιου του εαυτού του. Η παλινδρόμηση του κοιμώμενου προς το σωματικό μεγεθύνει «γιγαντοποιεί» θα λέγαμε, όλες τις σωματικές του αισθήσεις. Είναι μια μεγέθυνση υποχονδριακής φύσης ώστε να αναγνωρίζονται πρώιμα τυχόν σωματικές αλλαγές οι οποίες στην κατάσταση της εγρήγορσης (ξύπνιου) θα πέραναν απαρατήρητες.

¹⁰ Υπενθυμίζουμε ότι στην ψύχωση η αντικειμενοτρόπος λιβιδώς γίνεται ναρκισσιστική (δευτερογενής ναρκισσισμός).

Ένας προεξάρχων λόγος της ανάγκης μας να κοιμόμαστε αφορά στην εγκατάσταση αυτού του απόλυτου ναρκισσισμού τον οποίο αποζητά ο κοιμώμενος καθώς αποσύρει όλες τις (λιβιδινικές) επενδύσεις του στο Εγώ. Ο ναρκισσισμός εδώ υπεξαιρεί όλη την ενέργεια η οποία επενδύθηκε στις διεγέρσεις (ερεθίσματα) κατά τη διάρκεια της ημέρας.

Ποιος τελικά είναι ο σκοπός του ονείρου; Η επικρατούσα απάντηση είναι ότι **το όνειρο δεν είναι παρά η εκπλήρωση μιας επιθυμίας** (Freud 1895). Πρόκειται για την **εκπλήρωση ευχών**: ευσεβείς πόθοι, νοσταλγίες, οχληρότητες, φάρσες. Ας υπενθυμίσουμε ότι οι ενορμήσεις της ζωής διέπονται από την **αρχή της ευχαρίστησης** (ή αρχή της ηδονής). Πρόκειται για την τάση το Εγώ μας να κρατάει το ευχάριστο και να πετάει, να «φτύνει» το δυσάρεστο.

Εν κατακλείδι: ο Freud συνέδεσε τα όνειρα με το ασυνείδητο και την ασυνείδητη επιθυμία. Το όνειρο είναι μια απεικόνιση της εκπλήρωσης επιθυμιών. Αφορά στη ψυχική λειτουργία της εκπλήρωσης της ενόρμησης μέσω εικόνων. Εντούτοις τα όνειρα δε συνιστούν μόνο εκπληρώσεις επιθυμιών. Υπάρχουν επίσης όνειρα που αφορούν σε φόβους σε προβληματισμούς, σκέψεις, περιέχουν αναμνήσεις κ.λ.π

Αρχικά ο Freud υποστήριζε ότι τα όνειρα είναι προεξαρχόντως σεξουαλικής φύσεως και υποτίμησε την σημασία της απωθημένης επιθετικότητας. Δεν πρέπει να συγχέουμε αυτήν την πραγμάτωση (ικανοποίηση) με την επί του πραγματικού ικανοποίηση της επιθυμίας. Το όνειρο υποκαθιστά την πράξη (το πέρασμα στην πράξη) : αντί να (δια) πράττω ονειρεύομαι.

Κατά τον Freud λοιπόν, το όνειρο είναι η εκπλήρωση μιας ευχής¹¹. Μόνο η επιθυμία είναι αυτή που μπορεί να «βάλει μπροστά» το ψυχικό μας όργανο. Το όνειρο εκπληρώνει την επιθυμία την οποία η πραγματικότητα, η κοινωνία, ο νόμος

---

⁴ Σε αυτό συνηγορούν πρωτίστως τα όνειρα που βλέπουν τα μικρά παιδιά τα οποία εντούτοις συχνά δεν είναι ενδιαφέροντα στο μέτρο κατά το οποίο δεν θέτουν γρίφους (αινίγματα).

απαγορεύουν. Εκπληρώνοντας την επιθυμία, το όνειρο - όπως και η ηδονή - υπακούει ταυτόχρονα τόσο στον «έρωτα» όσο και στον «θάνατο»¹².

Ο Freud υποστήριζε ότι η ικανοποίηση της επιθυμίας αποτελεί ένα κοινό χαρακτηριστικό του ονείρου και της ψύχωσης. Χαρακτήριζε τα όνειρα ως στιγμιότυπα αβλαβών ψυχώσεων και ψευδαισθήσεων (αυταπατών) κατά τη διάρκεια του ύπνου. Και άλλοι όπως ο W. Griesinger υπερθεμάτισαν τη μεγάλη αναλογία της τρέλας και του ονείρου. Και στις δύο περιπτώσεις το υποκειμενικό αναγγέλλεται προς τα έξω και δραματοποιείται μέσω εικόνων που είναι ψευδαισθήσεις. Και στα δύο είδη όνειρο και ψευδαίσθηση, το Εγώ εξασθενεί ώστε να μην μπορεί να ασκεί μια αποτελεσματική κριτική σκέψη. Δέχεται τα πράγματα τα πιο παράξενα και τα πιο άτοπα ως απόλυτα δυνατά να συμβούν. Το όνειρο δίνει στον δυστυχή, ο οποίος υποφέρει στο σώμα και στην ψυχή, ότι η πραγματικότητα του αρνείται: ευημερία και ευτυχία. Ο αλυσοδεμένος στη φυλακή του ονειρεύεται λουκούλλεια γεύματα, ο ζητιάνος ότι είναι πλούσιος. Αυτός στον οποίο ο θάνατος πήρε το αγαπημένο του πρόσωπο, βλέπει στον ύπνο του πως είναι μαζί του δεμένος για πάντα. Ας σημειωθεί ότι είναι η πλαστή κατοχή αγαθών και η φανταστική ικανοποίηση των ευχών και επιθυμιών οι οποίες συνιστούν το συνηθέστερο, τη πεμπτουσία του παραληρήματος των ψυχικά ασθενών.

Ο Freud μιλά για το ασυμβίβαστο, την αγιάτρευτη **σύγκρουση** ανάμεσα αφενός στην ανάγκη για άμεση πάση θυσία εκφόρτιση (ανακούφιση) των ενστικτωδών διεγέρσεων και αφετέρου μιας αρχής, της **αρχής της πραγματικότητας**¹³, η οποία επιβάλλει μία σταθερά θεσμοθετημένη σχέση (ηθικοί, κοινωνικοί περιορισμοί) με τον περιβάλλοντα εξωτερικό κόσμο. Το όνειρο θα συνεισφέρει και αυτό¹⁴ στη **λύση** της σύγκρουσης αυτής μέσω μιας διαδικασίας σχηματισμού την οποία ονομάζουμε **εργασία του ονείρου**. Πρωτεργάτης αυτής της εργασίας όπως και κάθε μορφής ψυχικής εργασίας (π.χ εργασία του πένθους), είναι η αμυντική διαδικασία της **απόθησης**. Η απόθεση θα «διωρνοποιήσει» την πιεστική λιβιδινική δύναμη (ανεκπλήρωτοι πόθοι) η οποία, όπως προαναφέρθηκε, αποτελεί το βασικό «υλικό» εκκίνησης του σχηματισμού του ονείρου. Σε ό,τι αφορά το όνειρο το ουσιώδες είναι η

¹² Πρόκειται για την ψευδαισθητική εκπλήρωση των παθών μας. Κατά τον συγγραφέα Μ. Καραγάτση «το πάθος συνταυτίζει τον έρωτα με τον θάνατο...η καταστροφή συντελείται τη στιγμή που καταλύεται το σύνορο που χωρίζει το πάθος από τον λόγο και επιχειρείται έτσι η υπέρβαση». (Μ. Καραγάτσης, «Η μεγάλη Χίμαιρα», εκδ. Εστία, 2004, σελ. 8). Το σύνορο αυτό «κρατάει» μέσω του ονείρου ώστε να μην συντελεστεί η καταστροφή (βλέπε «Οιδίπους Τύραννος» του Σοφοκλή για τα πάθη του οίκου των Λαβδακιδών ήτοι τα συνεπακόλουθα της πίεσης των ενορμητικών ώσεων).

¹³ Πρόκειται για το εσωτερικευμένο Υπερεγώ

¹⁴ Μαζί με τον σχηματισμό των νευρωτικών συμπτωμάτων, τις παραπραξίες, την λανθάνουσα γλώσσα κλπ.

διαδικασία της *εργασίας* του. Αυτή συνιστά μέρος της επεξεργασίας της ασυνείδητης σύγκρουσης. Αφορά σε μια *ενδοψυχική επικοινωνία μεταξύ ασυνειδήτου και συνειδητού*. Είναι ακριβώς αυτή η οποία κατά την ψυχαναλυτική διαδικασία συγκροτεί έναν μέσον επικοινωνίας με τον ψυχαναλυτή. Είναι μεγάλο και σημαντικό το έργο του Εγώ έτσι ώστε να φέρει εις πέρας την ψυχική (δι)εργασία η οποία συντελείται στο όνειρο.

Εν κατακλείδι, η νύχτα και η μέρα συναντώνται σε ένα **συμβιβασμό** τον οποίο ονομάζουμε όνειρο. Πρόκειται για το προϊόν μιας ψυχικής εργασίας του Εγώ (**εργασία του ονείρου**), δηλαδή μιας έντονης δραστηριότητας¹⁵ η οποία ζωογονείται από την αντίθεση (σύγκρουση) ανάμεσα στις επιθυμίες και τις άμυνες του Εγώ. Είναι η διαλεκτική στρατηγική της επιθυμίας και της «ικεσίας» για αγάπη του υστερικού. Η «έργω» ικανοποίηση παρεμποδίζεται αλλά η επιθυμία διατηρείται επ'απειρον.

Κατ'αναλογίαν το **νευρωτικό σύμπτωμα** είναι ένα όνειρο μακράς διάρκειας στην κατάσταση του ξύπνιου. Οι αμυντικοί μηχανισμοί του Εγώ του νευρωσικού συγκρατούν μεταμφιεσμένο το λανθάνον περιεχόμενο (συμβολισμός) του νευρωτικού συμπτώματος. Άλλα φαινόμενα που προσιδιάζουν στο όνειρο είναι οι **ελεύθεροι συνειρμοί**, οι **παραπραξίες**, τα **ανέκδοτα**... Εντούτοις μόνο το όνειρο μπορεί να αποκαλύπτει τόσα πολλά για τη δύναμη της ψυχής. Τα lapsi της γλώσσας μπορούν να αποκαλύπτουν κάποια ασυνείδητη γνώση αλλά σπάνια επισυμβαίνουν στην ανάλυση: οι άμυνες ταχύτατα επαναδραστηριοποιούνται.

Το προεξάρχον σημείο **εκκίνησης** του ονείρου αφορά περιοχές της ψυχής (εδώ το ψυχικό όργανο «χαρτογραφείται») οι οποίες σηματοδεύτηκαν παιδιόθεν από το ορόσημο της **ηδονής** και της προσήκουσας αγωνίας εξαιτίας της. Πρόκειται για τη σύγκρουση ανάμεσα στο οικουμενικό δίπολο επιθυμία (πρωτίστως οιδιπόδειας προβληματικής) – φόβος. Κάτω απ'αυτές τις συνθήκες οι συγκρουσιακές περιοχές εκπίπτουν της συνείδησης. Πρόκειται για του απωθημένους μας πόθους (τα «ποθημένα» μας...).

Αφορά πρωτίστως σε μια οπτική εμπειρία στη διάρκεια της οποίας η πλειοψηφία των παιδικών αναμνήσεων έρχεται στην ενήλικη ζωή υπό μορφήν εικόνων ή

---

¹⁵ Βλέπουμε ότι κατά τον ύπνο η ονειρική δραστηριότητα είναι μία έντονη ψυχική λειτουργία. Αυτό σε αντιδιαστολή με τις παλαιότερες αντιλήψεις κατά τις οποίες στον ύπνο οι εσωτερικές λειτουργίες υποτονούν.

σκηνών. Μέσω του ονείρου ικανοποιούνται (ψευδαισθητικά, εικονικά) οι παιδικές μας επιθυμίες. Το όνειρο συμπίπτει με μία **παλινδρόμηση** στο παιδικό. Πρόκειται για ένα κομμάτι παιδικής ψυχικής ζωής.

Πρόκειται για μια **παλινδρόμηση** προς τον πραγματισμό και τον ανιμισμό. Στην πρώιμη παιδική ηλικία τα συμβάντα γίνονται αναμνήσεις με πραγματιστικό τρόπο (εικόνες). Ακόμα και όταν το παιδί μάθει να μιλάει η σκέψη του κυριαρχείται πρωτίστως από εικονικές αναπαραστάσεις. Πράγματα που άκουσε μετατρέπεται σε εικόνες (Schur 1966, Lewin 1968). Πρόκειται για ένα είδος **μνήμης** το οποίο ονομάζουμε αντικειμενοποιημένη εμπειρία, κατά το τέλος του πρώτου ή την αρχή του δεύτερου έτους της ζωής (Wachler, 1937; Spitz, 1965). Ο ονειρευόμενος αντιλαμβάνεται τα μορφώματα του ονείρου ως απτά (χειροπιαστά) και ζωντανά. Άλλωστε τόσο το όνειρο όσο και τα παιδιά κάνουν χρήση των εικαστικών-εικονικών αναπαραστάσεων. Υπάρχουν πρωτογενείς εγγραφές οι οποίες προκύπτουν από το παιδικό σώμα και συγκινησιακές καταστάσεις οι οποίες δε μπορούν να ανακαλούνται αλλά αναδύονται εν είδει ψυχικών εικόνων και αισθήσεων στα όνειρα. Κατά τον Greenson (1972) τα προεξάρχοντα στοιχεία τα οποία υπεισέρχονται στα όνειρα αφορούν πρωτίστως στις πρωτόγονες-παιδικές και όχι στις ώριμες εκφάνσεις των ψυχικών παραμέτρων (Εκείνο, Εγώ, Υπερεγώ). Οι εξελιγμένες μορφές του Εγώ υπεισέρχονται πολύ σπανιότερα. Αυτό είναι ένδειξη του υψηλού βαθμού στον οποίο επιτελείται **παλινδρόμηση** στο όνειρο. Κατά την Anna Freud (1965) σε όλα τα ψυχικά παλινδρομικά φαινόμενα επισυμβαίνει μια άνιση και επιλεκτική-κατά περίπτωση ψυχικής λειτουργίας-παλινδρόμηση των ψυχικών παραμέτρων.

Ωστόσο η παλινδρόμηση του ονείρου είναι απολύτως διαφορετική με αυτήν η οποία προσιδιάζει στην ενόρμηση του θανάτου (γραμμή των ενορμητικών απομειξέων). Τω όντι, οι αυτοκαταστροφικές συμπεριφορές εμφορούνται από **παλινδρομικές** διαδρομές που οδηγούν σε συμπεριφορές τυφλές έως και την αδιάλειπτη αναζήτηση κινδύνων που μπορεί να οδηγήσουν στο θάνατο (μοιραία ατυχήματα), ή ακόμα ιχνογραφούν το λεγόμενο σύνδρομο εξαντλήσεως (burn out syndrome), την χρόνια κόπωση κ.λ.π.

Το να ονειρευόμαστε είναι ισοδύναμο με το να θυμόμαστε στο μέτρο που υπάρχει ανάμνηση η οποία κάτω από άλλες συνθήκες είναι αδύνατη λόγω της λογοκρισίας του Υπερεγώ. Η παλινδρόμηση στο όνειρο είναι **τοπική** (ή τοπογραφική). Αυτό σημαίνει ότι επειδή καθώς κοιμόμαστε δεν υπάρχει ούτε αντιληπτική δυνατότητα ¹⁶ ούτε ικανότητα για κίνηση (κινητικότητα) ο ονειρευόμενος δεν «κινδυνεύει» από μία επί του πραγματικού πραγμάτωση της παιδικής σεξουαλικής επιθυμίας, η οποία τον διακατέχει. Έτσι η διέγερση από την επιθυμία δεν μπορεί παρά να παλιρροεί μέσα στον ψυχισμό (τοπική παλινδρόμηση), ο οποίος θα κινήσει προς τα εμπρός την

¹⁶ Δεν υπάρχει δυνατότητα «αγκίστρωσης» στο πραγματικό.

εργασία του ονείρου. Επίσης η παλινδρόμηση στο όνειρο είναι **μορφολογική** στο μέτρο κατά το οποίο ο χαρακτήρας του ονείρου είναι **ψευδαισθητικός (αυταπάτη)**.¹⁷ Τω όντι, στο όνειρο το μονοπάτι της ικανοποίησης χαρακτηρίζεται ως «**ψευδαισθητικό**», επειδή η ευχαρίστηση είναι αποκομμένη από την αντίληψη (όραση – ακοή), αλλά επενδεδυμένη στην ψευδαίσθηση της πραγματικότητας (αυταπάτη).

Στην εργασία του ονείρου ονομάζουμε **αρνητικό** την απουσία συνηθειοποίησης ενώ ο ύπνος αποτελεί το θετικό της συγκεκριμένης κατάστασης. Ο Freud (στην Μπεράτη 2011) μιλάει για αρνητικό στο περιεχόμενο των ονείρων, αναφερόμενος στην αίσθηση αναστολής κάποιας κίνησης. Αυτό το σταμάτημα της κίνησης προκύπτει ως το αποτέλεσμα της σύγκρουσης μεταξύ της τάσης για ικανοποίηση της επιθυμίας και της υπερεγωτικής απαγόρευσής της. Θα υπήρχε φερ'επειείν επιθυμία για έκθεση του σώματος, ενώ αυτό δεν είναι επιτρεπτό.

Σημειώνουμε ότι το Εγώ και οι λειτουργίες του, η προσπάθεια ελέγχου των ενορμήσεων, δίνουν τη δυνατότητα να παρατηρηθεί η παρουσία του αρνητικού και η εμπλοκή του. Το **αρνητικό** μέσω των διαφόρων μηχανισμών άμυνας προσπαθεί να προστατέψει το ψυχισμό από το να κατακλυστεί από εντάσεις, να τις αρνητικοποιήσει και να διασφαλίσει τη λειτουργία του και τη σχέση με το αντικείμενο. Ωστόσο, υπάρχουν περιπτώσεις όπου το αρνητικό μπορεί να γίνει καταστροφικό, μέσω της ενόρμησης του θανάτου, οδηγώντας το ψυχικό όργανο σε απόσυρση, παθολογικό ναρκισσισμό και αποεπένδυση των αντικειμένων.

Η όλη «αρνητική» κατάσταση ακινησίας κάνει ώστε να ενεργοποιούνται οι ψυχικές διεργασίες: θα λέγαμε ότι οι ψυχικές λειτουργίες παίρνουν το πάνω χέρι εκεί όπου οι σωματική κινητικότητα υποχωρεί.

Στο **όνειρο** όπου έχουμε **τοπογραφική παλινδρόμηση** (σε αντίθεση με την **χρονική παλινδρόμηση** που παρατηρούμε στη σχιζοφρένεια), έχουμε ελεύθερη επικοινωνία μεταξύ επένδυσης λέξης και επένδυσης πράγματος. Κατά τον Freud (στο Δημόπουλο 2013) στη **σχιζοφρένεια** αυτή η επικοινωνία διακόπτεται. Εδώ οι λέξεις υφίστανται τροποποίηση μέσω της υπερεπένδυσής τους. Είναι μια προσπάθεια για ανάκτηση του χαμένου αντικειμένου από τον σχιζοφρενή μέσω του λεκτικού του μέρους. Τούτο διότι οι επενδύσεις έχουν αποσυρθεί από τα αντικείμενα, ενώ διατηρείται η αναπαράσταση της λέξης. Στη σχιζοφρένεια ο ασθενής χρησιμοποιεί τις αναπαρατάσεις λέξης σαν αναπαραστάσεις πράγματος, σύμφωνα με τους νόμους της πρωτογενούς διαδικασίας. Επομένως, οι λέξεις έχουν χάσει τον **δευτερογενή συμβολισμό** τους.

-**Πρωτογενής συμβολισμός**: είναι μέρος της *πρωτογενούς διαδικασίας*, **πριν** την **ανάπτυξη** του **λόγου**. Εδώ το παιδί παραμένει στο **διπλό**, σχεδόν **ταυτόχρονο νόημα** (το στήθος ισοδυναμεί με δάκτυλο). Ο

¹⁷ όχι απαραίτητα σε όλα τα όνειρα

πρωτογενής συμβολισμός λειτουργεί με την εμφάνιση του **πρώτου χρόνου** του **ευνουχισμού**, δηλαδή της απαγόρευσης από τη μητέρα στο παιδί της ευχαρίστησής του από τις ερωτογόνες ζώνες.

-Δευτερογενής συμβολισμός: αφορά στην αναπαράσταση της λέξης. Η λέξη είναι ήδη ένας συμβολισμός του πράγματος (πένθος του πράγματος) και επομένως έχουμε διπλή **απομάκρυνση** από αυτό. Η πρώτη απομάκρυνση είναι η αναπαράσταση του πράγματος, η δεύτερη απομάκρυνση είναι η αναπαράσταση της λέξης. Μπορούμε να πούμε μάλιστα πως η σύνδεση της αναπαράστασης της λέξης με την αναπαράσταση του πράγματος, μας βάζει στο χώρο μιας τρίτης απομάκρυνσης. Στον δευτερογενή συμβολισμό κρατάμε το νόημα, αφού στο συνειδητό μπορούμε να έχουμε τη **λέξη /νόημα** και στο ασυνείδητο το πράγμα (πρωτογενής συμβολισμός). Έτσι η λέξη φερ'επείν *πουλί* στο συνειδητό σύστημα κρατάει το νόημά της, ενώ στο ασυνείδητο η αντιστοιχία της βρίσκεται στο πράγμα «πέος» (**αναπαράσταση πράγματος**, ερωτογόνος ζώνη). Ο δευτερογενής συμβολισμός εισάγεται με τον **δεύτερο χρόνο** του **ευνουχισμού**, δηλαδή με την παρουσία, απαγόρευση του πατέρα μέσω της αναγγελίας του από τη μητέρα.

Ο Δημόπουλος (2013) διατείνεται ότι εφόσον ο συμβολισμός (πρωτογενής και δευτερογενής) σχετίζεται με τον **ευνουχισμό** (πρώτο και δεύτερο χρόνο) η σύνδεση μεταξύ τραύματος και συμβολισμού είναι προφανής. Ο Boileau (στον Δημόπουλο 2013) σημειώνει πως όταν ο ενήλικας ξαναδιαβάξει στο παιδί ένα βιβλίο και τροποποιεί, αλλάζει κάποιες λέξεις, το παιδί δυσφορεί και ζητάει να του το ξαναπεί όπως ήταν πριν. Φαίνεται λοιπόν πως οι λέξεις, δηλαδή ο δευτερογενής συμβολισμός, είναι τραυματικές και το παιδί, μέχρις ότου επεξεργαστεί την τραυματική πλευρά των λέξεων, θέλει να μείνει στην επανάληψη. Αυτή η παρατήρηση έχει σοβαρές προεκτάσεις στην κλινική. Πότε και πώς διατυπώνουμε μια ερμηνεία; Την επαναλαμβάνουμε; Πότε και πώς;

Για να ευοδωθεί η διαδικασία της συμβολοποίησης χρειάζεται η παρουσία του αντικειμένου να μην είναι έντονη (τραυματική), να έχει λειτουργήσει ο πρώτος και ο δεύτερος χρόνος του ευνουχισμού και η δύναμη που ωθεί τους μετασηματισμούς, από τους οποίους εξαρτάται η εργασία του συμβολικού, να μην είναι βίαιη και να εκπέμπεται σε μικρές ποσότητες.

Κατά τον Δημόπουλο (2014) η **μορφολογική παλινδρόμηση** είναι το πέρασμα από τη δευτερογενή στην πρωτογενή διαδικασία, δηλαδή σε κατώτερα στάδια πολυπλοκότητας, όπου προέχει η μετάβαση από το λόγο στην εικόνα. Η αναπαράσταση της λέξης αποεπενδύεται.

Τόσο η τοπική όσο και η μορφολογική παλινδρόμηση στο όνειρο συνιστούν τη **χρονολογική παλινδρόμηση** προς την απωθημένη παιδικότητά μας (παιδικές επιθυμίες).

Ως γνωστό, κατά την ψυχαναλυτική θεωρία, ο τόπος των απωθημένων ενορμητικών αναπαραστάσεων είναι το ασυνείδητο. Έτσι, το όνειρο μέσω αυτής της **παλινδρόμησης** οδηγεί στο ασυνείδητο.

Κατά την Khan (στον Δημόπουλο 2014), ψυχικές παρουσίες όπως αυτές του ονείρου ή της ονειροπόλησης συνιστούν παρουσιάσεις στον εαυτόν μας υλικών του ασυνειδήτου, ψυχικές παραγωγές οι οποίες επιτρέπουν να βιώνεται μια εμπειρία ως πραγματική και παρούσα χωρίς να εντάσσεται σε οποιοδήποτε έλλογο πλαίσιο αναφοράς.

Εν κατακλείδι, Το όνειρο είναι ένα ψυχικό (ψυχοποιημένο) μέσο ψευδαισθητικής /εικονικής ικανοποίησης των ασυνειδήτων, απαγορευμένων παιδικών επιθυμιών, πρωτίστως σεξουαλικών. Αυτό έκανε τον Freud (1900) να το ανακηρύξει ως τη βασιλική οδό/ via regia για να φτάσουμε στο ασυνείδητο σε αυτή τη δεξαμενή/ «τράπεζα» των λιβιδινικών παθών. Το όνειρο δεν αποτελεί μόνο τη «βασιλική οδό»/via regia για την εξερεύνηση του ασυνειδήτου αλλά και το μονοπάτι για την κατανόηση της δομής και λειτουργίας του ψυχικού μας οργάνου.

Οι ισχυρές επιθυμίες οι οποίες είναι απωθημένες έτσι ώστε να εκφράζονται μάλλον στο όνειρο παρά στην πραγματικότητα, έχουν τις ρίζες τους στις **παιδικές συγκρούσεις**. Αυτές είναι απωθημένες αλλά συνεχώς και αδιαλείπτως ενεργές στο (δυναμικό) ασυνείδητο.

Κατά τον Freud *το όνειρο είναι η έκφραση ενός κομματιού της παιδικής ψυχικής ζωής το οποίο χάθηκε (Freud 1900). Είναι στα όνειρα και τα συμπτώματα της νεύρωσης όπου εμφανίζονται στοιχεία εμπειριών που βιώθηκαν σε παλαιότερες εποχές, εμπειριών τις οποίες το άτομο δε μπόρεσε να σκεφτεί και να κατανοήσει και τις οποίες κατανόησε και ερμήνευσε σε δεύτερο χρόνο.*

Μόνο οι **παιδικές** επιθυμίες έχουν τη δύναμη να κινητοποιήσουν δυνάμεις οι οποίες παράγουν το όνειρο.

Ο Freud υποστήριξε ότι τυχόν επιφωνήματα του ασθενούς « *το όνειρο ήταν τόσο αληθινό*» είναι ενδεικτικά ότι το λανθάνον περιεχόμενό του έχει να κάνει με την ανάμνηση κάποιου αληθινού γεγονότος της παιδικής ηλικίας.

Το όνειρο είναι ένας **συμβιβαστικός** τρόπος ώστε το Εγώ να εκφράσει και να επεξεργαστεί μια ασυνείδητη φαντασία. Ο συμβιβασμός αφορά την σύγκρουση ανάμεσα στις αντιθετικές (άνομες) επιθυμίες και τις προσήκουσες άμυνες.

Κατά την εργασία του ονείρου επισυμβαίνει μια αλλοτρίωση της ισορροπίας των ψυχικών δυνάμεων της ζωής του ξύπνιου εξαιτίας εκρήξεων ψυχικών δραστηριοτήτων (εντάσεις) οι οποίες επιζητούν να ικανοποιηθούν (ανακουφιστούν). Ο ύπνος περιορίζει την επαφή με τον εξωτερικό κόσμο και επιπροσθέτως παγώνει τη δυνατότητα της εκούσιας κινητικής-μυοσκελετικής δραστηριότητας. Ο Lewin (1969) υποστηρίζει ότι ο ονειρευόμενος *χάνει το σώμα του*. Κατά την παραγωγή του ονείρου το Εγώ καθώς είναι στερημένο από τον εξωτερικό κόσμο επειδή το υποκείμενο κοιμάται, στρέφει την ενεργειά του προς μια εσωτερική ψυχική δραστηριότητα. Κατά τους Kubie (1966), Lewin (1969), Stein(1965) *δεν είμαστε ποτέ τελείως ξύπνιοι ή τελείως κοιμισμένοι*. Ας έχουμε κάθε φορά κατά νου το ποσοστό ξύπνιου-ύπνου στο οποίο μπορεί να βρίσκεται το υποκείμενο. Οι ελεύθεροι συνειρμοί κατά τη διάρκεια μιας ανάλυσης συνιστούν ένα ανάλογο παλινδρομικό φαινόμενο όπως το όνειρο. Πρόκειται για μια απόπειρα του ασθενούς να προσεγγίσει μια κατάσταση μεταξύ ξύπνιου και ύπνου. Σε αυτό συντείνουν η στάση του σε ανάκληση, η σχετική απουσία εξωτερικών αποσπάσεων, η συνειδητή του προσπάθεια να απαλλαγεί από την καθημερινή του λογοκρισία, από την απόλυτη λογική και συνοχή στην επικοινωνία του. Εντούτοις σπάνια οι ασθενείς έχουν πραγματικούς αυθόρμητους συνειρμούς.

Κλινικό παράδειγμα: Άνδρας σε ανάλυση εδώ και δέκα χρόνια τώρα με συχνότητα τριών συνεδριών εβδομαδιαίως. Ξεκίνησε σε ψυχοθεραπεία (συνθήκη «πρόσωπο με πρόσωπο») και μετά από τέσσερα χρόνια η συνθήκη μετατράπηκε σε αναλυτική (ψυχαναλυτικό ντιβάνι). Στις αναζητήσεις του για ομοφυλόφιλες ερωτικές συννευρέσεις στο διαδίκτυο μίλησε με κάποιον ο οποίος είχε ένα «φετίχ»: ήθελε να κοιμίζει τους συντρόφους του και να κάνει με αυτόν τον τρόπο sex μαζί τους. Ασχολήθηκε αρκετά με αυτόν τον άγνωστο κάνοντας chat μαζί του αλλά τελικά δεν ενέδωσε. Πρόκειται εδώ για μια αντικειμενοτρόπο σχέση η οποία εκδραμάτιζε τη σχέση με τον ψυχαναλυτή του, ο οποίος, στην φαντασία του, επιχειρούσε να τον κοιμίσει αφού του πρότεινε να ξαπλώσει στο ντιβάνι. Είναι το βίωμα της ψυχαναλυτικής διαδικασίας ως μια ενδιάμεση κατάσταση

Στον ύπνο παρατηρείται μια έκπτωση και παλινδρόμηση των λειτουργιών της συνειδητής πλευράς του Εγώ. Η **απόθεση χαλαρώνει εν μέρει** (άμβλυνση της υπερεγωτικής λειτουργίας) οπότε αρχαϊκές ασυνείδητες επιθυμίες διαγκωνίζονται ώστε να βρουν τρόπο έκφρασης *«μέσω μιας ανώδυνης ψευδαισθητικής εμπειρίας»* (Freud 1933). Όταν ένας άνθρωπος κοιμάται ένα μέρος της σκέψης του, αυτό που ονειρεύεται, παραμένει ξύπνιο. Σ' αυτό το μέρος της σκέψης η λογοκρισία του **Υπερεγώ** χαλαρώνει δραστικά. Πράγματι, για να λειτουργήσει η εργασία του ονείρου χρειάζεται η χαλάρωση της υπερεγωτικής λειτουργίας μέσα από την εν γένει χαλάρωση κατά τη διάρκεια του ύπνου. Ο Freud έδειξε σε ποιο βαθμό ο ύπνος

ελαττώνει τη λογοκρισία ¹⁸, αμβλύνοντας έτσι την αντίσταση στην ανάδυση του απωθημένου υλικού. Η λογοκρισία του Εγώ, έχοντας δραστικά χαλαρώσει (λόγω ακριβώς του ύπνου), αφήνει πολύ περισσότερο ελεύθερο έδαφος (απ'ό,τι όταν είναι ξύπνιος κανείς) στη λεγόμενη **πρωτογενή διαδικασία** και στο ασυνείδητο.

Σημείωση: Κατά τον Freud η πρωτογενής διαδικασία είναι αυτή η οποία χαρακτηρίζει το ασυνείδητο σύστημα του ψυχικού οργάνου ενώ η δευτερογενής διαδικασία χαρακτηρίζει το προσυνειδητό-συνειδητό σύστημα.

Εντούτοις και κατά τη διάρκεια του ονείρου η λογοκρισία εν μέρει επιμένει. Επιτρέπει μεν την ικανοποίηση της επιθυμίας, αλλά με μεταμφιεσμένο (συμβολικό) τρόπο και μορφή. Πρόκειται για τη **μεταμφιεσμένη** πραγματοποίηση της **επιθυμίας**.

Κλινικό παράδειγμα: Νέα γυναίκα σε ανάλυση, δεύτερος χρόνος. Την εποχή κατά την οποία συνδέεται με τον Γιώργο έναν «υπερσεξουαλικό», όπως λέει, άνδρα ονειρεύεται ότι έχει περιπτύξεις με κάποιον άλλο Γιώργο, καθηγητή της από τα χρόνια του Λυκείου. Οι συνειρμοί της μετά την αφήγηση του ονείρου αφορούν στο δίχασμό της ανάμεσα στο να έχει μία σεξουαλική ή μία πνευματική, διανοητική ζωή. Στα πλαίσια της μεταβίβασης ο καθηγητής δείχνει να αναπαριστά (συμβολίζει) τον αναλυτή της (πνευματική ζωή) και το όνειρο ικανοποιεί μεταμφιεσμένα την επιθυμία συνεύρεσης μαζί του. Εδώ το όνειρο «δούλεψε» για να ντύσει τον αναλυτή σε καθηγητή. Η επιθυμία συνεύρεσης με τον αναλυτή είναι με τη σειρά της μια επιθυμία αιμομικτική και παιδική και αφορά τη συνεύρεση με τον οιδιπόδειο πατέρα. Με άλλα λόγια η απωθημένη παιδική σεξουαλική επιθυμία σοβεί και επιστρέφει και χάρη στη δουλειά του ονείρου ικανοποιείται με έναν τρόπο ως εάν (σαν τη «συνεύρεση» με τον αναλυτή – οιδιπόδειο πατέρα). Πρόκειται για την, μέσω των ονειρικής διαδικασίας, επιστροφή του απωθημένου. Στο κλινικό παράδειγμα η παιδική σεξουαλική επιθυμία επιστρέφει (την «βλέπουμε» στο όνειρο) και ικανοποιείται μέσω μιας μεταμόρφωσης την οποία προτείνει η εργασία του ονείρου του συγκεκριμένου ονειρεόμενου. Χωρίς την επιστροφή του απωθημένου δεν λειτουργεί το όνειρο. Έτσι οι παιδικές μας σκηνές οι

¹⁸Είναι μέσα στη λειτουργία της λογοκρισίας που μπορούμε να κατανοήσουμε τη λήθη των ενοχλητικών πόθων και βιωμάτων. Η λήθη είναι ένα μήνυμα σαν ένας λόγος, μία ομιλία διακοπτόμενη (ασυνεχής). Η δουλειά του ονείρου είναι να «περάσει» το μήνυμα.

οποίες ψάχνουν αέναα να πάρουν ζωή (να αναβιώσουν) καταλαμβάνονται από τη «λογική» του ονείρου, η οποία τις μετατρέπει σε οπτικές εικόνες. Αυτές οι παιδικές σκηνές οφείλουν να μπορούν να ικανοποιούνται από μία τέτοια ως εάν συμβολική, υποκατάστατη ικανοποίηση¹⁹.

Ας σημειωθεί ότι η «λογική» του ονείρου διαφέρει από αυτήν του ξύπνιου: το περιεχόμενο του ονείρου είναι συχνά ασυνάρτητο, γεμάτο από παράδοξα και ατοπίες.

Όταν «φουντώνει» η επιθυμία τότε έρχεται η **φαντασία (το όνειρο)** ως προτεινόμενη λύση, η οποία μας δίνει ένα **υποκατάστατο αντικείμενο** (στο κλινικό παράδειγμα ο καθηγητής) ικανοποίησης της επιθυμίας. Είναι σαν να μας λέει το όνειρο: «να το αντικείμενο που σου δίνω, που σου προτείνω, που έφτιαξα για σένα, παρ το για να ευχαριστηθείς, να αποφορτιστείς και να καλμάρεις». Έτσι στο μέτρο κατά το οποίο η ενόρμηση ικανοποιείται εικονικά η δύναμή της δεν φτάνει μέχρι τη συνείδηση, ώστε να τρομάξουμε από το απαγορευμένο περιεχόμενο της επιθυμίας και να ξυπνήσουμε (όπως συχνά συμβαίνει με τους εφιάλτες). Ιδού η λειτουργία του **ονείρου ως φύλακα του ύπνου**.

Εργασία του ονείρου: Παράγει αυτή την ιδιαίτερη μορφή σκέψης η οποία καθιστά δυνατή την κατάσταση του ύπνου.

Το όνειρο είναι η ατραπός της φαντασίας, το μονοπάτι της ηδονής

Κατά την Segal (1991) το όνειρο είναι ένα μέσον έκθεσης και διεργασίας της ασυνείδητης φαντασίας του υποκειμένου. Προσφέρει μια φαντασιακού τύπου έκφραση της ασυνείδητης φαντασίας και αναζητά μια ψευδαισθητική ικανοποίηση της επιθυμίας. Συνιστά μια ενδοψυχική επικοινωνία ανάμεσα στο ασυνείδητο και το συνειδητό.

---

¹⁹ Αυτό δεν είναι αυτονόητο παρά μόνο στις προεξαρχόντως νευρωσικές οργανώσεις (το Εγώ είναι μάχιμο, ώστε να προτείνει υποκατάστατες συμβιβαστικές λύσεις), ενώ μοιάζει «χλωμό» στις διαταραχές προσωπικότητας και συμπεριφοράς κατά τις οποίες η ευκολία του περάσματος στην πράξη ως η μόνη εναλλακτική ικανοποίηση του πάθους γίνεται κατανοητή αν λάβουμε υπόψη τη δυσκολία αυτών των ψυχικών οργανώσεων να βρίσκουν ενδοψυχικές λύσεις, δηλαδή να «δια – πράττουν» φαντασιακά, μέσα τους, αντί να περνούν στον έξω στον πραγματικό κόσμο. Λέμε ότι στις διαταραχές προσωπικότητας «χωλαίνουν» οι αυτοερωτισμοί, δηλαδή η φαντασιακή λειτουργία.

Έτσι είναι το *φαντασιακό* το οποίο τίθεται στην υπηρεσία του «στησίματος» του ονείρου. Πρόκειται για την *ονειρική εκφραστικότητα*, τη *γλώσσα του ονείρου*, τον *κώδικα προς αποκωδικοποίηση*.

Το *όνειρο* αφορά σε μια *σκηνοθεσία*, είναι η δυνατότητα του ονειρευόμενου να παράγει αντικείμενα εν είδει *εικόνων* (εικονικά και συμβολικά αντικείμενα) με άλλα λόγια αφορά στις *εικαστικές και σκηνοθετικές /δημιουργικές δυνατότητες*, αν δούμε τα *όνειρα ως εικαστικά – σκηνοθετημένα έργα τέχνης*.

Αλλά *ποια είναι τα «υλικά» του ονείρου*; Ποια στοιχεία θα χρησιμοποιήσει η σύνθετη αυτή εργασία για να στήσει τη *σκηνοθεσία* της; Γιατί φερ'ειπείν στο προαναφερθέν κλινικό παράδειγμα ο αναλυτής αναπαρίσταται μέσω του καθηγητή Γιώργου και όχι μέσω ενός άλλου προσώπου; Και αυτό το θέμα απασχόλησε τον Freud στην ερμηνεία των ονείρων. Υπογράμμισε τον ρόλο των *υπόλοιπων*, των *κατάλοιπων της ημέρας* τα οποία η εργασία του ονείρου παίρνει από την κατάσταση του ζύπνιου. Είναι αυτά τα οποία το όνειρο θα χρησιμοποιήσει στην υπηρεσία των *ώσεων της επιθυμίας*. Τα *κατάλοιπα της ημέρας* είναι *μνημονικά υπόλοιπα*, *ίχνη από διάφορες σκέψεις, γεγονότα, συμβάντα, βιώματα της ζωής του ατόμου στην κατάσταση του ζύπνιου*. Το ασυνείδητο είναι η *έδρα των ασυνείδητων αναπαραστάσεων των επιθυμιών*. Αξίζει να σημειωθεί ότι αυτές οι ασυνείδητες επιθυμίες δεν μπορούν να ενεργοποιούνται παρά μόνο όταν «δένονται» στενά με μια διαθέσιμη αναπαράσταση, μια πρόσφατη εντύπωση, ένα πρόσφατο στοιχείο από όσα μπορούν να «διατίθενται» από την γκάμα των *κατάλοιπων της κατάστασης του ζύπνιου*. Το στοιχείο αυτό μπορεί να είναι από τα πλέον αδιάφορα και ουτιδανά για τον ονειρευόμενο. Για παράδειγμα κάποιος μπορεί να ονειρεύτηκε ότι είχε κάποια οικειότητα με ερωτικές προεκτάσεις με την άκομψη γριά και «αντιερωτική» θυρωρό της πολυκατοικίας του. Όταν ζύπνησε αισθάνθηκε ίσως περίεργα με το άτοπον, το «ξενέρωτο» αυτού του ονειρικού περιεχομένου. Μόνο αν ο ονειρευόμενος ήταν θιασώτης ή μελετητής της φροϋδικής ερμηνείας των ονείρων, θα είχε κατανοήσει ότι η θυρωρός δεν αποτέλεσε παρά μόνο την πρώτη ύλη, ήταν το στοιχείο από τα κατάλοιπα της *κατάστασης του ζύπνιου*, το οποίο «δέθηκε» με την ασυνείδητη αναπαράσταση (επιθυμία) της οιδιπόδειας αιμομικτικής επιθυμίας. Με άλλα λόγια, η εργασία του ονείρου του «έντυσε», μεταμφίεσε τη μαμά σε θυρωρό (π. χ μπορεί ο ονειρευόμενος να είδε τη θυρωρό το πρωί καθώς έβγαινε από το σπίτι) : η θυρωρός είναι μια μαμά «τραβεστί», δηλαδή η

μαμά που ντύθηκε θυρωρός για να μην καταλάβει το συνειδητό του ονειρευόμενου και τρομάξει εξαιτίας της υπερβατικότητας της πράξης. Στο μέτρο λοιπόν που η θυρωρός **συμβολίζει** τη μαμά, είναι **σαν** την μαμά, ο ονειρευόμενος μπορεί ανενόχλητος να συνεχίζει τον ύπνο του-**έχει φύλακα το όνειρό του**- και να ευχαριστιέται (**ψευδαισθητική ικανοποίηση της επιθυμίας**) τις περιπτώξεις με την **ως εάν** μαμά. Αυτός ήταν ο τρόπος που η θυρωρός ως **κατάλοιπο της κατάστασης του ξύπνιου** χρησιμοποιήθηκε στην εργασία του ονείρου στην υπηρεσία της ικανοποίησης της ενόρμησης.

Καμιά εργασία του ονείρου δεν μπορεί να λάβει χώρα χωρίς το δέσιμο με μια εντύπωση (συχνά την πιο αδιάφορη που μπορούμε να φανταστούμε) «αθώας» υφής²⁰.

Έτσι λοιπόν το όνειρο γίνεται ιδωμένο ως ένα τροποποιημένο υποκατάστατο μιας παιδικής σκηνής μέσω μετάθεσης στο πρόσφατο (διαδικασία εσωτερικής μετάθεσης).

Κατά τον Freud στο όνειρο οι σκέψεις και οι εντυπώσεις της κατάστασης του ξύπνιου παίζουν ρόλο *εργολάβου και κομιστή των πρώτων υλών* ενώ η ενορμητική ώση είναι ο *κεφαλαιούχος* οποίος χρηματοδοτεί τη διαδικασία. Τα υπόλοιπα της κατάστασης του ξύπνιου παίρνουν από το ασυνείδητο (έδρα των ενορμήσεων) την ενεργειακή – λιβιδινική επένδυση η οποία απαιτείται στην εργασία του ονείρου.

Ας σημειωθεί ότι στην κατάσταση του ξύπνιου έχουμε συνειδητές επιθυμίες : ώσεις σαφών, ρητών επιθυμιών π.χ ενεστώσεις (επίκαιρες) σεξουαλικές επιθυμίες, επιθετικές, δίψα, πείνα, κλπ. δηλαδή ακόμα και επιθυμίες προερχόμενες από σωματικές αισθήσεις. Η διαπερατότητα της λογοκρισίας (Υπερεγώ) κατά τον ύπνο κάνει, ώστε πολλές τέτοιες επιθυμίες να **εικονοποιούνται** στο όνειρο και να ικανοποιούνται. Ο πεινασμένος «ονειρεύεται καρβέλια», η «αγεώργητη» γυναίκα (η μη συνουσιασμένη, κατά τον καθηγητή Λιαντίνη) βλέπει στον ύπνο της περιπτώξεις ...Αυτά τα όνειρα δεν είναι συμβολικά, δεν υπάρχει δηλαδή μια **σκηνοθετημένη ικανοποίηση** μιας **ασυνείδητης επιθυμίας**, αλλά η απροκάλυπτη **εικονική**

²⁰ Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο όταν ξυπνάμε και θυμόμαστε το όνειρο έχουμε την εντύπωση μιας πληθώρας λεπτομερειών επουσιωδών χωρίς σημασία.

ικανοποίηση μιας σύγχρονης επιθυμίας ²¹. Και εδώ βέβαια η ικανοποίηση είναι ψευδαισθητική.

Εν κατακλείδι: τα όνειρα αφορούν στην ικανοποίηση επιθυμιών, όχι μόνο των παιδικών αποθμημένων αλλά και των επίκαιρων.

Ο Freud (1900) υπογραμμίζει ότι η εκπλήρωση των επιθυμιών στο όνειρο είναι δυνατή μόνο εφόσον υπάρχουν διαθέσιμα προς επένδυση μνημονικά ίχνη προηγούμενων ικανοποιήσεων. Κατά τον Winnicott (1945) στην περίπτωση κατά την οποία- στα βιώματα ενός ατόμου-δεν υπάρχουν αξιόπιστες και συμπαγείς μνήμες (μνημονικά ίχνη) ικανοποιήσεων ή οι ικανοποιήσεις ήταν ανεπαρκείς και ακατάλληλες τότε εκπίπτει (ή παραμορφώνεται) η ικανότητα του Εγώ να χρησιμοποιήσει αυτές τις μνημονικές εικόνες ευχαριστήσεων έτσι ώστε να κινητοποιήσει την επιθυμία μέσα στην εργασία του ονείρου. Σε αυτές τις περιπτώσεις η εξέλιξη του Εγώ μπορεί να τίθεται στη υπηρεσία μιας κατάχρησης της ονειρικής παραγωγής έτσι ώστε να δημιουργείται ένας μαγικός παντοδύναμος ονειρικός κόσμος (όνειρο της νυκτός). Η λειτουργία του αποσκοπεί στο να δημιουργήσει την αυταπάτη (ψευδαίσθηση) ικανοποίησης των πραγματικών αναγκών του υποκειμένου μέσω μιας παντοδύναμης άρνησης της (εξαρτητικής) ανάγκης του για σχέσεις με τα εξωτερικά μορφώματα (το περιβάλλον του) ως αντικείμενα άντλησης ικανοποιήσεων. Αυτό το βλέπουμε σε κάποιες ψυχώσεις

Το όνειρο αποτελεί μια κατεξοχήν προσωπική υποκειμενική κατασκευή του ονειρευόμενου. Δεν ονειρεύεται κανείς τους άλλους ως άλλους, ούτε τα όνειρά του περιλαμβάνουν προφητείες για γεγονότα που πρόκειται να συμβούν σε αυτούς. Αυτό που κάνει ο ονειρευόμενος –κατά την κατασκευή των ονείρων του- είναι ότι χρησιμοποιεί ενδεχομένως αναπαραστάσεις αυτών των άλλων, όπως ακριβώς υπάρχουν μέσα του, οι οποίες όμως πάντα παραπέμπουν σε έτερες βαθύτερες αναπαραστάσεις και σε τελευταία ανάλυση, σε αναπαραστάσεις σημαντικών προσώπων από τον παιδικό του κόσμο.

Τα δρώμενα μέσα στην πλοκή του ονείρου ανήκουν στη σφαίρα της φαντασίας. Όμως αυτό που το Εγώ χάνει ως προς την αληθοφάνεια και την πραγματική οντότητα του ονειρικού περιεχομένου το κερδίζει σε δύναμη κατοχής και κτητικότητας (περιεχόμενο αυστηρά δικό του) και σε επίπεδο ιδιωτικότητας, ελαστικότητας, αμφιβολίας, αναστρεψιμότητας, και πληθωρικότητας των συμπεκνωμένων νοημάτων.

²¹ Διακρίνουμε ανάμεσα στις σύγχρονες, επίκαιρες ή αλλιώς ενεστώσες επιθυμίες από τις παιδικές ασυνείδητες οι οποίες είναι αποθμημένες.

Κατά τον Khan (1962) η αναλυτική διαδικασία από τη στιγμή που εγκαθίσταται στην εσωτερική ζωή του ασθενούς συντείνει σε μια εξέλιξη: στην επιθυμία για ύπνο, στην επιθυμία για αφύπνιση και στην ικανότητα να κάνει όνειρα.

Ο R.Greenson το 1973 σημείωνε ότι το όνειρο είναι η πλέον μύχια και φευγαλέα δημιουργία του ασθενούς στην ανάλυση. Άλλωστε είναι τόσο εύκολο κανείς να το ξεχνάει. Ήδη το 1926 ο S. Ferenczi ήταν ο πρώτος που είχε την ιδέα και την ανέπτυξε ότι το όνειρο μπορεί να λέει κάτι για τη σχέση του ονειρευόμενου με τον αναλυτή, κάτι δηλαδή για το φαντασιωτικό προϊόν της αναλυτικής κατάστασης, και εν τέλει για την μεταβίβαση. Υπό αυτό το πρίσμα ο αναλυτής ψάχνει να κατανοεί με ποιόν τρόπο χρησιμοποιούνται στην (ασυνείδητη) σχέση μεταξύ αναλυτού και ασθενούς. Εδώ ο αναλυτής δεν ενδιαφέρεται μόνο για αυτό που οι ασθενείς του κάνουν με τα όνειρά τους (τι εκφράζουν κ.λ.π) αλλά και για τον τρόπο που εκείνος ο ίδιος επιδρά πάνω σ'αυτά. Τα όνειρα στη διάρκεια μιας ανάλυσης μπορεί να είναι ενδεικτικά της αντίστασης αλλά και της συμμαχίας του ασθενούς ως προς τον αναλυτή του και την ψυχαναλυτική κατάσταση.

Κατά τον H.Stewart (1973) οι ενδοψυχικές και διαπροσωπικές αλλαγές του αναλυόμενου οι οποίες επιτελούνται αντανακλώνται και στις αλλαγές στην εμπειρία των ονείρων του ασθενούς κατά τη διάρκεια της ανάλυσης.

Ο Pontalis (1974) παρουσίασε ένα κλινικό παράδειγμα όπου η *αντίσταση του ασθενούς στην ερμηνεία των ονείρων του ισοδυναμούσε (συμβολικά) με την ατέρμονη ασυνείδητη μάχη ανάμεσα σε ασθενή και αναλυτή για την κατοχή του σώματος της μητέρας*.

Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις της Betty Joseph (1985) ο τρόπος με τον οποίο ο αναλυτής προσπαθεί να κατανοεί το υλικό του ασθενούς του μπορεί να αποβεί σε μια *αντιμεταβιβαστική εκδραμάτιση*.

Μια από τις πολλές προθέσεις που μπορεί να έχει το όνειρο στην ανάλυση είναι η σαγήνη του αναλυτή: εδώ το όνειρο παράγεται στην υπηρεσία της αποπλάνησής του, ώστε να τον κάνει να ενδιαφερθεί να παίξει τον ρόλο του αναλυτή. Επίσης συχνά τα όνειρα είναι τα δώρα που προτείνει ο αναλυόμενος στον αναλυτή του στο όνομα της καλής θεραπευτικής συμμαχίας τους (θετική μεταβίβαση).

Η **αναλυτική κατάσταση** απαρτίζεται από τρεις συνιστώσες: τον ασθενή, τον αναλυτή και την αναλυτική διαδικασία. Πρόκειται για τη διάδραση των τριών παραμέτρων.

-Ο **ασθενής** κομίζει σε αυτήν την επιθυμία του για θεραπεία η οποία συνιστά τη βάση της θεραπευτικής συμμαχίας. Η ικανότητά του να αφεθεί στην κατάσταση του ντιβανιού ισοδυναμεί με τη (ναρκισσιστική) επιθυμία του για ύπνο. Το σύμπτωμά του είναι η έκφραση μιας λανθάνουσας επιθυμίας η οποία μπορεί να συμπυκνώνεται στο όνειρο, άλλως ειπείν ασυνείδητες (αποθημένες) συγκρούσεις και επιθυμίες. Επίσης ο αναλύμενος κομίζει την ικανότητά του για αναλυτική εργασία η οποία με τη σειρά της συμπίπτει με την ικανότητά του να ονειρεύεται όταν κοιμάται.

-Ο **αναλυτής** προμηθεύει τον ασθενή με μια *δεκτικότητα* προς το υλικό που ο τελευταίος κομίζει, άλλως ειπείν προς τους ελεύθερους συνειρμούς του. Με αυτήν την έννοια ενισχύει την επιθυμία του ασθενούς για αφύπνιση-ο αναλυτής είναι ένας «αφύπνιστής» κατά τον Lewin-και διαμεσολαβεί στο Εγώ του διαρθρώνοντας την εργασία του ονείρου. Βοηθάει τον ασθενή να χαλαρώνει και οργανώνει τις ασυνείδητες επιθυμίες του διαμέσου των ερμηνειών της αντίστασής του και της άμβλυνσης των πρωτόγονων ενοχικών συναισθημάτων του. Ο αναλυτής επιχειρεί εν είδει «βοηθητικού Εγώ» (Heimann 1950). Επίσης «δανείζει» στον αναλύμενο τις δικές του δυνατότητες να κάνει ελεύθερους συνειρμούς. Κρατάει ζωντανό το υλικό του ασθενούς και εστιάζεται σ'αυτό μέσα στο χρόνο. Ο αναλυτής όπως και το «Εγώ του ονείρου» δεν ικανοποιεί συγκεκριμένα και επί του πραγματικού κάποιες από τις επιθυμίες του αναλύμενου όπως εμφανίζονται και εκφράζονται στη νεύρωση της μεταβίβασης αλλά περιορίζει τον ρόλο του στην έκφραση συμπάθειας, υποστήριξης και κατανόησης. Αυτές είναι οι συμβολικές ικανοποιήσεις τις οποίες προσφέρει. Για να διευκολύνει την έκφραση των επιθυμιών και της συμπεριφοράς του ασθενούς αλλά και για να λειτουργήσει ο ίδιος πιο ελεύθερα και πιο δημιουργικά εγκαθιστά ένα φυσικό περιβάλλον. Πρόκειται για την *αναλυτική συνθήκη*.

-Η **αναλυτική διαδικασία** συνιστά το φυσικό περιβάλλον εντός του οποίου ο αναλυτής επιχειρεί επί του ασθενούς του. Αυτή προμηθεύει και τροφοδοτεί την αναλυτική κατάσταση με μια επαναλαμβανόμενο χρονικό διάστημα (ψυχαναλυτική συνεδρία των 45 λεπτών) με μια αρχή και ένα τέλος κάθε φορά.

Έχουν γραφτεί πολλά (Fenichel, Bion, Fairbairn, Klein, Strachey κ.λ.π) για την αναλογία ανάμεσα στις τρεις συνιστώσες της αναλυτικής διαδικασίας (αναλύμενος-αναλυτής-αναλυτική συνθήκη) και τις τρεις παραμέτρους του ψυχικού οργάνου (Εκείνο-Εγώ-Υπερεγώ).

Η έννοια του **παίξιν**, αφορά σε μια δραστηριότητα η οποία είναι αποκομμένη εν μέρει από την απτή πραγματικότητα (σφαίρα της αυταπάτης). Δεν έχει ανάγκη να επιβεβαιώνεται με όρους της αρχής της πραγματικότητας, προϋποθέτει δε, κατά τον Winnicott την ικανότητα του υποκειμένου να μπορεί να είναι μόνος, ίδιον της ωριμότητας του και της συγκινησιακής του ανάπτυξης. Αυτή ακριβώς η ικανότητα του ασθενούς να είναι μόνος του **παρουσία του αναλυτή του**, είναι απαραίτητη κατά την αναλυτική συνθήκη. Κλινικά μπορεί να εκφράζεται μέσω της σιωπής του ασθενούς η οποία ως τέτοια όχι μόνο δεν είναι ένδειξη αντίστασης, αλλά το αντίθετο, συνιστά μια κατάκτηση για αυτόν. Ο Winnicott (1958) μιλώντας για την ικανότητα του υποκειμένου να είναι μόνο, κάνει λόγο για **σχέση του ενός** η οποία προσδιορίζει αυτήν την δυνατότητα, σε αντιδιαστολή με τη **σχέση των τριών** στην

κλασσική οιδιπόδεια συνθήκη, και τη **σχέση των δύο** (μητέρα-βρέφος) στην καταθλιπτική θέση της Klein. Μιλώντας για την *ικανότητα του να είναι κάποιος μόνος*, ο συγγραφέας εννοεί την εμπειρία/δυνατότητα του παιδιού να είναι μόνο ενώ η μητέρα του είναι παρούσα. Αφορά στην εμπειρία του να είναι μόνο ενώ κάποιος άλλος είναι παρών. Είναι ένας ιδιαίτερος τύπος σχέσης εμπιστοσύνης μεταξύ του νηπίου και τη μαμά του, κατά την οποία το παιδί είναι **μόνο αλλά** με την ταυτόχρονη παρουσία της μαμάς η οποία είναι *εκεί* είτε ως φυσική παρουσία είτε ως υποκαθιστώμενη /συμβολιζόμενη από το μωρουδιακό κρεβατάκι, το καροτσάκι κ.λ.π. Είναι μια σχέση ανάμεσα σε δύο, ένας εκ των οποίων είναι οπωσδήποτε μόνος. Μπορεί και οι δύο να είναι μόνοι αλλά, εν πάσει περιπτώσει, η παρουσία ενός εκάστου είναι σημαντική και απαραίτητη για τον άλλον. Αυτή η συνθήκη προσιδιάζει με την ατμόσφαιρα μετά τον ερωτικό οργασμό: μετά από μια πολύ ικανοποιητική σεξουαλική επαφή έκαστος εκ των συντρόφων είναι μόνος και το απολαμβάνει. Ο Winnicott υποστηρίζει ότι η ικανότητα του υποκειμένου να απολαμβάνει το να είναι μόνος μαζί με κάποιον άλλο (με την παρουσία του άλλου) ο οποίος είναι επίσης μόνος, αποτελεί μια ένδειξη υγείας. Εδώ το υποκείμενο μοιράζεται τη μοναξιά του, με τον άλλο, είναι μια κατάσταση συναισθηματικής ωριμότητας. Ο συγγραφέας συνδέει την ικανότητα του υποκειμένου να είναι μόνο με την δυνατότητα του να διαχειρίζεται λυσιτελώς τις συγκινήσεις του που προκύπτουν από την **πρωταρχική σκηνή**. Το παιδί αντιλαμβάνεται ή φαντάζεται μια ερεθιστική σχέση ανάμεσα στους γονείς του. Αυτό γίνεται αποδεκτό από το παιδί εφόσον αυτό είναι υγιές, και αφορά στην ανοχή της αμφιθυμίας του απέναντι σ'αυτούς, σε μια συγχώνευση/μείξη των επιθετικών και ερωτικών τάσεων, ιδεών και φαντασιών του, σε μια ικανότητά του να ταυτίζεται με έκαστο εκ των γονέων του.

Ο ασθενής και ο αναλυτής **παίζουν** (είναι ο καθένας μόνος του) διαμέσου των ιδεών τους, των εικόνων τους, των φαντασιών τους και στη συνέχεια **παίζουν μαζί**, εκεί όπου συναντιώνται οι συνειρμικές διαδικασίες των δύο, κάθε φορά όπου αυτή η συνάντηση των δύο, επιτρέπει στον αναλυτή να εγκαταστήσει μια σύνδεση ανάμεσα στο παρόν και το παρελθόν του ασθενούς του. Είναι ο Winnicott ο οποίος εισήγαγε την έννοια του «παίζω» στην αναλυτική θεωρία. Όρισε την ψυχανάλυση ως μια ύψιστα εξειδικευμένη μορφή του παίζω, στην υπηρεσία της επικοινωνίας με τον εαυτόν και τους άλλους. Πρόσθεσε ότι η ψυχοθεραπευτική εργασία λαμβάνει χώρα επί της τομής των δύο χώρων του παιχνιδιού, του ασθενούς του αναλυτού. Βεβαίως αυτή η ιδέα ήταν παρούσα και στον νου του Freud, όταν συνέκρινε τη **φαντασία των νευρωτικών**- η οποία αποσκοπεί στο να αντικαταστήσει ή να τροποποιήσει μια δυσφορική πραγματικότητα-με το παιχνίδι των παιδιών. Κατ'αυτόν στη μεταβίβαση επισυμβαίνει μια **επαναλαμβανόμενη** διαδικασία χρήσιμη και αβλαβής (επανάληψη των παιδικών συγκρούσεων κατά την ψυχαναλυτική διαδικασία) η οποία συνιστά το έδαφος, τον χώρο του **παιχνιδιού**, μια ενδιάμεση περιοχή μεταξύ της αρρώστιας και της πραγματικής ζωής. Είναι διαμέσου αυτής της περιοχής όπου επιτυγχάνεται η μετάβαση από την μια στην άλλη.

3.3 Το όνειρο και η εικονοποίηση (ή εικονοποιία)

Η πεμπουσία στην εργασία του ονείρου είναι η λειτουργία της **εικονοποίησης**. Πρόκειται για *εικονικές αναπαραστάσεις μιας φαντασίας*.

Το όνειρο συνήθως μας εμφανίζεται σαν μια *εικόνα* και το θυμόμαστε διαμέσου ενός απροσδιόριστου «ψυχικού» ματιού.

Αρχικά ας σημειωθεί πως ο Freud στο έργο του **Die Traumdeutung** διακρίνει ανάμεσα στο **έκδηλο** και **λανθάνον** περιεχόμενο του ονείρου. Αργότερα χωρίς να εγκαταλείπει ποτέ αυτήν την ιδέα -η οποία αποτελεί άλλωστε και τη θεωρητική ραχοκοκαλιά της ψυχαναλυτικής σκέψης για τα όνειρα- μετακίνησε το ενδιαφέρον του στην ανάλυση της **αντίστασης** και του **χαρακτήρα** και στην ανάλυση της **μεταβιβαστικής νεύρωσης** στο εδώ και τώρα της θεραπευτικής κατάστασης. Έκτοτε άλλαξε ριζικά και η σκοπιά από την οποία εξετάζονται τα όνειρα. Από την κατάσταση με ένα πρόσωπο περάσαμε στην κατάσταση με δύο πρόσωπα(αναλυτής-αναλυόμενος).

Έκδηλο περιεχόμενο:

Πρόκειται για την «πρόσοψη» του ονείρου , την εξωτερική του μορφή. Θα λέγαμε το «κούτελο» του , η φάτσα του, με άλλα λόγια μια επιφάνεια η οποία γίνεται αποδεκτή από την επαγρυπνούσα λογική (λογοκρισία). Πρόκειται για όσα μας αφηγείται κάποιος για το όνειρο του , δηλαδή την αφήγηση με λόγια των εικόνων του ονείρου.

Λανθάνον περιεχόμενο:

Πρόκειται για το περιεχόμενο που «**κρύβεται**» κάτω από το έκδηλο. Απαρτίζεται από **λανθάνουσες σκέψεις** δηλαδή αναπαραστάσεις , φαντασίες, συγκινήσεις και affects επιθυμίες και συγκρουσιακούς σχηματισμούς που προέρχονται από την παιδική ηλικία. Είναι περιεχόμενα του ασυνειδήτου, αλλά κυρίως του προσυνειδητού. Αφορά στο υφέρπον νόημα του ονείρου, το σημαίνόμενο το οποίο ψάχνουμε να κατανοήσουμε μέσα από την ερμηνεία του και το οποίο σημαίνεται από τα σύμβολα του ονείρου (συμβολισμός). Είναι ό,τι μέσα στο όνειρο (πρόσωπα, αντικείμενα, καταστάσεις) ψάχνουμε να αποκρυπτογραφήσουμε εν είδει γρίφων.

Είναι ως εάν το λανθάνον περιεχόμενο να περιμένει, σαν την «ωραία κοιμωμένη», το ερμηνευτικό φίλι του πρίγκιπα ώστε να την απελευθερώσει από την κατάρα των αντιστάσεων του Εγώ.

Η διαδικασία της **εικονοποίησης** αφορά στη μετατροπή των σκέψεων αφηρημένων και λανθανουσών, ασυνειδήτων και προσυνειδητών σε **οπτικές εικόνες** όπως τα ιερογλυφικά τα οποία δεν προφέρονται αλλά εκφράζουν άλλα σημεία δηλαδή *σημαίνουν*.

Εικονοποίηση : Οι αφηρημένες σκέψεις μετατρέπονται σε εικαστική γλώσσα.

Λέμε ότι τα όνειρα τα «βλέπουμε». Και πράγματι, παρόλο που δεν τα βλέπουμε ως εξωτερικά τοπία παρουσιάζονται σε μας ως ψυχικές σκηνογραφίες, ως εικόνες του εσωτερικού μας κόσμου. Τα όνειρα λόγω της εικονικότητάς τους παρουσιάζονται στον ονειρευόμενο ως εικόνες και έχουν συμβολικό περιεχόμενο, λειτουργούν δηλαδή περίπου όπως η γλώσσα που μιλάμε. Το εικονιστικό σύμβολο, κατ'αναλογία με το γλωσσικό σημείο συνδέει ένα σημαίνον μ'ένα σημαινόμενο ή με μια αλυσίδα σημαινομένων. Στη γλώσσα του ασυνειδήτου, αυτή που μιλάει το όνειρο, τα σύμβολα είναι κυρίως σεξουαλικά.

Οι βασικοί μηχανισμοί της διαδικασίας **εικονοποίησης**(μεταμφίεσης) είναι η **συμπύκνωση** και η **μετάθεση**, οι οποίοι ενεργοποιούνται κατά την **πρωτογενή διαδικασία**.

Συμπύκνωση και Μετάθεση εκβάλλουν στην εικονοποίηση (ή εικονοποιία).

Η συμπύκνωση

Ψυχικός μηχανισμός μέσω του οποίου το λανθάνον περιεχόμενο του ονείρου γίνεται μετατρέπεται σε έκδηλο περιεχόμενο έτσι ώστε να ψάχνουμε να βρούμε τι συμπυκνώνουν ως νοήματα τα διάφορα πρόσωπα, πράγματα, καταστάσεις που βλέπουμε στον ύπνο μας ως έκδηλο περιεχόμενο. Συμπυκνώνονται οι λανθάνουσες ιδέες και μετατρέπονται σε αποδεκτό περιεχόμενο – έκδηλο και μπορούν τότε να διασχίσουν το φράγμα ης απώθησης. Έτσι το έκδηλο περιεχόμενο του ονείρου αφορά σε μια κωδικοποιημένη μεταμφίεση των λανθανουσών ιδεών, ώστε αυτές να ως μη

αναγνωρίσιμες να ξεφύγουν της λογοκρισίας. Με την **συμπύκνωση** είναι δυνατό να συγκλίνει συνειρμικά, σε μια και μόνη αναπαράσταση (πχ σε μια λέξη, σ'ένα πρόσωπο, σ'ένα αντικείμενο), μια ολόκληρη αλυσίδα σημασιών. Λόγου χάρη στο περίφημο όνειρο του Freud «*Η ένεση της Ίρμα*» (Freud «*Η ερμηνεία των ονείρων*») πίσω από το πρόσωπο της Ίρμα βρίσκεται η γυναίκα του Freud, η κόρη του, μια ασθενής του...

Ένα όνειρο μπορεί να γραφτεί ως προς το έκδηλο περιεχόμενο του σε τρεις γραμμές, αλλά οι ιδέες που συμπυκνώνει να γεμίσουν πολλές σελίδες...

Συμπερασματικά: η συμπύκνωση αφορά στην έκφραση σε μία εικόνα υλικών ανάρμοστων, ασυνάρτητων.

Η Μπεράτη (2011) σημειώνει ότι στη **συμπύκνωση** της ονειρικής διεργασίας εμπλέκεται το **αρνητικό**. Με τον όρο «συμπύκνωση» εννοούμε ότι το έκδηλο/φανερό περιεχόμενο του ονείρου είναι πολύ μικρότερο από το λανθάνον και αποτελεί βραχεία του μετάφραση. Η συμπύκνωση συμβαίνει με το να **καταργηθούν /αρνητικοποιηθούν** τελείως στοιχεία του λανθάνοντος περιεχομένου και με το να εμφανίζονται στο έκδηλο περιεχόμενο μόνο τμήματα από συμπλέγματα του λανθάνοντος περιεχομένου. Τέλος, με το να υπάρχει μείξη στοιχείων που έχουν κάτι κοινό στο φανερό περιεχόμενο, ενώ καταργούνται άλλα. Η διαδικασία είναι πολύπλοκη, δυναμική, με συνεχή παρεμβολή συγκρούσεων και αμυνών.

Η μετάθεση

Μια αναπαράσταση υπερφορτισμένη συγκινησιακά μετατίθεται, μετατοπίζεται σε μια αναπαράσταση ουδέτερη χωρίς συγκινησιακό φορτίο **έτσι ώστε να έχουμε στο όνειρο μια υποκατάσταση μέσω εικόνων**. Άλλως ειπείν η **μετάθεση** έχει ως αποτέλεσμα την απόσυρση της ψυχικής φόρτισης από κάτι ουσιαστικό και τη μετακίνησή της σε εντελώς δευτερεύουσες λεπτομέρειες. Έτσι π. χ αντί να δω περιπτώσεις με ένα συγκινησιακά φορτισμένο αντικείμενο, όπως το αιμομικτικό, βλέπω περιπτώσεις με ένα **υποκατάστατο αντικείμενο**-ένα άσχετο- το οποίο μου είναι συναισθηματικά ουδέτερο. Έτσι τελικά μέσω της εργασίας του ονείρου «ξεγελιέται» η λογοκρισία, θα λέγαμε, με δόλο! Με τη **μετάθεση** το σημαντικό μέσα στο όνειρο-με όρους ψυχικής πάντα πραγματικότητας-είναι ασήμαντο, ενώ το φαινομενικά ασήμαντο σημαντικό. Στην περίπτωση λόγου χάρη του *μικρού Hans* (Freud 1909), το *άγχος ενουχισμού* μετατοπίζεται από το πρόσωπο του πατέρα στα

άλογα, με αποτέλεσμα να είναι πιο αποδεκτό και να μπορεί πλέον να εκδηλώνεται στο παιδί ως φοβία.

Ένας **δεύτερος χρόνος της διαδικασίας εικονοποίησης** λαμβάνει χώρα, ώστε να περιοριστούν οι αποπίες και οι ασυναρτησίες του ονείρου και να δοθεί στο τελικό έκδηλο «κείμενο» του ονείρου μια πρόσοψη αποδεκτή από τη λογοκρισία. Πρόκειται για τη **δευτερογενή επεξεργασία (διαδικασία) της εικονοποίησης**. Αυτή επιτελείται από ένα μέρος της προ-συνειδητής ή της συνειδητής σκέψης η οποία παραμένει ξύπνια και επεμβαίνει στο σχηματισμό του ονείρου για να αποκαταστήσει μια απατηλή λογική τάξη και συνοχή, συγκαλύπτοντας τις λανθάνουσες σκέψεις και το αληθινό τους νόημα. Αυτή όμως δεν λαμβάνει πάντοτε χώρα έτσι ώστε πολύ συχνά τα όνειρα μας να έχουν λεπτομέρειες, στοιχεία παράξενα, άτοπα. Ο Φρόντ μέσα από τη διδαχή της Ερμηνευτικής του μας καλεί να αποδίδουμε προσοχή στα «περίεργα» των ονείρων των ασθενών μας, διότι είναι σε αυτά τα σημεία στα οποία η λειτουργία μεταμφίεσης της εργασίας του ονείρου δεν τελεσφόρησε.

3.4 Άλλα ψυχαναλυτικά μοντέλα των ονείρων

Γενικά τα όνειρα παράγονται από το Εγώ του υποκειμένου και λειτουργούν εν είδει *ψυχικής βαλβίδας* για τον οργανισμό του. Γύρω απ'αυτήν την κεντρική ιδέα υποστηρίχτηκαν διάφορες θεωρήσεις:

-*Το όνειρο εν είδει μηνύματος*(Resnik, 1989)

-*Το όνειρο σαν διαδικασία εκκένωσης* (Segal, 1980)

-*Το όνειρο ως νυκτερινή διαδικασία επανόρθωσης*(Anzieu, 1989). Εδώ αναπτύχθηκε η ιδέα του ονείρου ως **ψυχικού περιβλήματος**. Το προεξάρχον περιεχόμενο της θεωρίας του είναι ότι μερικά άτομα με ιδιαίτερα ευάλωτη δομή του Εγώ έχουν ανάγκη να επανορθώνουν την τραυματική εμπειρία της ημέρας (οι ερεθισμοί και διεγέρσεις τους υπερδιεγείρουν) η οποία τραυματίζει το ψυχικό τους περίβλημα (το επιδερμικό Εγώ) οπότε μέσω των ονείρων τους εκκενώνουν ψυχικό φορτίο ως μια απόπειρα να επανορθώσουν την ακεραιότητα του Εγώ τους διατηρώντας και δομώντας (χτίζοντας) ένα προστατευτικό *ψυχικό περίβλημα*. Ο Anzieu επεξεργάστηκε τις ιδέες του Bion (1962) και κατανόησε τα όνειρα ως *εμπεριέχοντα* σε διάφορα

επίπεδα. Το *λανθάνον περιεχόμενο* εμπεριέχει ενορμητικές ώσεις συνδέοντας τες με αναπαραστάσεις αντικειμένων και ικανοποιήσεις της επιθυμίας. Το *έκδηλο περιεχόμενο* εμπεριέχει το έκδηλο με οπτικό (εικονικό) τρόπο. Η *αφήγηση του ονείρου* μέσα στη συνεδρία συνιστά ένα λεκτικό εμπεριέχον του οπτικού/εικονικού έκδηλου περιεχομένου του.

Κατά την Gammill (1980) υπάρχει αναλογία ανάμεσα στην οθόνη του ονείρου επί του οποίου προβάλλεται το όνειρο και ενός χώρου εν είδει εμπεριέχοντος (Bion 1962) μέσα στον οποίο προβάλλεται το όνειρο. Το εμπεριέχον αυτό είναι ο εσωτερικός κόσμος των αντικειμένων του ονειρευόμενου.

-*Το όνειρο κατά Masud Khan (1961)*. Εδώ-όπως προαναφέρθηκε- περιγράφεται η σχέση ανάμεσα στην αναλυτική κατάσταση, τον αναλυτή ως «αφυπνιστή» ή «διεγείροντα» και τις πλευρές εκείνες του Εγώ οι οποίες επιτρέπουν στον ονειρευόμενο να κάνει ένα **«καλό όνειρο»** (κοντά στην αντίληψη του Krgis περί της «καλής αναλυτικής συνεδρίας»). Τα χαρακτηριστικά τα οποία επιτρέπουν την παραγωγή του **«καλού ονείρου»** είναι:

α) η αξιοπιστία των απαρτιωτικών διαδικασιών του Εγώ β) η ικανότητα του υποκειμένου να αντέχει τη στέρηση και να δέχεται-να αρκείται-συμβολική ικανοποίηση γ) η ικανότητα για συμβολοποίηση και για εργασία του ονείρου δ) η απστασιοποίηση από τα πρωτόγονα και *σαδιστικά-υπερεγωτικά στοιχεία* έτσι ώστε να χαλαρώσουν τα φράγματα της απώθησης ε) η δυνατότητα παράδοσης («άφημα») στις επιθυμίες του «Εκείνου» συνοδευόμενη από κάποια εμπιστοσύνη ότι το Εγώ του υποκειμένου θα μπορέσει να «σηκώσει» το χάος τους.

Κάτω απ'αυτές τις συνθήκες ο αναλυόμενος έχει την «άδεια» να παλινδρομεί καθώς ο αναλυτής διαδραματίζει τον ρόλο του ενήλικου Εγώ του ονειρευόμενου αμβλύνοντας πρωτόγονα ενοχικά συναισθήματα και προάγοντας μια ολοένα μεγαλύτερη ελευθερία για ελεύθερους συνειρμούς.

Πιο συγκεκριμένα η έννοια του «καλού ονείρου» κατά Khan παραπέμπει στο όνειρο εκείνο το οποίο ενσωματώνει –μέσα από μια επιτυχημένη εργασία του ονείρου μια ασυνείδητη επιθυμία έτσι ώστε από τη μια να υποστηρίζει τον ύπνο αλλά από την άλλη να αφήνει το Εγώ διαθέσιμο για ψυχική εμπειρία από τη στιγμή που το υποκείμενο ξυπνά.

Μολονότι το «καλό όνειρο» είναι μια προϋπόθεση για την ψυχική υγεία εντούτοις δεν την εγγυάται. Οι ασθενείς που δεν είναι σε θέση να κάνουν ένα «καλό όνειρο» δε μπορούν να χρησιμοποιήσουν και να αξιοποιήσουν δημιουργικά την αναλυτική κατάσταση (Khan 1962). Ο Khan κάνει λόγο για την έννοια του «**χώρου του ονείρου**» για να υπογραμμίσει μια δομή ή συγκεκριμένη ικανότητα της ψυχής η οποία αναπτύσσεται κατά την ψυχοσεξουαλική εξέλιξη.

Κάποιοι ψυχαναλυτές θεωρούν ότι τα σαράντα τελευταία χρόνια μειώθηκε η κλινική σημασία των ονείρων για την ψυχαναλυτική πράξη. Υπάρχουν σύγχρονοι ψυχαναλυτές οι οποίοι θεωρούν ότι το όνειρο δεν είναι παρά μια μορφή επικοινωνίας -στη διάρκεια μιας ανάλυσης-όπως όλες οι άλλες και ότι δεν είναι ιδιαίτερα χρήσιμο για την ανάκτηση ψυχικού υλικού.. Το 1969 ο C. Brenner έγραφε ενάντια στο να αποδίδουμε τόσο σημαντική και ειδική αξία στο όνειρο. Κατά τον R.Greenson (1973) *αυτοί που δεν πιστεύουν στην αξία του ονείρου είναι όπως οι άνθρωποι που βρίσκουν ότι είναι δύσκολο ν'ακούν και να βλέπουν σαν σε εικόνες την ποίηση, όπως οι αισθητικά άμουσοι που δε μπορούν να εκτιμήσουν την ειδική φαντασία και γλώσσα της μουσικής, ή όπως αυτοί που δεν είναι ευχερείς στο πνεύμα και το χιούμορ.*

3.5 Τα όνειρα κατά την παιδική ηλικία.

Ο Freud (1900) κατά τις πρώτες του δηλώσεις σχετικά με τα όνειρα των παιδιών έγραφε ότι τα όνειρά τους είναι ξεκάθαρες (άμεσες) ικανοποιήσεις επιθυμιών και ως εκ τούτου είναι άμεσα κατανοητά-δε χρήζουν ερμηνείας- συγκρινόμενα με τα όνειρα των ενηλίκων. Το 1905 και 1916 τροποποίησε τις απόψεις του υποστηρίζοντας πλέον ότι οι *διαδικασίες μεταμφίεσης του απωθημένου υλικού (εργασία του ονείρου)* ξεκινούν πολύ νωρίς στην παιδική ηλικία και ότι τα όνειρα των παιδιών μεταξύ πέντε και οκτώ ετών φέρουν όλα τα χαρακτηριστικά των ονείρων που κάνουν οι ενήλικες. Το 1925 για πρώτη φορά δήλωσε πως η εμπειρία έδειξε ότι όνειρα με *μεταμφιεσμένο απωθημένο υλικό*-τα οποία ως εκ τούτου χρήζουν ερμηνείας-βρέθηκαν και σε παιδιά τεσσάρων και πέντε ετών.

Η Anna Freud (1927) έγραφε ότι σε ότι αφορά την ερμηνεία των ονείρων των παιδιών εφαρμόζουμε αμετάβλητα ότι έχουμε μάθει σχετικά με τη δουλειά

(διεργασία) επί των ονείρων των ενηλίκων. Κατά τη διάρκεια μιας ανάλυσης τα παιδιά ονειρεύονται με την ίδια συχνότητα μικρότερη ή μεγαλύτερη-που ονειρεύονται και οι ενήλικες. Όπως και στα όνειρα των ενηλίκων έτσι και σε αυτά των παιδιών *η μεγαλύτερη ή μικρότερη διαπερατότητα του περιεχομένου του ονείρου αντανακλά το μέγεθος της αντίστασης στη θεραπεία.* Κατά τον Luis Rodriguez de la Sierra (1996) τα όνειρα των παιδιών συνεισφέρουν στο να αποκομίσουμε γνώση σχετικά με τον εσωτερικό τους κόσμο. Γενικά τα όνειρα των παιδιών ερμηνεύονται εύκολα μολονότι κατά τη διάρκεια μιας ανάλυσης παιδιού τα πράγματα μπορεί να μην είναι και τόσο εύκολα. Μπορεί επίσης να βλέπουν κακά όνειρα, τραυματικά όνειρα, όνειρα άγχους και εφιάλτες.

Εν κατακλείδι, στα όνειρα των παιδιών βρίσκουμε όλες τις μεταμφιέσεις (παραμορφώσεις) που οδηγούν στην ψευδαισθητική (συμβολική) ικανοποίηση της επιθυμίας η οποία αντιστοιχεί στη σύνθετη νευρωτική οργάνωση του παιδιού-ασθενούς.

4. Όνειρο και λογοτεχνία: διαφορές και ομοιότητες

Στην λογοτεχνική εργασία προεξάρχει η φροϋδική ιδέα της σχέσης ανάμεσα στο παιδικό **παιχνίδι** και τη δημιουργία, στην προκείμενη περίπτωση λογοτεχνική. Αυτήν την ιδέα στη συνέχεια επεξεργάστηκε ανέπτυξε και εξέλιξε ο D. Winnicott: το παιχνίδι γίνεται κατανοητό ως ένα όνειρο ξυπνητό το οποίο κατά την εφηβεία εξελίσσεται σε φαντασίωση. Τόσο το παιχνίδι όσο και η εφηβική φαντασία ανήκουν στη φαντασιακή μας δραστηριότητα η οποία πηγάζει από τις ανικανοποίητες **επιθυμίες** μας. Κατά τον Freud η λογοτεχνική δημιουργία (όπως και η κάθε δημιουργία) αποτελεί μια προέκταση του παιδικού παιχνιδιού. Πρόκειται για την ονειροπόληση, κατάσταση κατά την οποία η φαντασία «βάζει πόδι» ενάντια στο βασίλειο της πραγματικότητας, ωστόσο χωρίς το υποκείμενο να την παραγνωρίζει, όπως στο παραλήρημα. Γενικά ο Freud βλέπει τον καλλιτέχνη ως ψυχολογικό ενδιάμεσο ανάμεσα στον ονειρευόμενο και τον νευρωτικό.

Η λογοτεχνία είναι καμωμένη από φαντασία. Είναι διαφορετικό να διαβάζουμε, ν'αναγινώσκουμε ένα μυθιστόρημα από το να το εξετάζουμε ψυχαναλυτικά. Η ανάγνωση αφορά σε μια άμεση δεκτικότητα

του έργου μέσα από την οποία συγκινούμαστε χωρίς κατ'ανάγκη να έχουμε συνειδητή επίγνωση των αιτιών αυτής της συγκίνησης. Η ανάλυση του έργου αφορά σε μια ανάγνωση η οποία τείνει να είναι ταυτόχρονα *κυμαινόμενη* αλλά και προσεκτική του λόγου του συγγραφέα. Αυτό μας βοηθά να σκεπτόμαστε ως προς το δημιουργό του κειμένου (τα βαθύτερά του κίνητρα κλπ). Από πλευράς ψυχαναλυτικής διερεύνησης *ας τονιστεί* ότι το μυθιστόρημα, όπως και το όνειρο, έχει μια μεταφορική δομή. Το μυθιστόρημα λέει αυτό που λέει, αυτό το οποίο ο δημιουργός του θέλησε να πει συνειδητά, αλλά λέει και άλλο πράγμα. Πρόκειται για τη **συμβολική** διάσταση της κάθε λέξης. Παρά την κοινή μεταφορική τους δομή όνειρο και λογοτεχνικό έργο διαφέρουν :

-το όνειρο δεν αποσκοπεί στην αισθητική, είναι απλά και μόνον ένα προϊόν, ενώ το λογοτεχνικό κείμενο είναι δομημένο, δουλεμένο ώστε να γίνεται αναγνώσιμο.

-τα όνειρά μας αναπαριστούν επιθυμίες, πρόσωπα, πράγματα, καταστάσεις, σχέσεις κλπ με τρόπο **μεταμφιεσμένο**, ομιχλώδη ώστε ν' απαιτείται αναλυτική εργασία για την επεξήγηση τους. Αντίθετα το μυθιστόρημα επιτρέπει την ευχαρίστηση και «ξετυλίγεται» με πρόσωπα, διακοσμητικά στοιχεία, συμβάντα κλπ τα οποία ο αναγνώστης αναγνωρίζει χωρίς δυσχέρεια.

Εντούτοις, με την εμφάνιση υπερρεαλιστών συγγραφέων όπως ο James Joyce ο Faulkner, ο Burroughs κλπ (οι οποίοι δεν είναι αναγνώσιμοι...) μπορούμε να πούμε ότι, τουλάχιστον σε αυτή την σουρεαλιστική λογοτεχνία, υπάρχει περισσότερη ομοιότητα ανάμεσα, στο όνειρο και τη λογοτεχνία. Ήδη πριν από τον Freud τα παραμύθια του E.Poe και του N.Hawthorne άφηναν στον αναγνώστη τους ένα αίσθημα περίεργο, μια «γεύση» αλλόκοτη π.χ. το μυθιστόρημα «Jekyll και Hyde» του Stevenson (1885) Πάντως για να διαφοροποιήσουμε όνειρο από το μυθιστόρημα μιλάμε για την παράμετρο «*αναγνωσιμότητα*». Στην ψυχανάλυση ονομάζουμε **αναγνωσιμότητα** την πρόσωση του κειμένου, το προσωπείο, το πανί, το δίχτυ μέσα από το οποίο μπορούμε ν' αναλύσουμε μια φαντασιοκοπία. Πρόκειται για το πρότυπο μιας επιφάνειας και ενός βάθους που παραπέμπουν στην εικόνα μιας επιφάνειας η οποία κρύβει κάτι άλλο. Αποκαλύπτεται έτσι η φαντασιοκοπία του μυθιστορήματος, δηλαδή ο «αρχιτέκτων» του έργου. Η **φαντασιοκοπία** του λογοτεχνήματος υποστηρίζεται από θέμα το οποίο αυτό πραγματεύεται : ιστορικό, κοινωνικό, ψυχολογικό κλπ .

5. Η ερμηνεία των ονείρων

Στην Ερμηνευτική των ονείρων ο *έκανε* ένα ρηξικέλευθο βήμα : *η απαρχή της κατανόησης – αποκρυπτογράφησης του λανθάνοντος περιεχομένου του ονείρου έγκειται στον ίδιο τον ονειρευόμενο. Αυτός αφηγείται το όνειρο στον αναλυτή του, δηλαδή δίνει το έκδηλο περιεχόμενο , αφηγείται την πλοκή του. Είναι οι συνειρμοί του ίδιου του ονειρευόμενου οι οποίοι αποτελούν την πεμπτούσια της κατανόησης του ονείρου. Ο Freud έδινε μεγάλη σημασία στο να παρακολουθεί τους ελεύθερους συνειρμούς των ασθενών του. Έγραψε το 1925 «Η ερμηνεία των ονείρων χωρίς αναφορά στους συνειρμούς του ονειρευόμενου θα παρέμενε ένα κομμάτι μη επιστημονικής δεξιότητας*

πολύ αμφίβολης και αμφιλεγόμενης αξίας». Υπό αυτό το πρίσμα ο αναλυτής ζητάει από τον αναλύόμενο να αφήσει τους ελεύθερους συνειρμούς του να εκφραστούν όσο πιο ελεύθερα μπορεί. Διστάζει πριν καταλήξει ότι γνωρίζει το νόημα του ασθενούς του και ζητάει τη βοήθειά του. Ο τελευταίος είναι διχασμένος ανάμεσα στην επιθυμία να αποκαλύψει και την πρόθεση να επικαλύψει τα κρυφά νοήματα τα οποία ανεπιθύμητα αναδύθηκαν στην επιφάνεια. Ο αναλυτής του καλείται να τον ακούσει με **κυμαινόμενη προσοχή**. Ενδεχομένως θα έχει να διατυπώσει τις σκέψεις και ιδέες του στον ασθενή του μετερχόμενος λέξεις με σημασία, κατανοητές και ζωντανές. Κατά την Anna Freud (1969) το καθήκον του αναλυτή δεν είναι να επινοήσει κάτι αλλά να παρατηρήσει, να εξερευνήσει, να κατανοήσει και να εξηγήσει. Ο αναλυτής εστιάζει την προσοχή του στα νοήματα /σημασίες του περιεχομένου του ονείρου. Όπως μας δίδαξε ο Freud (1895) ο αναλυτής και ο ασθενής σκεπτόμενοι εντός του περιεχομένου των συνειρμών και της συμπεριφοράς του τελευταίου επεξεργάζονται τα λανθάνοντα νοήματα του ονειρικού περιεχομένου.

Κατά τον Anzieu (1989) μέσω της ερμηνείας του ονείρου ο αναλυτής επανορθώνει σχάσεις (του Εγώ και του αντικειμένου) και απευθύνεται στο συνειδητό μέρος του Εγώ ιδωμένο ως το (εμ)περιέχον των αναπαραστάσεων των εννομητικών όσεων και των τραυματικών ρήξεων.

Η ερμηνεία των ονείρων δεν αποκαλύπτει μόνο με τον πιο άμεσο και πειστικό τρόπο τι είναι «κρυμμένο» στο ασυνείδητο αλλά και πώς είναι κρυμμένο και γιατί είναι κρυμμένο, στο επίπεδο του «Αυτό», του απωθημένου, και των ασυνείδητων πλευρών του Εγώ και του Υπερεγώ. Η ικανότητα του αναλύόμενου να ονειρεύεται και να είναι δεκτικός στη βοήθεια του αναλυτή ως προς την αποκάλυψη του απωθημένου συνιστά, εν ολίγοις, το μέτρο των ψυχικών δυνατοτήτων και ικανοτήτων του.

Κατά τον R.Greenson (1973) η αποφυγή εκ μέρους του αναλυτή της ερμηνείας των ονείρων του ασθενούς του μπορεί να παγώσει τον ασθενή επειδή ο τελευταίος δύναται τότε να αισθανθεί τον φόβο του αναλυτή για το περιεχόμενο των ονείρων του. Μια δειλή και ντροπαλή προσέγγιση των ονείρων του αναλύόμενου θα μπορούσε να αυξήσει την υποψία του ασθενούς ότι είναι γεμάτος από εσωτερικές «κακότητες» ή να τον πείσει ότι έχει ένα φοβισμένο αναλυτή. Από την άλλη μεριά «βαθιές» ερμηνείες που δίνονται πολύ πρόωγα μπορεί είτε να τρομάξουν τον αναλύόμενο ώστε να σταματήσει την ανάλυση είτε να τον πείσουν ότι ο αναλυτής του είναι παντογνώστης και έχει την πρόθεση μάλλον να προσηλυτίσει και να μετατρέψει τον ασθενή του σε ένα αφοσιωμένο οπαδό παρά σε ένα σύμμαχο ως προς τη δουλειά που κάνουν. Στην περίπτωση του «παντογνώστη» αναλυτή υφέρπει το ενδεχόμενο να

προξενηθούν στον αναλυόμενο-ιδιαίτερα περιπτώσεις **οριακών** ασθενών, ισχυρά απειλητικά συναισθήματα ζήλιας και κατωτερότητας. Ο αναλυτής οφείλει να «ζυγίσει» προσεκτικά με κάθε ασθενή πόσο πολύ και πόσο λίγο ο τελευταίος μπορεί να τα καταφέρει με τα πρώτα όνειρα και το πρώτο υλικό γενικότερα. Το να δουλεύει κανείς με τα όνειρα σημαίνει τεράστιες απαιτήσεις τόσο από τον αναλυτή όσο και από τον αναλυόμενο.

Ο Freud (στη Μπεράτη 2011) σημειώνει ότι στο όνειρο δεν υπάρχει το όχι ότι αγνοείται ή **άρνηση**. Εδώ τα αντίθετα συνδυάζονται και το αδύναμο μπορεί να παρουσιάζεται ως δυνατό, το γεροντικό ως νεανικό, το μακρινό ως κοντινό. Μπορεί επίσης να εμφανιστεί συνδυασμός των δύο ως ενιαία οντότητα, κάτι το οποίο ο Freud συνδέει με αρχαία γραφή, όπως αυτή των Αιγυπτίων. Σε αυτές τις γραφές η ίδια λέξη σήμαινε τα δύο αντίθετα, και στη συνέχεια η επιλογή της μιας ή της άλλης σημασίας γινόταν με διαφορετικό τρόπο ομιλίας ή με διαφορετική κίνηση ή σχεδιάζοντας κάποια εικόνα δίπλα στη λέξη, με την έννοια ότι πάντα υπονοείται μια σύγκριση, και ότι αν δεν υπήρχε το ένα δεν θα υπήρχε και το άλλο: κάθε εμπειρία έχει δύο πλευρές.

Μολονότι το περιεχόμενο του ονείρου μπορεί να είναι αλλόκοτο, εντούτοις ο αναλυόμενος-καλώς εχόντων των πραγμάτων- το αναγνωρίζει ως αδιαφιλονίκητα δικό του ακριβώς όπως και τα συμπτώματά του οπότε καθίσταται απόλυτα πρόθυμος να εργαστεί επ'αυτού υπό τον όρο ότι ο αναλυτής του έχει υποδείξει σε ποιο βαθμό το να εργάζονται μαζί επί των ονείρων του βοηθά στην απόκτηση μεγαλύτερη γνώση ως προς τον άγνωστο εαυτό του ασθενούς του. Η υπόδειξη αυτή σε καμιά περίπτωση σημαίνει την αναγκαστική «υποταγή» του ασθενούς στην ερμηνεία του αναλυτή του.

Κατά τον Freud (1923) το πόσο ευπρόσιτος είναι ο ασθενής στη ερμηνεία των ονείρων του εξαρτάται από το μέγεθος της αντίστασής του στη θεραπεία. Ο αναλυτής μπορεί να εστιάζει την προσοχή του πάνω σ'ένα -ιστορικής σημασίας για τον ασθενή- απόσπασμα ή λεπτομέρεια του ονείρου το οποίο ελπίζει ότι θα οδηγήσει σε μια ανάμνηση. Τότε είναι που κάνει μια (ερμηνευτική) *κατασκευή* με την έννοια ότι επιχειρεί να επαναδημιουργήσει μια σειρά από ξεχασμένες εμπειρίες συνδεδεμένων(ασυνείδητα) μεταξύ τους. Πρόκειται για την απόπειρα του αναλυτή να επαναδημιουργήσει μια **εικονογραφημένη ιστορία** διαμέσου του ξεχασμένου (απωθημένου) παρελθόντος του ασθενούς. Αυτό προοδευτικά μπορεί να οδηγήσει την συνολική **εικονογραφημένη βιογραφία του ασθενούς**.

Κλινικά παραδείγματα:

1. Άνδρας σε θεραπεία με συχνότητα δύο συνεδριών εβδομαδιαίως . Δεύτερος μήνας της θεραπείας. Συχνές αναφορές στη συγκρουσιακή σχέση με τον αδελφό του . Στην 9^η συνεδρία φέρνει το πρώτο όνειρο: ήταν δύο σκυλιά στην οικοδομή την οποία έχτιζε , τα οποία τσακώνονταν (έκδηλο περιεχόμενο) . Ο θεραπευόμενος έκανε μόνος του την ερμηνεία του ονείρου του, λέγοντας ότι ήταν σίγουρος πως οι δύο σκύλοι ήταν αυτός ο ίδιος και ο αδελφός του (λανθάνον, «κρυμμένο» περιεχόμενο).

*Είναι σημαντικό το γεγονός πως ο θεραπευόμενος έφερε μόνος του το όνειρο και μάλιστα το ερμήνευσε , σημάδι ότι αρχίζει να μπαίνει στο νόημα της θεραπείας. Θα λέγαμε πως έχει **ψυχολογική σκέψη**. Αν ο θεραπευόμενος δεν το ερμήνευε μόνος του ο θεραπευτής του θα μπορούσε να ρωτήσει : « Τι σκέπτεστε για το όνειρο;» . Θα μπορούσε επίσης να μην ρωτήσει τίποτα. Τότε ο θεραπευόμενος, ίσως, να άφηνε το όνειρο και να πέραγε σε ένα άλλο διαφορετικό -κατά τα φαινόμενα -θέμα. Θα μπορούσε αμέσως μετά την αφήγηση του ονείρου να πει π.χ.: « Ο αδελφός μου ....». Αυτό είναι θα ήταν ένας **συνειρμός** λανθανόντως συνδεδεμένος με το όνειρο ο οποίος θα μας οδηγούσε στην ερμηνεία . Ο θεραπευτής καταπιάνεται με αυτόν τον συνειρμό για να κάνει την ερμηνεία του χρησιμοποιώντας ακριβώς τον συνειρμό του θεραπευόμενου ως οδηγό.*

Ας σημειωθεί όμως πως το όνειρο μπορεί να επιδέχεται πολλών ερμηνειών ταυτόχρονα. Σημασία όμως έχει η ερμηνεία που κάνει ο ίδιος ο θεραπευόμενος ή αναλυόμενος ή οι συνειρμοί του που οδηγούν τον ίδιο ή τον θεραπευτή ή αναλυτή στην ερμηνεία.

Το λανθάνον περιεχόμενο ενός ονείρου, δηλαδή η ερμηνεία, μπορεί κάθε φορά να είναι διαφορετικό, αναλόγως ποιος το ακούει. Το σημαντικό όπως είναι το πού θα μας οδηγήσει ο ίδιος ο ονειρευόμενος. Με το όνειρο ο ασθενής μας δείχνει ένα μέρος του ψυχισμού του.

*Αν το όνειρο κατά την ψυχαναλυτική σκέψη αφορά σε μια **μεταμφιεσμένη πραγματοποίηση της επιθυμίας**, μένει να κατανοήσουμε ποια είναι -στο κλινικό μας παράδειγμα -η επιθυμία : πρόκειται για μια επιθετική επιθυμία. Ο ασθενής θέλει να τσακωθεί με τον αδελφό του. Αυτή μας η υπόθεση ερείδεται στο εν γένει υλικό του ασθενούς μέσα από το οποίο προκύπτει η δυσκολία του να τα βγάλει πέρα με την επιθετική ενόρμηση, η οποία στην προκειμένη περίπτωση παίρνει τη μορφή σκύλου, μεταμφιέζεται σε σκύλο.*

Μέσα από το όνειρο ικανοποιούμε αυτό που, αν ερχόταν στην επιφάνεια, θα ήταν απαράδεκτο.

Κατά τη 12^η συνεδρία ο ασθενής είπε: « ...θα ήθελα να σας μιλήσω για κάτι το οποίο με τάραξε προχθές. Ήταν ένα όνειρο που είδα (το 3^ο κατά σειρά στη θεραπεία του) . Αυτό το όνειρο είχε διάφορες σκηνές και θα αναφέρω κάποια από αυτές. Ήταν ένα σύνολο ανθρώπων , άνθρωποι κάθε ηλικίας και ήταν σαν να επρόκειτο κάποιος να κάνει ένα σεμινάριο. Περίμεναν σε ένα χώρο αρκετά σκοτεινό, θα μπορούσε ίσως να είναι μια εκκλησία. Βρισκόμουν κι εγώ , ήμουν ένα μικρό παιδί και ήμουν σε ένα επίπεδο πιο χαμηλά από αυτό που ήταν αυτοί οι άνθρωποι , ας πούμε μέσα σε μια άδεια πισίνα. Ας πούμε εκεί που είναι το ταπέτο βρίσκονταν οι άνθρωποι και εδώ (δείχνει τον χώρο που βρίσκονται οι καρέκλες θεραπευτή και θεραπευόμενου) είναι η άδεια πισίνα και εγώ βρίσκομαι μέσα. Κάποια στιγμή έρχεται αυτός που θα τουςμίλαγε και είχε κάποια άμφια πολύτιμα , ήταν μια κορώνα χρυσή και όποιος πλησίαζε αυτόν τον άνθρωπο και την κορώνα γινόταν μια επαφή ειδική , αλλά για να γίνει αυτό θα έπρεπε όποιος πλησίαζε και άγγιζε την κορώνα να έχει κάποιες ειδικές ιδιότητες. Ήρθε και η δική μου σειρά και βγήκα από την άδεια πισίνα , πλησίασα και έγινε αυτή η σύνδεση. Μετά ξύπνησα και ήμουν αναστατωμένος. Είχε και άλλες σκηνές αυτό το έργο...εεε όνειρο...».

Στη θεραπεία ή την ανάλυση μας ενδιαφέρει το λανθάνον περιεχόμενο του ονείρου, δηλαδή το πώς ήταν η ορμή πριν υποστεί μεταμόρφωση.

Το παραπάνω όνειρο είναι ένα **μεταβιβαστικό** ²² **όνειρο** . Το φέρον τα άμφια πρόσωπο αναπαριστά τον θεραπευτή ή αναλυτή , αυτόν που ξέρει και «έχει». Ο ίδιος ο ασθενής είναι «μικρός» στο μέτρο που βρίσκεται πιο «χαμηλά» , μέσα στην «άδεια πισίνα» δηλαδή κάτι στεγνό , αφυδατωμένο. Αυτό είναι η **κατάθλιψη** : δεν έχει ζωή, δεν έχει υγρά. είναι αδύναμος. Σε προηγούμενη συνεδρία είχε ρωτήσει τον θεραπευτή του για το αν είχε κατάθλιψη. Ο θεραπευτής κρατά την «κορώνα» - γνώση και μπορεί

²² Ως μεταβιβαστικό μπορούμε να δούμε και το πρώτο όνειρο του ασθενούς ως την επιθυμία του να τσακωθεί με τον θεραπευτή του, οποίος σημαίνεται από τον σκύλο.

να του δώσει . Η επιθυμία εδώ λοιπόν είναι πως ο θεραπευόμενος θέλει να τον «γεμίσει» ο θεραπευτής του, να του «γεμίσει» τις άδειες κοιλότητες. Αυτό μας παραπέμπει στις ομοφυλόφιλες τάσεις του . Έτσι μπορούμε να κατανοήσουμε και την αναστάτωσή του , όταν πλησιάζει τον άνθρωπο με την κορώνα , δηλαδή τον θεραπευτή με το πέος του. Μια πιθανή παρέμβαση (ερμηνεία) : « ...σαν εσείς να είστε ο άνθρωπος που έρχεται σε μένα να του μεταδώσω (να τον «μεταγγίσω»).

Ο σκοπός του ονείρου είναι να «μεταμφιέσει» την ορμή, την επιθυμία. Επιτρέπει στην επιθυμία να αναδυθεί καθώς χαλαρώνουμε τη νύχτα, οπότε πέφτουν τα φράγματα μεταξύ ασυνείδητου και προσυνειδητού. Τότε η επιθυμία γίνεται προσυνειδητή. Έτσι ο ύπνος δεν χαλά, δεν διακόπτεται. Η διακοπή του ύπνου θα γινόταν αν η επιθυμία από προσυνειδητή γινόταν συνειδητή.

Οι θεραπευτικές παρεμβάσεις πρέπει να απευθύνονται στο προσυνειδητό του θεραπευόμενου, εκεί που εκείνος είναι έτοιμος να δεχτεί αυτό που του λέμε, και να μας πει ενδεχομένως : «*πώς δεν το είχα σκεφτεί;* ». Κάτι βρίσκεται στο προσυνειδητό του θεραπευόμενου , όταν τη στιγμή που το εντοπίζει ο θεραπευτής, εκείνος λέει «*αχα*» είναι δηλαδή έτοιμος να το αποδεχτεί. Του λέμε κάτι που βρίσκεται κοντά στο συνειδητό.

Τα **συμβολικά όνειρα** (σε αυτά γίνεται άλλωστε η **εργασία του ονείρου**) αφορούν σε **προσυνειδητή γνώση** στο μέτρο κατά το οποίο η συμβολική λειτουργία λαμβάνει χώρα στο προσυνειδητό. Με αυτήν την έννοια συνήθως οι ερμηνευτικές μας παρεμβάσεις «πιάνουν τόπο» και ο ασθενής τις «ακούει» .

Αντίθετα, όταν τα πράγματα για τον ασθενή βρίσκονται στο ασυνείδητο και ο θεραπευτής παρεμβαίνει, ο θεραπευόμενος νιώθει ότι ακούει βλακειές... Ας επιστρέψουμε στον ασθενή του παραδείγματος. Είχε ρωτήσει τον θεραπευτή αν έχει κατάθλιψη, ο θεραπευτής θα μπορούσε να υποθέσει το ψυχικό του «άδειο» και «στεγνό» οπότε να του είχε απαντήσει «*θέλετε λοιπόν να σας γεμίσω...*» . Μια τέτοια παρέμβαση θα μπορούσε δικαίως να κάνει τον θεραπευόμενο να «το βάλει στα πόδια» (άγρια ανάλυση!!!).

Μόνο όταν ήρθε η προσυνειδητή λειτουργία του ονείρου, η επιθυμία του θεραπευόμενου πέρασε το «φράγμα» και από ασυνείδητη έγινε **προσυνειδητή** ,

αναπαρστάθηκε, γεγονός που έδωσε στον θεραπευτή τη δυνατότητα να του μιλήσει στο προσυνειδητό.

2. Άνδρας σε θεραπεία με συχνότητα δύο συνεδριών εβδομαδιαίως. Αναφέρεται στην πιεστική μητέρα του , την χαρακτηρίζει «υστερική» : τον είχε πολύ κοντά και σε σωματικό επίπεδο. Χαρακτηρίζει τον πατέρα του ως ευαίσθητο , που όμως δεν μπορεί και δεν εκφράζει τα συναισθήματα του ...Λέει χαρακτηριστικά πως «έπαιζε κρυφτό» μαζί του. Ο πατέρας είναι ένας επιτυχημένος επιχειρηματίας , ο νέος άνδρας εργάζεται μαζί του. Δείχνει να τον απασχολεί σοβαρά το πάθος του πατέρα του , το «κόλλημα» του με τον τζόγο. Στη 13^η συνεδρία φέρνει το εξής όνειρο : Είδε τον πατέρα του μέσα σε ένα δωμάτιο , σε ένα γραφείο να μιλά και να γελά με έναν άνδρα.

Στο συγκεκριμένο κλινικό παράδειγμα ο θεραπευτής θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει την τεχνική ερμηνείας που στηρίζεται στα επιμέρους στοιχεία, δηλαδή θα ρωτήσει για το δωμάτιο και το γραφείο οπότε θα ρωτήσει τον θεραπευόμενο πώς είναι αυτά και τι του θυμίζουν («δωμάτιο;» «γραφείο;» «τι σας θυμίζουν;» «πώς είναι;»). Με αυτόν τον τρόπο θα έχουμε την αρχή της κατανόησης η οποία μας δίνει το «νήμα» για να ακολουθήσουμε τις σκέψεις του. Προς τα πού θα πάνε οι συνειρμοί του; Θα μπορούσε να υπάρχει **διπλό νόημα**, π. χ το δωμάτιο να ήταν των γονιών του ή παιδικό;

Επίσης ο θεραπευτής θα μπορούσε να μην βιαστεί να ρωτήσει , αλλά να τον αφήσει να δει τι θα πει ακριβώς μετά την αφήγηση του ονείρου του. Μάλιστα για κάποιους αναλυτές δεν είναι απαραίτητη η ερώτηση για τους συνειρμούς («τι σας θυμίζει» κλπ.)

Η υπόθεση που κάνουμε είναι ότι το δωμάτιο – γραφείο αναπαριστά , συμβολίζει το γραφείο της ψυχοθεραπείας (μεταβίβαση) στο οποίο ο ψυχοθεραπευτής επιτρέπει να μπει ο πατέρας. Με άλλα λόγια ο άνδρας στο όνειρο θα μπορούσε να σημαίνει τον θεραπευτή . Όμως δεν δίνουμε ερμηνεία, αν δεν ακούσουμε τι θα μας πει ο ίδιος για το όνειρό του. Αφήνουμε τους δικούς του συνειρμούς να μας οδηγήσουν.

Όταν ο θεραπευόμενος κάνει όνειρο σημαίνει ότι υπάρχει ψυχική εργασία, η οποία εκφράζεται σε μια ιδιωτική και προσωπική γλώσσα.

Ο αναλυτής δεν ερμηνεύει από μόνος του, αλλά αφήνει τον θεραπευόμενο – ονειρευόμενο να φέρει το υλικό και να το επεξεργαστεί , ώστε να το κατανοήσει. Πράγματι, ο αναλυτής δεν γνωρίζει περισσότερο από τον ονειρευόμενο αυτό που το όνειρο θέλει να πει.

Ο αναλυτής μόνο υποθέτει ότι πίσω από αυτή τη «σιωπή» ξεστομίζονται τα λόγια του νομοθέτη – συμβολικού πατέρα , ο οποίος εγκαθιστά την απαγόρευση της επιθυμίας. Αυτά είναι τα «λόγια» που καλούμαστε να ακούσουμε.

Η ερμηνεία του ονείρου αφορά στο να ξαναπάρουμε την εργασία του ονείρου και να την κατανοήσουμε από την αντίθετη φορά. Στο πλαίσιο της ψυχανάλυσης διεξάγεται η αντίστροφη ακριβώς πορεία, εκείνη που ο Freud ονομάζει επεξεργασία ή ανάλυση του ονείρου κατά την οποία η κατεύθυνση είναι πλέον από τη δευτερογενή προς την πρωτογενή διαδικασία ή, με άλλα λόγια, από το έκδηλο και φανερό προς το λανθάνον δηλαδή το ασυνείδητο περιεχόμενο του ονείρου.

Σε γενικές γραμμές κατά την αρχή μιας ανάλυσης, οι αναλυόμενοι φέρνουν κάποιο όνειρο εκτός αν υφέρπουν σοβαρά προβλήματα του Εγώ σχετικά με την ενθύμηση του υλικού του ονείρου. Τα **αρχικά** (τα πρώτα) **όνειρα** που φέρνουν οι ασθενείς στη θεραπεία είναι πολύ σημαντικά επειδή άμεσα υποψιάζουν τον αναλυτή ως προς τα βασικά προβλήματα του αναλυόμενου και είναι ενδεχομένως ενδεικτικά των αρχικών του εκδηλώσεων της μεταβίβασης και της αντίστασης. Πολύ συχνά προϋδεάζουν τον αναλυτή για τις διάφορες συνιστώσες της νεύρωσης του ασθενούς οι οποίες εμφανίζονται με μια συμπυκνωμένη μορφή.

Κλινικό παράδειγμα *Νεαρά περίπου 23 ετών άρτι αποφοιτήσασα από το Πανεπιστήμιο, σε ψυχοθεραπεία εδώ και τρεις μήνες περίπου. Τη χρονιά που ζήτησε θεραπεία ασχολείτο πρωτίστως με εθελοντική εργασία και πρακτικές ασκήσεις σχετικά με τη δουλειά της ενώ είναι σε διαδικασία προετοιμασίας μεταπτυχιακών σπουδών από την ερχόμενη ακαδημαϊκή εποχή. Το αίτημά της για θεραπεία ήταν η ανάγκη για ένα γενικότερο προσανατολισμό στην παρούσα φάση της ζωής της και η υποστήριξη ως προς μια γενικότερη ακαταστασία που ζει αυτήν την περίοδο: σπούδασε σε μια επαρχιακή πόλη, τώρα που τελείωσε τις σπουδές της, είναι εκ νέου στην Αθήνα ζει με τους γονείς της και νοσταλγεί την όμορφη φοιτητική ζωή εκεί που βρισκόταν. Παράλληλα προσώρας νοιώθει τη ζωή της στην Αθήνα χαοτική, της φταίει η κυκλοφοριακή συμφόρηση, οι μεγάλες αποστάσεις κ.λ.π. Από τις πολύ πρώτες συνεδρίες η ασθενής μετέδωσε τη σχετική ένταση στη σχέση με τη μαμά της. Οι συνειρμοί της γρήγορα την οδήγησαν στην αφήγηση με πολύ αναστάτωση ενός συμβάντος της πρώτης εφηβικής ηλικίας: αντιλήφθηκε (ή είδε) τους γονείς της να κάνουν έρωτα χωρίς οι ίδιοι*

να καταλάβουν ότι τους είχε δει. Ταράχτηκε αφάνταστα! Άφησε να περάσουν δυό περίπου ημέρες και τότε άφησε ένα ραβασάκι στη μαμά της με αυστηρό και επικριτικό ύφος λέγοντάς της ότι θα μπορούσαν να προσέχουν ώστε να μη γίνονται αντιληπτοί...Λίγες μέρες μετά η μαμά της απάντησε με ύφος-όπως μετέδωσε-απότομο και ωμό ρωτώντας της μήπως τελικά στο εξής θα χρειαζόταν να παίρνει την άδειά της για τις περιπτώξεις με τον άντρα της. Δύο περίπου συνεδρίες αργότερα η ασθενής έφερε το εξής όνειρο, ενδεικτικό της **νευρωτικής της δομής** : είδε ότι στον δικό της αναλυτή πήγαινε –μετά από δική της σύσταση-και η Κ. η καλύτερή της φίλη, και ό,τι ο αναλυτής της «την είχε πέσει» και η Κ. της τα διηγήθηκε και τότε η ασθενής έγινε έξω φρενών και της είπε ότι θα ερχόταν στον αναλυτή της να του τα πει όλα αυτά και να τον επιπλήξει και πως συνέστησε στην Κ. να μη συνεχίσει να έρχεται σ'αυτόν. Ακόμα περισσότερο την είχε αναστατώσει το γεγονός ότι η Κ. φαινόταν σα να απολάμβανε την αποπλανητική στάση του αναλυτή της... Είναι σαφές ότι πρόκειται για ένα **συμβολικό όνειρο οιδιπόδειου υπόβαθρου** και –ως εκ τούτου-**μεταβιβαστικού ενδιαφέροντος**. Στο λανθάνον περιεχόμενο του ονείρου συμπεκνώνεται η **σύγκρουση** ανάμεσα αφενός στην επιθυμία της «να την πέσει» στον αναλυτή-οιδιπόδειο πατέρα η οποία επιθυμία προβάλλεται σε αυτόν τον ίδιο(αυτός της την πέφτει..) και αφετέρου στην υπερεγωτική της απαγόρευση (έγινε έξω φρενών για τη στάση του αναλυτή). Η συνισταμένη των δύο αντίθετων τάσεων της σύγκρουσης παράγει άγχος ως προς την έκβαση της ψυχοθεραπευτικής διαδικασίας το οποίο εμφανίζεται(συμπεκνώνεται) με τη μορφή αντίστασης στη θεραπεία. Πρόκειται για την αθέατη(ασυνείδητη) πλευρά του Εγώ της η οποία-για να την προφυλάξει από την αγωνία της οιδιπόδειας επιθυμίας- απεργάζεται τη συνέχιση της ψυχοθεραπείας καθώς προβάλλεται στην Κ.(της είπε να μην συνεχίσει τη θεραπεία).

Περίπου δύο εβδομάδες αργότερα έφερε το εξής όνειρο: Βρισκόταν σ'ένα σπίτι, σ'ένα διαμέρισμα μεγάλο και όμορφο ενός γνωστού ηθοποιού, του Παπακαλιάτη...Θα ήταν το διαμέρισμα της γιαγιάς του. Εκεί βρίσκονταν κι άλλοι άνθρωποι, και φίλοι της αλλά και κάποιοι ακόμα.. Σε μια σκηνή του ονείρου βρέθηκε μέσα σ'ένα δωμάτιο μόνη μαζί με τον Παπακαλιάτη ο οποίος με κάποιον τρόπο της έδινε σημασία και εκδήλωνε το ενδιαφέρον της που ήταν κατά κάποιο τρόπο ερωτικό. Εκεί ζύπνησε χωρίς έτσι να δει τη συνέχεια του ονείρου. Την απασχολούσε πολύ η σημασία αυτής της σκηνής αλλά και η εμφάνιση του Παπακαλιάτη. Δήλωσε ότι επί του πραγματικού η ίδια δεν αισθανόταν κάτι ερωτικό μαζί του και προσπάθησε μάλλον να διαλευκάνει ποιος κρυβόταν πίσω από την persona του Παπακαλιάτη. Εξέφρασε δε τη μεγάλη της απογοήτευση επειδή το

όνειρο σταμάτησε απότομα χωρίς να έχει περαιτέρω έκβαση. Η ατμόσφαιρα της ήταν άκρως ηδονική και θα προτιμούσε να συνεχιστεί, να μην ζυπνήσει από το όνειρο. Δε συζητήσαμε πολλά πάνω σ' αυτό επειδή το έφερε προς το τέλος εκείνης της συνεδρίας. Στην επόμενη συνεδρία ήταν ένα από τα δύο πράγματα τα οποία ήθελε διακαώς να συζητήσει. Υπερθεμάτισε και πάλι την απογοήτευσή της που το όνειρο τελείωσε τόσο γρήγορα και απότομα βάζοντας έτσι τέλος στη χαρά της και μου υπενθύμισε πόσο της ήταν σημαντικό στο όνειρο να ενδιαφέρεται γι αυτήν ένας αναγνωρισμένος ηθοποιός.

Πίσω από το (ερωτικό) ενδιαφέρον του ηθοποιού γι αυτήν σοβεί(προβολή) το δικό της ενδιαφέρον για αυτόν ο οποίος αναπαριστά τον αναλυτή της που με τη σειρά του παραπέμπει στον οιδιπόδειο πατέρα. Ο αναλυτής είναι ασυνείδητα συνδεδεμένος με το πρώτο(αιμομικτικό) παιδικό αντικείμενο επιλογής που είναι ο πατέρας για το κορίτσι(απαρχή της παιδικής νεύρωσης)..

Η εμπειρέχουσα λειτουργία του αναλυτή (δυνατότητά του να μπορεί να κρατά μέσα του και να διεργάζεται τις εντάσεις του ονείρου) ως προς το πρώτο όνειρο την διευκόλυνε περαιτέρω, την απενοχοποίησε και την έφερε ακόμα κοντύτερα στην – συγκρουσιακή-ικανοποίηση της παιδικής επιθυμίας μέσω του δεύτερου ονείρου

Και τα δύο πρώτα (αρχικά) όνειρα που έφερε η ασθενής στην θεραπεία συμπυκνώνουν τα βασικά(οιδιπόδεια) θέματα της νευρωσικής δομής της και είναι ενδεικτικά ως προς τα βασικά θέματα που την απασχολούν. Επίσης είναι ενδεικτικά της στάσης της ασθενούς απέναντι στη θεραπεία και τον θεραπευτή. Ο αναλυτής καλείται να είναι ιδιαίτερα ευαίσθητος σε οποιοδήποτε υλικό του ονείρου του ασθενούς του το οποίο θα τον πληροφορούσε για τις επιφυλάξεις του ασθενούς του ή τα άγχη του απέναντι στον θεραπευτή και την θεραπεία. Όταν αυτά αναδεικνύονται και συζητούνται ανοιχτά με τον ασθενή, ο τελευταίος ανακοιφίζεται και μειώνεται η έντασή του καθώς συνειδητοποιεί ότι μπορεί ελεύθερα να ομιλεί για τις αμφιβολίες του. Αυτό προάγει τη **θεραπευτική συμμαχία των δύο.**

Ειδικές περιπτώσεις συνιστούν τα πρώτα όνειρα των ασθενών στην ανάλυση τα οποία εμφανίζουν άμεσα και απροκάλυπτα τον αναλυτή με τρόπο ευδιάκριτο και χωρίς την παραμικρή παραμόρφωση και μεταμφίεση (Gitelson 1952, Rappaport 1959, Savitt 1960). Συνήθως σ' αυτές τις περιπτώσεις γίνεται λόγος για σχιζοειδείς και οριακές προσωπικότητες οι οποίες υποφέρουν από βαθιές προγενετήσιες δυσκολίες σε συνδυασμό με σοβαρές ελλείψεις του Εγώ και διαταραχές στις αντικειμενοτρόπες σχέσεις. Κατά τους ερευνητές ένα κοινό χαρακτηριστικό αυτών των περιπτώσεων είναι η ανάπτυξη γρήγορης και έντονης ερωτικής μεταβίβασης (την ονομάζουμε επίσης «καυτή» μεταβίβαση). Υποστήριξαν ότι η απροκάλυπτη (αμεταμφίεστη) αναπαράσταση του αναλυτού είναι

ενδεικτική της αδυναμίας ή της άρνησης του Εγώ του ονειρευόμενου να διαφοροποιείται από τον αναλυτή του ή από τις σημαντικές πατρικές φιγούρες αλλά και μιας πρωτόγονης και επίμονης απαίτησης του για την –επί του πραγματικού-ικανοποίηση μεταβιβαστικών επιθυμιών. Κατά τον Nunberg (1951) αυτοί οι ασθενείς δεν καταφέρνουν να διαχειριστούν την αναλυτική σχέση σν μία «ως εάν» κατάσταση. Δεν διαχειρίζονται τον αναλυτή σαν ένα «ως εάν » γονιό αλλά αντίθετα ως τον γονιό αυτόν καθεαυτόν με σάρκα και οστά και ως εκ τούτου ζητάνε απ'αυτόν ικανοποιήσεις τις οποίες έλαβαν ή επιθύμησαν να έχουν ως παιδιά.. Οι ερμηνείες επί αυτών των απαιτήσεων τους για ικανοποιήσεις τείνουν να προσφέρουν σχετικά μικρές ή καθόλου αλλαγές με αποτέλεσμα να επιμένουν αυτές οι αλλόκοτες εγωσυντονικές αξιώσεις από τον αναλυτή τους. Εδώ έχουμε την αντίσταση του ασθενούς να επενδύσει στον αναλυτή ως πρόσωπο με συμβολική αξία και σημασία: έχουμε εδώ μια αντίσταση στην εξέλιξη της μεταβίβασης. Είναι οι πρωτόγονοι αμυντικοί μηχανισμοί του Εγώ αυτών των ασθενών που τους υποχρεώνουν σ' αυτό το πέταγμα μέσα στην πραγματιστική τάξη των πραγμάτων. Πρόκειται για δύσκολους ασθενείς να τα βγάλει πέρα μαζί τους ο αναλυτής, η αναλυτική τους διαδικασία είναι τρικυμιώδης και χαρακτηρίζονται από πολλά acting outs. Πολλές τέτοιες αναλύσεις διακόπτονται γρήγορα και μόνο σε ορισμένες φτάνει κανείς σε επιτυχή συμπεράσματα. Γενικά είναι πολύ πτωχή η πρόγνωση σε αυτές τις περιπτώσεις, ενώ η μεταβιβαστική σχέση με τον αναλυτή γίνεται πολύ «πραγματική» είτε λόγω της αντιμεταβίβασης του αναλυτή είτε λόγω μιας τυχαίας αληθινής μορφολογικής ομοιότητάς του με κάποιο γονιό του. Κατά τον Yazmajian (1964) ο ασθενής εδώ χρησιμοποιεί τον αναλυτή και την ψυχαναλυτική κατάσταση για να ξαναζήσει (επαναδομήσει) επί του πραγματικού με σάρκα και οστά -και όχι «ως εάν»- ένα συμβάν της παιδικής του ηλικίας. Συν τω χρόνω και καλώς εχόντων των πραγμάτων ο αναλυτής αρχίζει να εξαφανίζεται από τα όνειρά τους και να αντικαθίσταται από μεταμφιεσμένες συμβολικές φιγούρες.

Τα όνειρα είναι ένα μέσον επικοινωνίας το οποίο χρησιμοποιούν (έχουν στη διάθεσή τους) οι ασθενείς ώστε να ομιλούν στον θεραπευτή τους σχετικά μ'αυτούς τους ίδιους.

Αξίζει τον κόπο να ενθαρρύνουμε τους ασθενείς μας να μην ασχολούνται με το να δίνουν μια συνεκτική γραμμή κατά την αφήγηση του ονείρου αλλά ελεύθερα και αλογόκριτα να φέρνουν να εκφράζουν και να συσχετίζουν με το όνειρο ό,τι έρχεται στο νου τους σχετικά με οποιοδήποτε από τα συστατικά μέρη ή τα στοιχεία του ονείρου. Στην περίπτωση κατά την οποία η συμπεριφορά του ασθενούς συμπίπτει με κάποιο στοιχείο του ονείρου, είναι σημαντικό για τον αναλυτή να τονίσει τη σύνδεση των δύο.

Κλινικό παράδειγμα: Ένας θεραπευόμενος έφτασε με καθυστέρηση δέκα λεπτών στην προκαθορισμένη συνεδρία. Ζήτησε συγγνώμη πρεσβεύοντας ότι άργησε εξαιτίας της κυκλοφοριακής συμφόρησης και, επιπροσθέτως, επειδή το ζυπνητήρι του δεν τον είχε αφυπνίσει εγκαίρως. Στη συνέχεια συνέδεσε την αργοπορία του λέγοντας ότι είδε ένα

όνειρο την προηγούμενη νύχτα στο οποίο είχε ένα επαγγελματικό rendez-vous στο οποίο είχε αργοπορήσει δέκα λεπτά. Ο ασθενής αυτός κατάφερε να συσχετίσει την αργοπορία του στην συνεδρία με την αργοπορία του στην επαγγελματική συνάντηση στο όνειρο.

Σε ορισμένες περιπτώσεις όμως ο ασθενής μπορεί να βιώνει τον θεραπευτή του ως εξαιρετικά διεισδυτικό οπότε τα όνειρά του να φαίνονται πολύ αποκαλυπτικά. Σε αυτήν την περίπτωση μπορεί να σταματήσει τελείως να βλέπει όνειρα στη διάρκεια της θεραπείας ή μπορεί να αυξήσει την αντίστασή του προς περαιτέρω ψυχοθεραπευτική εξερεύνηση. Σε αυτή την περίπτωση ο θεραπευτής καλείται να διεργαστεί αυτές τις αντιστάσεις διαμέσου οποιουδήποτε υλικού που έχει στη διάθεσή του.

Το ασυνείδητο διέπεται από «*πολώσεις*». Αυτό διευκολύνει την θεώρηση του κάθε στοιχείου ενός ονείρου παράλληλα και ταυτόχρονα από δύο οπτικές: «*το να αγαπάει κάποιος ή να αγαπιέται*», «*το να αγαπάει ή να μισεί*», «*να κοιτάζει ή να τον κοιτάζουν*», «*να επιτίθεται ή να του επιτίθενται*». Πρόκειται για το φαινόμενο της **αντιστροφής των ενορμήσεων** στην περίπτωση κατά την οποία μια ασυνείδητη ενόρμηση πρέπει ν'αποωθείται από το Εγώ επειδή διαφορετικά θα το κατάκλυζε από άγχος. *Οι θεραπευόμενοι, ειδικότερα οι άνδρες, βιώνουν την επιθυμία να επιτίθενται ή να κατέχουν τον ενεργητικό ρόλο στις ερωτικές σχέσεις περισσότερο εγωσυντονικό από το να διαδραματίζουν την αρνητική συνιστώσα (αρνητικός πόλος) αυτών των ενορμήσεων.*

Ο ψυχοθεραπευτής οφείλει να γνωρίζει ότι **η παθητική συνιστώσα των ενστίκτων είναι απειλητική και αλλοτριωτική για το Εγώ του ασθενούς** οπότε πρέπει να είναι πολύ προσεκτικός στον τρόπο με τον οποίο θα τις αναδείξει στον ασθενή. Η συζήτηση σχετικά με τα παθητικά ένστικτα απαιτεί χρόνο και λεπτότητα εκ μέρους του ειδικού. Συνήθως τα όνειρα τα οποία περιλαμβάνουν την **αντιστροφή** ενός στοιχείου έχουν επίσης και άλλα στοιχεία αντεστραμμένα. Σε πολλές περιπτώσεις οι **αντιστροφές** μπορεί να συνιστούν ένα γενικότερο style του ονειρευόμενου οπότε πολλά από τα στοιχεία του ονείρου του είναι ανεστραμμένα. Συχνά τα όνειρα στα οποία λαμβάνουν χώρα **αντιστροφές** στοιχείων έχουν να διεργασθούν **παθητικές ομοφυλόφιλες** επιθυμίες και φαντασίες. Σε πολλές περιπτώσεις ο ασθενής **προβάλλει**

τα δικά του προβλήματα πάνω στον αναλυτή. Αυτό είναι αλήθεια πρωτίστως όταν αυτά είναι παθολογικής ή χαρακτηρισιολογικής φύσεως. Συχνά, αρνητικά χαρακτηριστικά όπως η ανεντιμότητα, η ανώμαλη σεξουαλικότητα, η βία και η επιθετικότητα μεταφέρονται (προβάλλονται) από το Εγώ του ασθενούς πάνω στον ψυχαναλυτή. Γενικότερα τα όνειρα μπορεί να χρησιμοποιούν τον αμυντικό μηχανισμό της **προβολής** ώστε ο ονειρευόμενος να εκφράσει διάφορα αισθήματα και ορμές τα οποία δεν μπορεί να εκφράσει άμεσα: δεν είναι ο ίδιος ο αναλύόμενος που φοβάται, είναι ο θεραπευτής του. Δεν είναι αυτός που είναι θυμωμένος, είναι ο θεραπευτής, κ.λ.π.

Κλινικά παραδείγματα

-Άντρας σε ανάλυση του οποίου η μαμά ήταν ψυχωτική έκανε επαναλαμβανόμενα όνειρα στα οποία κάτι δεν πήγαινε καλά με τον αναλυτή του, οπότε αναρωτιόταν αν και αυτός υπέφερε από τον ίδια συνθήκη που υπέφερε και η μαμά του αλλά με καλυμμένο τρόπο. Καθώς περνούσε ο καιρός της θεραπείας έγινε κατανοητό ότι ενδόμυχα και κρυφά φοβόταν μήπως αυτός ο ίδιος γίνει σαν τη μαμά του δηλαδή θηλυκός, ψυχωτικός και διαταραγμένος. Ο φόβος αυτών των δικών του ενορμητικών προδιαθέσεων, προβλήθηκε πάνω στον αναλυτή. Με αυτόν τον τρόπο επαναλάμβανε μέσω της σχέσης με τον αναλυτή του (μέσω του ονείρου) το φόβο για την άρρωστη μαμά του.

-Ένας θεραπευόμενος ονειρεύτηκε ότι η γυναίκα του αναλυτή του πέθανε και ότι ήταν πολύ στενοχωρημένος γι αυτό. Οι συνειρμοί του οδήγησαν σε φαντασίες σχετικά με τη δική του γυναίκα η οποία είχε σκοτωθεί σε τροχαίο και σε περεταίρω σκέψεις ότι τώρα θα ήταν ελεύθερος και θα μπορούσε να γευτεί ανεμπόδιστα σεξουαλικές απολαύσεις.

Στο τελευταίο παράδειγμα η εργασία του ονείρου χρησιμοποίησε όχι μόνο τον αμυντικό μηχανισμό της **προβολής** (πέθανε η γυναίκα του αναλυτή...) αλλά και τον αμυντικό μηχανισμό της **αντιστροφής των συγκινήσεων** (εκείνος ήταν λυπημένος...)

Όταν ο ασθενής **προβάλλει** πάνω στον θεραπευτή του είναι σημαντικό ο τελευταίος καλείται να αναδεικνύει άμεσα τον μηχανισμό. Διαφορετικά ο θεραπευόμενος μπορεί να αισθανθεί ότι ο θεραπευτής του είναι αμυντικός, ότι πράγματι έχει κάτι να συγκαλύψει και ότι οι ισχυρισμοί του (προβολές) έχουν πράγματι νόημα. Συνήθως αφού ο θεραπευτής ερμηνεύσει τον αμυντικό μηχανισμό στη συνέχεια ο ασθενής

συνειδητοποιεί ότι μπορεί να είναι αποδεκτό να συζητάει για όλα αυτές τις σκέψεις του και θα είναι προθυμότερος να τις αποκαλύψει.

Εν κατακλείδι: Σε πολλές περιπτώσεις τα όνειρα στα οποία υπάρχει (αμυντική) **αντιστροφή υποκειμένου και αντικειμένου** είναι ενδεικτικά ότι το Εγώ του ονειρευόμενου μετέρχεται της **προβολής** ως αμυντικού μηχανισμού. Σε αυτήν την περίπτωση ο αναλυτής καλείται ν'αναδείξει πάνω απ'όλα τον αμυντικό μηχανισμό του Εγώ πριν από κάθε προσπάθεια να διεργαστεί το περιεχόμενο του ονείρου.

Χρειάζεται επίσης να λαμβάνουμε υπόψη το ενδεχόμενο του αμυντικού μηχανισμού της **αντιστροφής των συγκινήσεων** ακόμα και σε όνειρα των οποίων το περιεχόμενο είναι έκδηλα ηδονικό και ευχάριστο.

Κλινικό παράδειγμα: Ένας θεραπευόμενος ονειρεύτηκε μια πολύ ηδονική στιγμή με μια γυναίκα. Το όνειρο αποκορυφώθηκε καθώς εκείνος εκσπερμάτισε χωρίς οργασμό. Στην αρχική φάση του ονείρου υπήρχε η ακμή της σεξουαλικής ευχαρίστησης, ότι ο ονειρευόμενος έφτανε να ικανοποιεί και τα πιο ηδονικές του επιθυμίες. Εντούτοις οι συνειρμοί του δεν ήταν καθόλου σ'αυτό το «μήκος κύματος». Αντίθετα είχαν να κάνουν με το άγχος του όταν έμπλεκε με γυναίκες και με το πρόβλημα της πρόωρης εκσπερμάτισής του. Μετέδωσε πόσο τρομοκρατημένος ήταν σε τόσες πολλές περιστάσεις όπως στην περίπτωση εξετάσεων στο κολλέγιο όπου είχε μια ρεύση κατά τη διάρκεια της γραπτής εξέτασης. Ανάφερε ότι ήταν τρομοκρατημένος στην ιδέα του τι θα μπορούσε να του είχε συμβεί αν αποτύγχανε στα γραπτά: οι συμφοιτητές του θα τον κορόιδευαν και οι γονείς του θα τον καταδίκάζαν. Η εκσπερμάτιση στο όνειρο ήταν όπως η ρεύση που είχε κατά τη διάρκεια των γραπτών εξετάσεων. Ήταν το ίδιο αγχωμένος κατά την ερωτική σκηνή με τη γυναίκα όπως ήταν αγχωμένος κατά τη διάρκεια των γραπτών εξετάσεων στο κολλέγιο. Φοβόταν ότι η γυναίκα θα τον κορόιδευε και θα τον καταδίκασε όπως οι συμφοιτητές και οι γονείς του.

Υπάρχουν όνειρα θεραπευομένων τα οποία ενώ αφορούν σε κάποιο γεγονός του τότε του ασθενούς εντούτοις μπορεί να συμπυκνώνουν **μεταβιβαστικό** ενδιαφέρον.

Κλινικό παράδειγμα: Γυναίκα σε ανάλυση για κάποιο διάστημα. Ονειρεύτηκε ένα νεροχύτη πάνω από τον οποίο υπήρχε ένα σχοινί επί του οποίου ήταν απλωμένα κάποια ρούχα. Η αναλύομενη είχε δυσκολία να μιλήσει γι'αυτό το όνειρο. Τελικά αποκάλυψε

ότι ο νεροχύτης στο όνειρο της θύμιζε έναν νεροχύτη επί του οποίου είχε απλώσει για να στεγνώσουν ρούχα του μπάνιου (maillots κ.λ.π.). Στη συνέχεια διηγήθηκε ότι με κάποιαν αφορμή είχε προσκαλέσει τον προηγούμενο ψυχοθεραπευτή της να την επισκεφτεί στο οικογενειακό παραθαλάσσιο σπίτι (εξοχικό). Μια νύχτα βούτηξαν γυμνοί στο νερό και κατάληξαν να κάνουν έρωτα. Ένωσε τόσο ένοχη σχετικά μ' αυτήν την εμπειρία ώστε ποτέ πριν δεν την είχε διηγηθεί.

Εδώ το μεταβιβαστικό ενδιαφέρον είναι ότι μια παρόμοια κατάσταση θα μπορούσε να συμβεί και στην παρούσα θεραπεία της. Η ασθενής δυσκολευόταν να διηγηθεί το όνειρο επειδή μέσα σ' αυτό κρυβόταν ο φόβος της μήπως ο αναλυτής την κρίνει ή μήπως εμπλακεί σεξουαλικά μαζί του.

Ορισμένα έκδηλα στοιχεία του ονείρου συχνά αναφέρονται σε συγκεκριμένα **συμβάντα της παιδικής ηλικίας του ονειρευόμενου** τα οποία ενδεχομένως απωθήθηκαν μερικά ή συνολικά έτσι ώστε μόνο με μεγάλη δυσκολία να μπορούν να ανακαλούνται. Σ' αυτές τις περιπτώσεις το όνειρο, εφ' όσον αναλυθεί, ρίχνει φώς στο οδυνηρό γεγονός του παρελθόντος το οποίο με τη σειρά του μπορεί τώρα να γίνεται αντικείμενο διεργασίας με τη βοήθεια του ψυχοθεραπευτή.

Κλινικό παράδειγμα Σε κάποια συνεδρία μια γυναίκα σε ανάλυση διηγήθηκε ένα όνειρο στο οποίο κοιτούσε έξω από ένα παράθυρο και είδε μια σιλουέτα που έμοιαζε με την Αγία Όλγα καθισμένη στο έδαφος. Οι συνειρμοί της την οδήγησαν στην νοσηλεία της στο νοσοκομείο Αγία Όλγα όταν ήταν μικρό κορίτσι. Έπασχε τότε από μια μεταδοτική νόσο έμενε σε καραντίνα σε ένα νοσοκομείο με μια ομάδα άλλων παιδιών. Κανένα απ' αυτά δε δεχόταν επισκέπτες. Θυμήθηκε τότε ότι μια νοσοκόμα την σήκωνε στο παράθυρο ώστε να μπορεί απ' εκεί να βλέπει τους γονείς της έξω καθώς της έγγεφαν και τη χαιρετούσαν. Ήταν εποχή των Χριστουγέννων και οι γονείς της είχαν αφήσει στο Νοσοκομείο μια ποσότητα παιχνιδιών ώστε να της τα δώσουν. Θυμόταν ιδιαίτερος κα με περίσσεια τρυφερότητα μια μαλακιά κουκλίτσα την οποία κρατούσε στο κρεβάτι μαζί της. Όταν η υγεία της αποκαταστάθηκε και της επετράπη να αφήσει το νοσοκομείο και να επιστρέψει στο σχολείο αλλά δεν της επετράπη να πάρει κάποιο από τα παιχνίδια μαζί της. Και, πάνω απ' όλα έπρεπε ν' αφήσει πίσω και την αγαπημένη μαλακή της κούκλα. Την σκεφτόταν συχνά ακόμα και όταν μεγάλωσε (ενηλικιώθηκε) και έπιανε τον εαυτόν της να επιθυμεί και να εύχεται να την είχε ακόμα.

Το όνειρό της υπαινισσόταν την όλη τραυματική εμπειρία της νοσηλείας της στο νοσοκομείο και την αίσθηση ότι είχε μείνει πίσω όπως η αγαπημένη της κουκλίτσα. Το

όνειρο αυτό έγινε στην περίπτωση της το παράδειγμα για επικείμενα συμβάντα αποχωρισμών και απωλειών στη ζωή της.

Σε ορισμένες περιπτώσεις ονείρων, στο έκδηλο περιεχόμενο, οι **χρονικές σχέσεις μεταμορφώνονται σε χωροταξικές**. Γεγονότα τα οποία έλαβαν χώρα στο απώτερο παρελθόν (παιδική ηλικία του ασθενούς) μπορεί να εμφανίζονται ως πολύ μακρινά στο χώρο ή ως κάτι πολύ μικρό σε μέγεθος. Ο ονειρευόμενος μπορεί να βλέπει τον εαυτόν του σε ένα μεγάλο δωμάτιο, ένα τεράστιο κτίριο ή ότι βρίσκεται περικυκλωμένος από πολύ ψηλούς «γιγαντοειδείς» ανθρώπους. Είναι σύνηθες στο όνειρο να αναπαρίστανται τα *πρώιμα χρόνια της ζωής του ονειρευόμενου* ως μια ιστορία που λαμβάνει χώρα τα «Σκοτεινά Χρόνια» ή τον Μεσαίωνα, σε κάποιον πρώιμο πολιτισμό ή μέσω μιας αναφοράς σε προϊστορική εποχή π.χ. στην εποχή των δεινοσαύρων. *Η τελευταία αναφορά μπορεί να έχει να κάνει όχι μόνο με την προϊστορία της ζωής του ασθενούς αλλά επίσης με την οπτική του (αναπαράσταση) ότι οι γονείς του ήταν όπως αυτά τα «αναίσθητα» τεράστια τέρατα που ήταν γεμάτα εχθρότητα.*

Κλινικό παράδειγμα: Γυναίκα σε θεραπεία εδώ και πέντε χρόνια τώρα με συχνότητα μιας συνεδρίας εβδομαδιαίως. *Είδε όνειρο ότι οι γονείς της και αυτή η ίδια σταμάτησαν να μένουν μαζί, ότι η μαμά της είχε πιάσει ένα καινούργιο διαμέρισμα με ενοίκιο όπου έμεναν πλέον οι γονείς της. Στη μαμά της δεν άρεσε το καινούργιο διαμέρισμα γιατί το θεωρούσε μικρό ή για διάφορους άλλους λόγους και προτιμούσε το παλιό. Στους συνειρμούς της η ασθενής είπε πως ήταν η πρώτη φορά που έβλεπε όνειρο όπου αυτή και οι γονείς της έμεναν σε ξεχωριστό σπίτι. Το ερμήνευσε η ίδια ως την πρόθεση της μαμάς της η κόρη της να μην εξελίσσεται (να μένουν στα παλιά). Πρόκειται για την προβολή από το Εγώ της ασθενούς της δικής της προθέσεως να «μένει στα παλιά».*

Ένα άλλο υπονοούμενο ως προς μια συγκεκριμένη ηλικία του ασθενούς μπορεί να είναι η εμφάνιση ενός **ρολογιού** στο έκδηλο περιεχόμενο ενός ονείρου. Ούτως ή άλλως η *αναπαράσταση της ηλικίας(του χρόνου που περνάει) εν είδει χρονικής περιόδου μέσα σε μια και μόνο μέρα είναι ένα παιδικό κάμωμα.*

Κλινικό παράδειγμα: Ένας ασθενής περιέγραψε την ώρα μέσα σ'ένα όνειρο μετρώντας με τα δάκτυλα του χεριού και δείχνοντας 5:30. Η αναφορά της στην ηλικία

ήταν πράγματι «πεντέμισι», αλλά το μέτρημα στα δάκτυλα του χεριού αφορούσε στο άγγιγμα των γεννητικών οργάνων της αδερφής του.

Γενικότερα τα όνειρα των νευρωτικών προδίδουν το γεγονός ότι στο μυαλό τους πραγματοποιούν συνεχώς ταχυδακτυλουργίες με ορισμένους αριθμούς, ιδίως με το έτος γεννήσεων ορισμένων ατόμων, το έτος θανάτου τους, τις επετείους ορισμένων τραυματικών γεγονότων κ.λπ. Κατήφεια και κατάθλιψη σε ορισμένες ημέρες αποδεικνύεται στην ανάλυση ότι είναι οι επετείαι σημαντικών συμβάντων.

Υπάρχουν **όνειρα** με την **ίδια θεματική** τα οποία ο ονειρευόμενος βλέπει κατά τη διάρκεια μιας δεδομένης περιόδου της ανάλυσης, ή κατά τη διάρκεια ενός weekend ή μιας περιόδου διακοπών.

Κλινικό παράδειγμα: Μια γυναίκα σε θεραπεία είδε μια σειρά από όνειρα όπου έψαχνε ένα αντικείμενο το οποίο είχε χάσει. Δεν ήταν σίγουρη περί τίνος επρόκειτο αλλά οι συνειρμοί της την οδήγησαν σε μια απαρίθμηση και περιγραφή διαφόρων υλικών αντικειμένων τα οποία είχαν εξαφανιστεί κατά τη διάρκεια των ετών που περνούσαν. Μετέδωσε ότι περνούσε από διάφορες περιόδους κατά τις οποίες πάντα έχανε κάτι και προσέθεσε ότι κατά τη διάρκεια των προηγούμενων εβδομάδων είχε πράγματι χάσει έναν αριθμό αντικειμένων. Μια μέρα έχασε τα γυαλιά της, μια άλλη το πορτοφόλι της, ακόμα μίαν άλλη έφτασε να χάσει ένα χρυσαφικό. Άφησε το πορτοφόλι της σε ένα κατάστημα ρούχων καθώς και ένα από τα δακτυλίδια της σ'ένα άλλο μαγαζί όταν πήγε να πλύνει τα χέρια της. Η ανάλυση αποκάλυψε ότι τα όνειρα αναφέρονταν σε μια περίοδο της παιδικής ηλικίας της κατά την οποία η μαμά είχε φύγει για πολλούς μήνες. Κατ'αυτήν την περίοδο η μαμά είχε αισθανθεί ότι έχασε τη μαμά της και ότι αυτή η ίδια ήταν χαμένη χωρίς τη μαμά της. Ενθυμείτο επίσης τον εαυτόν της να πηγαίνει από δωμάτιο σε δωμάτιο στο σπίτι γυρεύοντας την μαμά της και προσπαθώντας να καταλάβει που είχε χωθεί. Εκείνη την περίοδο όταν κάποιος από την οικογένεια την έπαιρνε για μια βόλτα ή στα μαγαζιά εκείνη πάλι αναρωτιόταν που ήταν η μαμά της και αν θα την ξαναέβλεπε.

Όταν οι ασθενείς σε μια συνεδρία αναφέρουν ότι είχαν μια **σειρά από όνειρα** ο θεραπευτής καλείται να αναζητήσει τη σχέση, το «συνδετικό ιστό» μεταξύ τους ή τη σύνδεσή τους με το εν γένει υλικό κατά τη διάρκεια αυτής της συνεδρίας. Κάποιοι ασθενείς φέρνουν στη συνεδρία δύο όνειρα μαζί και μέσα απ'αυτήν τη δυάδα

εκφράζουν τη σύνδεση ανάμεσα στα δύο όνειρα ή ανάμεσα σε μέρη («κομμάτια») των ονείρων.

Κλινικό παράδειγμα: Ένας άνδρας σε θεραπεία έφερε το εξής «ζευγάρι» ονείρων: Στο πρώτο όνειρο πήγαινε στην Ινδία όπου υπήρχαν διάφορα χωριά όπου υπήρχε πολύ πείνα(ασιτία) και όπου τα μωρά πέθαιναν από υποσίτηση. Στο δεύτερο όνειρο βρισκόταν σε μια κοινωνική εκδήλωση και η γυναίκα του είχε αναπτύξει πολλές οικειότητες με ένα άλλον άνδρα ο οποίος φαινόταν να την φλερτάρει έντονα. Τότε ο ονειρευόμενος θύμωσε πολύ και είπε σ'αυτόν τον άνδρα να σταματήσει και ν'αφήσει ήσυχη τη γυναίκα του. Ο ασθενής συνέδεσε το πρώτο του όνειρο με το τηλεοπτικό πρόγραμμα τη βραδιά πριν δει το όνειρο, το οποίο αφορούσε ακριβώς στην πείνα των μωρών στην Ινδία. Μετέδωσε ότι είχε ακούσει, μερικά χρόνια πρωτότερα, ότι τα παιδιά μπορούσαν πράγματι να πεθάνουν από παραμέληση και έλλειψη αγάπης. Έκτοτε είχε δει πολλά άρθρα στην εφημερίδα σχετικά με μωρά και παιδιά τα οποία πέθαιναν λόγω αφροντισιάς και ασιτίας. Εξέφρασε τότε πικρία και θυμό εναντίον των γυναικών οι οποίες δεν φρόντιζαν τα παιδιά τους. Μετά από λίγη ώρα πέρασε στο δεύτερο όνειρο. Πριν από μερικά χρόνια είχε πράγματι ζηλέψει από τη σχέση της γυναίκας του με έναν άνδρα συνάδελφο. Ο ασθενής δεν ήταν παρανοϊκός αλλά από τους συνειρμούς του αποκαλύφθηκε ότι προέβαλε επί της συζύγου του μια κατάσταση από την παιδική του ηλικία. Οι γονείς του είχαν χωρίσει όταν ήταν μικρό παιδί και η μαμά του η οποία έπινε υπερβολικά συχνά συγχρωτιζόταν διάφορους άνδρες. Συχνά έβγαινε έξω τα βράδια αφήνοντάς τον τελείως μόνο και αφρόντιστο. Συχνά δε τον κλείδωνε έξω. Από καιρού εις καιρόν έβλεπε οι άνδρες να της κάνουν προτάσεις και με διάφορες ευκαιρίες όταν επέστρεφε στο σπίτι από το σχολείο άκουγε τη μαμά του και έναν άγνωστο άνδρα να συνομιλούν πίσω από την πόρτα του κλειδωμένου της υπνοδωματίου. Εκείνη ξαναπαντρεύτηκε και χώρισε πολλές φορές μετά το διαζύγιο από τον μπαμπά της. Κάποιες φορές παρατηρούσε ιδιωτικές στιγμές ανάμεσα στη μαμά του και τον σύζυγο που είχε εκείνη την εποχή. Κατά τη διάρκεια διαφόρων περιόδων της παιδικής του ηλικίας και της εφηβείας του η μαμά του δεν του ετοίμαζε πρωινό ούτε του προμήθευε χρήματα για γεύμα όταν πήγαινε στο σχολείο. Μερικές φορές η μαμά του δεν ήταν στο σπίτι το βράδυ οπότε εκείνος πήγαινε να κοιμηθεί νηστικός.

Καθώς ο ασθενής μιλούσε για τα δύο όνειρα θυμήθηκε ένα άλλο πρόσφατο όνειρο το οποίο είχε να κάνει με παρεμφερές περιεχόμενο. Σε αυτό το όνειρο είχε κατά κάποιον τρόπο αντιπαρατεθεί με κάποιον από τους συζύγους της μαμάς του. Στους συνειρμούς

του σχετικά με αυτό το τρίτο όνειρο θυμήθηκε ότι είχε δει αυτόν τον άνδρα να πηγαίνει προς το μπάνιο σε πλήρη στύση και ήταν οργισμένος μαζί του.

Τα δύο τελευταία όνειρα υπαινίσσονται τα οιδιπόδεια προβλήματα του ασθενούς και την παρατήρηση της πρωταρχικής σκηνής. Το πρώτο όνειρο σχετικά με το ταξίδι του στην Ινδία αφορούσε στη στέρηση της μαμάς του όχι τόσο και μόνο επειδή προτιμούσε κάποιον άλλο άνδρα αλλά κυρίως και πρωτίστως επειδή τον παραμελούσε από τότε που ήταν πολύ μικρός. Ήταν ακριβώς αντιμέτωπος με αυτό το βίωμα της μητρικής παραμέλησης όταν αισθάνθηκε και ανησύχησε ότι η γυναίκα του δεν του έδινε αρκετή σημασία.

Συχνά οι θεραπευόμενοι αφηγούνται πως ονειρεύονταν ότι έβλεπαν ένα όνειρο. Είναι η περίπτωση του **ονείρου μέσα στο όνειρο**. Συγκρινόμενα με άλλα όνειρα αυτά δεν είναι και τόσο συχνά μολονότι προκύπτουν εν δυνάμει σχεδόν σε όλες τις ψυχαναλύσεις σε κάποια δεδομένη στιγμή. Αυτά τα όνειρα ως επί το πλείστον αναφέρονται σε κάποια πραγματικότητα, ένα πραγματικό γεγονός το οποίο-αληθινά-έλαβε χώρα. Η εργασία του ονείρου με το να τοποθετεί αυτήν την πραγματικότητα μέσα στο όνειρο πετυχαίνει να αποστασιοποιεί τον ονειρευόμενο από αυτήν. Εδώ ο ψυχαναλυτής καλείται να παρακολουθεί τους συνειρμούς του ασθενούς του ως προς αυτήν την αληθινή πτυχή της ζωής του ονειρευόμενου ή οποία επί του πραγματικού έλαβε χώρα.

Η διαδικασία (μηχανισμός) της **συμπύκνωσης**-άλλως ειπείν ο συμβολισμός- είναι προεξάρχων και στα όνειρα τα οποία είναι ιδιαίτερα φωτεινά, με ζωνρά **χρώματα** καθώς και στα όνειρα όπου γίνεται αναφορά σ'ένα **συγκεκριμένο χρώμα**. Σε πολλές περιπτώσεις το κίτρινο χρώμα μπορεί να σημαίνει δειλία, το πράσινο ζήλεια, το κόκκινο πάθος, το κυανό κατάθλιψη, το πορφυρό βασιλικό αξίωμα. Επίσης το μαύρο μπορεί να υπαινίσσεται το θάνατο ενώ το άσπρο την αγνότητα και την αθωότητα. Σημειώνουμε εδώ ότι ο θεραπευτής καλείται να μην αρκείται τόσο σε αυτούς τους συγκεκριμένους συμβολισμούς αλλά να διερευνά τους συνειρμούς του ασθενούς ως προς το γιατί η επιλογή του τάδε ή του δείνα χρώματος.

Οι **αριθμοί** επίσης οι οποίοι εμφανίζονται στην αφήγηση του ονείρου χρήζουν ερμηνευτικής αξιολόγησης. Επί παραδείγματι σημασία έχουν οι αριθμοί που συμπίπτουν με το κόστος της αναλυτικής συνεδρίας, με τον αριθμό (συχνότητα) των

συνεδριών, με τις διευθύνσεις και τους αριθμούς τηλεφώνων ανθρώπων στη ζωή του ασθενούς, σε γενέθλια και άλλες σημαντικές ημερομηνίες.

Οι μεταδόσεις στο όνειρο **φραστικών σχημάτων, παροιμιών, αποσπασμάτων κειμένων, ποιημάτων** κ.λ.π. μπορούν ν'αφορούν σε κάτι το οποίο ειπώθηκε, ακούστηκε ή διαβάστηκε κατά την ημέρα (ζωή του ξύπνιου). Αυτές οι παρεισφρήσεις συχνά είναι παραμορφωμένες ή διαστρεβλωμένες ως προς την αληθινή-πραγματική προέλευσή τους ώστε να «δένουν» με τις απαιτήσεις του ονείρου. Επίσης (ψυχ)αναγκαστικού τύπου **εντολές** και **προσταγές** προερχόμενες από κάτι συγκεκριμένο στη ζωή του ασθενούς μπορούν να εμφανίζονται στο έκδηλο περιεχόμενο του ονείρου του στην υπηρεσία του υπερεγώ του.

Μια από τις σημαντικότερες πλευρές κατά τη διεργασία των ονείρων είναι η κατανόηση των **λέξεων** και των **εκφράσεων** που χρησιμοποιούνται σ'αυτά. Η εργασία του ονείρου μετέρχεται μηχανισμών οι οποίοι χρησιμοποιούνται επίσης στα *αστεία*. Έχει σημασία για τον θεραπευτή ο τρόπος με τον οποίο κάποιες λέξεις εκφράζονται στο όνειρο εν είδει εικόνων ή φράσεων.

Τα όνειρα μετέρχονται με ελεύθερο τρόπο **εικόνων** (διαδικασία της εικονοποίησης) για να εκφράσουν τις ιδέες ή τις σκέψεις του Εγώ του ονειρευόμενου.

*Κλινικό παράδειγμα (αγγλόφωνου θεραπευόμενου με αγγλόφωνο θεραπευτή): Στο έκδηλο περιεχόμενο του ονείρου ο θεραπευόμενος ονειρεύτηκε ένα αυτοκίνητο *cabrio* (μετατρέπόμενο, στα αγγλικά *convertible*). Η λέξη *convertible* είναι μια λέξη κλειδί η οποία εξέφραζε (συμπύκνωσε) την σεξουαλική του μετατρεψιμότητα (*to convert/convertibility*) άλλως ειπείν την ευχή και το φόβο να μετατρέποταν από άντρας σε γυναίκα και να είχε παθητικές σεξουαλικές επιθυμίες έναντι ενεργητικών. Το υλικό περαιτέρω των συνεδριών του ασθενούς ήταν ενδεικτικό ότι το όνειρο συμπύκνωσε, επιπροσθέτως τον φόβο-επιθυμία ότι θα μπορούσε να αλλάξει θρησκεία ή πολιτικές πεποιθήσεις.*

Στην προκειμένη περίπτωση το στοιχείο του ονείρου *convertible* εξετάστηκε από τον αναλυτή από μια **συμβολική** οπτική γωνία η οποία περιλαμβάνει τη **μεταφορική σημασία της λέξης** αναφορικά με κάποιες κρυφές πλευρές της ζωής ή του σώματος του ασθενούς.

*Εκ κατακλείδι: Στη διαδικασία (λειτουργία) του **συμβολισμού** συμπυκνώνονται μεταφορικά ή αλληγορικά νοήματα όπως η σημαία συμβολίζει(αναπαριστά) μια χώρα, η εκκλησία μια θρησκεία, ένα κυβερνητικό κτήριο μια κυβέρνηση, μια στολή ένα συγκεκριμένο κλάδο κ.λ.π.*

Ένας άλλος τρόπος για να αντιλαμβανόμαστε τον συμβολισμό στο όνειρο είναι η θεώρηση των στοιχείων του ως αναφερόμενα στον ίδιο τον ονειρευόμενο, δηλαδή ως αναπαριστώντα το σώμα του εν μέρει (π.χ. γεννητικά του όργανα) ή εν όλω, ή ένα μέλος της οικογένειάς του κ.λ.π. Επίσης τέτοια στοιχεία του ονείρου (σύμβολα) μπορεί να υπαινίσσονται βασικές πλευρές της ζωής του π.χ. τις σεξουαλικές του σχέσεις, τη γέννηση και το θάνατο κ.λ.π.

Η αναγνώριση του συμβολισμού στο όνειρο είναι πολύ σημαντική. Είναι επικίνδυνη η άμεση «μετάφραση» των συμβόλων του ονείρου χωρίς συζήτηση επί των συνειρμών του ονειρευόμενου στο μέτρο κατά το οποίο θα μπορούσε να παρακάμπτει την κατανόηση της σημασίας τους για τον ίδιο τον ονειρευόμενο.

Εντούτοις δε φτάνει μόνο η διαλεύκανση της επιθυμίας η οποία συμπυκνώνεται στο όνειρο. Ο ψυχοθεραπευτής καλείται να μπορεί να κοιτάζει ακόμα πιο πέρα ώστε να κατανοήσει έτι περαιτέρω τη φύση της δεδομένης επιθυμίας, το αντικείμενο στο οποίο στοχεύει αλλά και τον συγκεκριμένο λόγο που αυτή εμφανίζεται(συμπυκνώνεται) στο όνειρο κατά τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή της θεραπείας.

Τα σύμβολα καθώς χρησιμοποιούνται μεταφορικά μπορούν επίσης ν'αναπαριστούν τον θεραπευτή (μεταβίβαση) είτε ως βοηθητική φιγούρα είτε το αντίθετο. Επί παραδείγματι ονειρικές αναφορές σε καθηγητές, γιατρούς και πρόσωπα υπηρεσίας υπαινίσσονται τον θεραπευτή με θετικό τρόπο. Συχνά ο ψυχοθεραπευτής μπορεί ν'αναπαρίσταται ως ένα πρόσωπο του αντίθετου φύλου. Σε αυτήν την περίπτωση είναι πάλι σημαντικό για τον θεραπευτή να διαγνώσει εάν πρόκειται για την καλή και τροφοδοτική μητρική φιγούρα ή για την κακιά μάγισσα.

Καθώς η εργασία του ονείρου είναι πρωτίστως ναρκισσιστική ο ασθενής υπάρχει πάντα μέσα σ'αυτά και μάλιστα αναπαρίσταται να είναι εντός της ψυχοθεραπευτικής διαδικασίας. *Κάποιοι ασθενείς ονειρεύονται κάποιους διάσημους οι οποίοι είναι σε*

ψυχοθεραπεία. Σ' αυτές τις περιπτώσεις ο θεραπευόμενος ισοδυναμεί(ταυτίζει) τον εαυτόν του με τη διασημότητα και τον θεραπευτή του με τον αναλυτή αυτής της διασημότητας. Αν κάποια ασθενής ταυτίσει τον εαυτόν της στο όνειρο π.χ. με την Marilyn Monroe που κάνει ψυχοθεραπεία-στην πραγματικότητα η καλλιτέχνις έκανε με τον διάσημο ψυχαναλυτή Ralph Greenson- οι ταυτίσεις της δεν θα αφορούν μόνο την Marilyn ως ένα ελκυστικό sex symbol αλλά και ως κάποια που ήταν σε ανάλυση και αυτοκτόνησε.

Μέσα από τα όνειρα των ασθενών μπορεί ν' αναπαρίσταται επίσης αυτή καθ'εαυτή η ψυχοθεραπευτική διαδικασία, π.χ. μέσω ενός ονείρου ταξιδιού στο οποίο βρίσκεται και ταξιδεύει ο ίδιος ο θεραπευόμενος. Περαιτέρω στοιχεία του ονείρου θα πληροφορήσουν τον θεραπευτή για το πώς βιώνει ο ασθενής την ψυχοθεραπεία αυτήν τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο: αν το ταξίδι (στο όνειρο) είναι γρήγορο ή αργό, εύκολο ή επικίνδυνο κ.λ.π.

Κλινικό παράδειγμα: Ένας αναλυόμενος ονειρεύτηκε ότι ήταν σ' ένα αεροπλάνο το οποίο φαινόταν να είναι εκτός ελέγχου. Είδε ότι μιλούσε απελπισμένα κλαίγοντας με τον πύργο ελέγχου λέγοντας ότι δε μπορούσε να καταλαβαίνει τι έλεγαν στο μικρόφωνο. Το όνειρο αφορούσε στην ψυχοθεραπευτική διαδικασία και στο αίσθημά του ότι ήταν εκτός ελέγχου και σε πανικό μέσα σ' αυτήν. Το μήνυμα του ονείρου ήταν ότι αυτό που δεχόταν από τον πύργο ελέγχου-δηλαδή τον ψυχαναλυτή-δεν ήταν ξεκάθαρο. Οι συνειρμοί του τον προχώρησαν περαιτέρω στην παιδική του ηλικία όταν ήταν τρομοκρατημένος και όταν φώναζε στη μαμά του για βοήθεια αυτή του έλεγε να «σταματήσει να γκαρίζει».

Σε κάποια όνειρα το υποκείμενο εμφανίζεται ανίκανο να πράξει κάτι που του είναι απαραίτητο. Αφηγούμενος το όνειρο λέει συνήθως ότι του ήταν αδύνατο να κινηθεί, ότι ήταν «παγωμένος επί τόπου», ή «παραλυμένος», ότι του ήταν αδύνατο να μιλήσει, ότι ήταν «κολλημένος», ότι δε μπορούσε ούτε να το βάλει στα πόδια ούτε να επιτεθεί. Σε αυτά τα όνειρα συμπυκνώνονται **συγκρούσεις του Εγώ** του υποκειμένου στο να κάνει κάτι. Ως επί το πλείστον αυτά τα όνειρα αναφέρονται σε μια **αναστολή** της πραγματώσεως μιας επιθυμίας βασισμένη επί μιας **υπερεγωτικής απαγορεύσεως**: το υπερεγώ εδώ έρχεται να μην επιτρέψει το πέρασμα στην πράξη μιας (άνομης) ευχής.

Κλινικό παράδειγμα: ένας άνδρας βρέθηκε στο όνειρό του στο πλευρό του κρεβατιού της μαμάς του. Γνώριζε ότι εκείνη πέθαινε, ότι είχε πάθει είτε μια καρδιακή προσβολή είτε ένα έμφραγμα. Γνώριζε επίσης ότι όφειλε να καλέσει άμεσα ένα γιατρό αλλά την ίδια στιγμή ήταν ανίκανος να κινηθεί ώστε να κάνει το τηλεφώνημα. Ήταν τρομοκρατημένος και ζύπνησε με πολύ άγχος. Ο ασθενής μετέδωσε στον αναλυτή του ότι πράγματι είχε επισκεφτεί τη μαμά του σε μια μακρινή πόλη, πριν από δέκα χρόνια. Ήταν άρρωστη υπό ιατρική παρακολούθηση. Το ταξίδι για να την επισκεφτεί ήταν ταλαιπωρία επειδή την ίδια περίοδο ήταν μπλεγμένος σε σοβαρές επαγγελματικές διαπραγματεύσεις ενώ είχε επίσης σοβαρά προβλήματα γάμου. Με δυσκολία θυμήθηκε ότι όταν πήγε να δει τη μαμά του είχε ευχηθεί το θάνατο της ώστε να αποδεσμευθεί από τον κυκεώνα των ατέρμονων απαιτήσεών της. Είπε ότι ένοιωθε ενοχικά στην ιδέα να μην πάει να την επισκεφτεί και περιέγραψε πολλά παραδείγματα των παράλογων απαιτήσεών της επί του χρόνου και της ελευθερίας του. Πριν από αυτό το όνειρο δεν ήταν σε θέση να ομολογήσει αυτά τα συναισθήματα είτε σ'αυτόν τον ίδιο, είτε στον αναλυτή του επειδή αισθανόταν ότι ήταν ντροπή και ότι θα γινόταν αντικείμενο κριτικής επειδή έκανε τέτοιες ευχές. Ήταν μεγαλωμένος σ'ένα αυστηρό θρησκευόμενο σπίτι. Το όνειρο αναπαριστούσε την σύγκρουσή του. Από τη μια γνώριζε ότι όφειλε να καλέσει άμεσα τον γιατρό ώστε η μαμά του να σωθεί. Εντούτοις υπήρχε και η αντίθετη επιθυμία δηλαδή η πρόθεση να καθυστερήσει να καλέσει το γιατρό. Η συνισταμένη των δύο επιθυμιών οδήγησε στην παράλυσή του μέσα στο όνειρο.

Καθώς η ανάλυση προχωράει και εξελίσσεται ο ασθενής φέρνει όνειρα σε διάφορες χρονικές στιγμές τα οποία είναι ενδεικτικά ότι το τέλος της ανάλυσης είναι πλέον στις σκέψεις του. Υπάρχουν κάποια **τυπικά όνειρα** τα οποία υπαινίσσονται το τέλος της ανάλυσης στο έκδηλο περιεχόμενό τους: *ένα κτίριο υπό ανοικοδόμηση είναι σχεδόν τελειωμένο, ο ασθενής πακετάρει κουτιά και βαλίτσες για να πάει κάπου, διαβάζει ένα βιβλίο το οποίο φτάνει στο τέλος του, τελειώνει ένα ταξίδι κ.ο.κ.*

Σε όλες τις περιπτώσεις ο αναλυτής καλείται να βεβαιώνεται εάν το υπαινισσόμενο τέλος της ανάλυσης βασίζεται στην επίλυση των βασικών προβλημάτων και συγκρούσεων του ασθενούς ή πρόκειται για μια επιθυμία τέλους της ανάλυσης ώστε αυτός να αποφύγει να έρθει αντιμέτωπος με σημαντικό αλλά συγκρουσιακό και δυσάρεστο ψυχικό υλικό.

Συχνά τα όνειρα του τέλους της ανάλυσης μπορεί να έχουν ως συμβολική θεματική τον **θάνατο**. Εδώ ο θεραπευτής καλείται να κατανοήσει για ποιόν λόγο το όνειρο του

ασθενούς παράγει αυτήν ακριβώς τη θεματική: *θα σήμαινε ότι ο ασθενής θα πέθαινε αν σταματούσε την ανάλυση ή ότι ο αναλυτής θα ήταν εκείνος που θα πέθαινε;*

Κλινικό παράδειγμα: Μια γυναίκα σε θεραπεία εν τέλει συμφώνησε να τελειώσει την ανάλυσή της μετά από μια μακρά και δύσκολη θεραπευτική διαδικασία κατά την οποία η έκβαση του τέλους στην ανάλυση ερχόταν πολλές φορές. Ήθελε να βάλει ημερομηνίες αλλά συνελάμβανε αυτήν την ίδια να είναι ανίκανη να φανεί αντάξια στις προτάσεις τις οποίες αυτή η ίδια έθετε: πλημμύριζε από ένα τεράστιο άγχος και τελικά μετάδιδε ότι σε καμία περίπτωση μπορούσε να σταματήσει. Έτρεμε από τον φόβο της ότι αν τελείωνε την ανάλυση θα έπεφτε σε βαθειά κατάθλιψη και θα αυτοκτονούσε. Κατά τη διάρκεια μιας τέτοιας συνεδρίας κατά την οποία ανακοίνωνε κλαίγοντας ότι μάλλον δε θα μπορούσε να σταματήσει έφερε ένα όνειρο στο οποίο ταξίδευε σ'ένα αυτοκίνητο το οποίο οδηγούσε ένας άνδρας. Το αυτοκίνητο έμοιαζε να σταματάει. Τότε μια μαύρη γυναίκα έβαλε το χέρι της μέσα από το πλαϊνό παράθυρο του αυτοκινήτου αρπάζοντας το χέρι της ασθενούς. Η ασθενής προσπάθησε να απελευθερώσει τον εαυτόν της αλλά της ήταν αδύνατον να τα καταφέρει εξαιτίας του πολύ δυνατού μαγκώματος του χεριού της από την μαύρη γυναίκα. Καθώς το αυτοκίνητο προχωρούσε η ασθενής έσκισε το μπράτσο της μαύρης γυναίκας. Στη συνέχεια κοίταξε πίσω της και είδε ότι το μπράτσο βρισκόταν στο πίσω κάθισμα.

Η ονειρευόμενη μόνη της συνειδητοποίησε την αντιστροφή στο όνειρο. Η γυναίκα αναπαριστούσε τον ψυχαναλυτή της(μεταβίβαση). Όμως δεν ήταν η μαύρη γυναίκα(αναλυτής) που κρατιόταν πάνω της αλλά μάλλον εκείνη η ίδια κρατιόταν πάνω στον αναλυτή (μαύρη γυναίκα). Για εκείνη το τέλος της ανάλυσης ισοδυναμούσε με ευνουχισμό είτε της ίδιας, είτε του αναλυτή της.

Συμπέρασμα: Η δουλειά του αναλυτή είναι πάνω απ'όλα να διευκολύνει την ανάδυση των συνειρμών του ασθενούς ως προς τα διάφορα μέρη του ονείρου. Από τη στιγμή που οι συνειρμοί του ασθενούς έρχονται στο φως και γίνονται αντικείμενο μελέτης, τότε εξαρτάται από τον θεραπευτή να προτείνει ερμηνείες σχετικά με τη σημασία του σχετικού υλικού. Συχνά τα όνειρα έχουν πολλαπλές διαστρωματώσεις και όψεις έτσι ώστε το καθένα να μπορεί να επιδέχεται πολλαπλών ερμηνειών. Αυτό σημαίνει ότι διαφορετικοί θεραπευτές καθώς-βέβαια-και ο ίδιος ο ονειρευόμενος θα μπορούσαν να δουν το υλικό από διαφορετικές οπτικές γωνίες. Αυτό δε σημαίνει ότι υπάρχει απαραίτητως μόνο μία η οποία είναι η σωστή και έγκυρη εξήγηση και

ερμηνεία του ονείρου. Είναι σημαντικό ο θεραπευτής να δίνει την ευκαιρία στον ασθενή είτε να δεχθεί είτε να τροποποιήσει τις ερμηνείες που του προτάθηκαν.

Ας σημειωθεί πως ο Freud μολονότι έγινε ο πρωτεργάτης της ερμηνευτικής των ονείρων δια μέσου των συνειρμικών αλυσίδων του ασθενούς, ο ίδιος, εντούτοις, έκανε και αυθαίρετες ερμηνείες. Βασιζόταν σε **αρχετυπικά σύμβολα με καθολικό νόημα** και σημασία. Πράγματι, υποστήριζε την εξήγηση των ονείρων με τη βοήθεια των συμβόλων η οποία, όπως γράφει χαρακτηριστικά «ασκείται από τους πανάρχαιους χρόνους». Πιο συγκεκριμένα ο Freud στο κορυφαίο έργο του επηρεάστηκε από το έργο του των Αρτεμίδωρου και Δλαδιανού, οι οποίοι προσέθεσαν στη γνώση της σημασίας των συμβόλων στοιχεία για την προσωπικότητα και τη ζωή του ονειρευόμενου. Ο Freud βέβαια μας καλεί να διαπιστώσουμε τη συμβολική του ονείρου με ιδιαίτερη αυστηρότητα, ώστε να ανταποκρινόμαστε στη πολυμορφία που επικρατεί στο πεδίο του ονείρου: *δεν πρέπει να υπερτιμάται η σημασία των συμβόλων στην ερμηνεία των ονείρων κάτι το οποίο θα εγκυμονούσε τον κίνδυνο να εγκαταλειφθεί η αξιοποίηση των συνειρμών του ίδιου του ονειρευόμενου.*

Είναι τελικά αδύνατη η ερμηνεία ενός ονείρου όταν αποφεύγεται-μαζί με τους συνειρμούς του θεραπευόμενου- και η (οικουμενική) συμβολική των ονείρων. Η προσφυγή σε αυτήν επιβάλλεται επιτακτικά σε πολλές περιπτώσεις.

Μερικά παραδείγματα σημασίας συμβόλων:

- Καπέλο, ομπρέλες, ξύλα ως σύμβολα του άνδρα (ανδρικό γεννητικό μόριο)
- Τσάντα(ή πορτοφόλι), σπίτια, παπούτσια, κουτιά, πλοία (ή πορτοφόλι) ως σύμβολα γυναίκας (γυναικείο γεννητικό όργανο). Πρόκειται γενικότερα για αντικείμενα δυνάμενα κατά κάποιον τρόπο να χωρέσουν ή να περιέξουν άλλα αντικείμενα, όπως καλάθια, σάκοι, καρότσια. Αυτά τα αντικείμενα μπορούν επίσης ν'αναφέρονται στον πρωκτό ή το παχύ έντερο. Είναι σημαντικό να γίνει η διάκριση για το αν πρόκειται για σύμβολα πρωκτικό υλικού ή αν αντίθετα παραπέμπουν στα γυναικεία σεξουαλικά όργανα.
- Παράσυρση από όχημα ως σύμβολα συνουσίας

- Κτήρια, σκάλες, φρεάτια ως σύμβολα του γεννητικού οργάνου
- Κρίνα ως σύμβολα της αγνότητας
- Φίδι ως σύμβολο του ανδρικού μορίου, κλπ.
- Αντικείμενα που μοιάζουν με το πέος είτε ως προς τη φόρμα του είτε ως προς τη λειτουργία του(διείσδυση, ψεκασμός, μούλιασμα, κατούρημα) ως σύμβολα του αρσενικού μορίου.
- Ρυθμικές δραστηριότητες όπως το σκαρφάλωμα, μαλάξεις, τακτοποιήσεις ως σύμβολα της ερωτικής δραστηριότητας. Μέσω της συνειρμικής δραστηριότητας του ασθενούς ο αναλυτής καλείται να διαγνώσει αν πρόκειται για αυτοερωτική δραστηριότητα ή σεξουαλικές σχέσεις αν από τη δραστηριότητα ο ασθενής αντλεί ικανοποίηση ή αν αντίθετα τυχόν αναστολές είναι παρούσες.

Κλινικό παράδειγμα: Ένας άνδρας σε κάποιο όνειρο προσπαθούσε επανειλημμένως να βάλει ένα κεριά(αρσενικό) μέσα σ'ένα σκεύος(θηλυκό) αλλά με κάποιον τρόπο δεν τα κατάφερε να το κάνει να μπει μέσα στην τρύπα.

- Έντομα ή μικρά ζώακια ως σύμβολα των αδερφιών
- Αντικείμενα που μοιάζουν με βυζιά στο μέγεθος και τη φόρμα , ως σύμβολα του στήθους
- Φιγούρες εξουσίας κάθε είδους ως σύμβολα των γονέων (μπαμπά ή μαμάς) ανάλογα με το γένος του συμβόλου. Είναι σημαντικές οι αποδόσεις του ονειρευόμενου σε αυτές τις φιγούρες (καλοσυνάτες ή σκληρές, που αγαπούν ή μισούν κ.λ.π). Πρόσωπα εξουσίας που πρόκειται να τιμωρήσουν τον ονειρευόμενο για τις απαγορευμένες του επιθυμίες ως σύμβολα του άγχους ευνουχισμού.
- Απώλειες, ζημιές ή τραυματισμοί σε κάποιο μέρος του σώματος ως σύμβολα του άγχους ευνουχισμού.
- Αντικείμενα τα οποία μπορούν να προξενήσουν βλάβες όπως μαχαίρια, σπαθιά, ξυράφια ως σύμβολα του ευνουχισμού. Σε άλλες περιπτώσεις ο ευνουχισμός υπονοείται και ο άνδρας ονειρεύεται άμεσα και απροκάλυπτα ότι είναι γυναίκα.
- Δηλητηριάσεις και επιμολύνσεις, επίσης τα *kangaroos* και γενικότερα μεγάλα ζώα ειδικότερα όταν είναι βαριά, ως σύμβολα της εγκυμοσύνης. Τα όνειρα που συμβολίζουν την εγκυμοσύνη συχνά συνδέονται συνειρμικά με υπαινιγμούς ως προς την ενδομήτρια ζωή ή τη διαδικασία της γέννησης οι οποίες μπορεί επίσης να συμβολίζονται από ένα υποβρύχιο. Συχνά ή γέννηση μπορεί επίσης να

συμβολίζεται και από δώρα ή από μια *καινούργια άφιξη*. Τα όνειρα με κάποια *διάσωση* είναι συνήθως συνδεδεμένα με τη γέννηση: είτε με τη γέννηση ενός παιδιού είτε με την επιθυμία της μητρότητας.

- Αναχωρήσεις, ταξίδια, αναφορές στην ησυχία, ακινησία, ή μαυρίλα ως σύμβολα του θανάτου. *Σχετικά με τα όνειρα θανάτου είναι άκρως σημαντικό για τον θεραπευτή να διακρίνει αν ο ονειρευόμενος εκφράζει μια επιθυμία θανάτου προς κάποιον, ένα άγχος ως προς ένα πρόσωπο π.χ. ένα άρρωστο παιδί ή αν το υλικό σχετικά με τον θάνατο αφορά σκέψεις για την δική του κατάσταση υγείας ή αποκαλύπτει μια κατάθλιψη με αυτοκτονικό ιδεασμό.*
- Σπίτι, αυτοκίνητο, έπιπλο ως σύμβολα της ανθρώπινης όψης. Η περιγραφή του ονειρευόμενου σχετικά μ' αυτά τα σύμβολα αποκαλύπτει συχνά το πώς βλέπει τον ίδιο του τον εαυτό ή άλλα σημαντικά πρόσωπα.

Κλινικά παραδείγματα: Ένας άνδρας με μια γάμπα κάπως παραμορφωμένη έβλεπε συχνά όνειρα όπου σ' ένα σπίτι κάτι δεν πήγαινε καλά από τη μια πλευρά του, κάποιος άλλος που υπέφερε από έλλειψη οργάνωσης στη ζωή του και την οποία περιέγραφε ως μια πλήρη σύγχυση και ακαταστασία, ονειρευόταν συχνά σπίτια χαώδη σε πλήρη ακαταστασία.

Ας σημειωθεί ότι λόγω της οικουμενικής εγγενούς οικουμενικής **αμφισεξουαλικότητας** του ατόμου στο όνειρο κάθε στοιχείο δύναται να επέχει τη θέση του **αντιθέτου**. Ένα σύμβολο το οποίο με την πρώτη ματιά φαίνεται προφανώς να ανήκει σε ένα φύλο, δύναται μέσω αναλυτικής προσέγγισης να διαφανεί ότι αφορά στο **αντίθετο φύλο**. Επί παραδείγματι αν σε ένα όνειρο προκύπτει μια αρσενική φιγούρα αυτό μπορεί να παραπέμπει στην παιδική ηλικία του/της ονειρευόμενου/ης κατά την οποία στην φαντασία του/της όλοι οι άνθρωποι έχουν πέος (παιδική σεξουαλική θεωρία). Τα όνειρα στα οποία μια ανδρική φιγούρα έχει μια προεξάρχουσα φουσκωτή κοιλιά, αναφέρονται στην *παιδική θεωρία* του ονειρευόμενου κατά την οποία ένας άνδρας μπορεί να μείνει έγκυος και να κάνει παιδιά.

Εν κατακλείδι ο Freud καταρχάς απορρίπτει τα «κλειδιά ονείρων», δηλαδή τυχόν συμβολικά ισοδύναμα τα οποία θα μας οδηγούσαν στην ερμηνεία τους. Ωστόσο

παραδέχεται μερικά *οικουμενικά σύμβολα* δοσμένα από την παράδοση και τους μύθους των λαών. Δέχεται έτσι, τελικά, την ύπαρξη των λεγόμενων *τυπικών ονείρων* : πρόκειται για όνειρα τα οποία τόσο ως προς τη μορφή της όσο και ως προς το περιεχόμενο τους παρουσιάζονται με παρόμοιο τρόπο σε ένα μεγάλο αριθμό ατόμων. Είναι όνειρα που όλοι είδαμε με τον ίδιο τρόπο (οικουμενικά) και για τα οποία μπορούμε να πούμε ότι έχουν για όλους την ίδια σημασία. Προφανώς σε όλους μας έχουν τις ίδιες πηγές.

Με αυτήν την έννοια τα τυπικά όνειρα διαφεύγουν του κανόνα κατά τον οποίο το νόημα του ονείρου αποκρυπτογραφείται σε σχέση με τις ερμηνείες του ονειρευόμενου. Κατά τον Φρόιντ άλλωστε, οι συνειρμοί τέτοιων ονείρων είναι γενικά φτωχοί και «φλου»

Οι προεξάρχουσες κατηγορίες των τυπικών ονείρων είναι τέσσερις:

α) Τα όνειρα **γύμνιας**: πρόκειται για όνειρα τα οποία ικανοποιούν την **επιδειξιμανιακή επιθυμία** του ονειρευόμενου. Αφορούν στην ονειρική ικανοποίηση μιας *επιδειξιμανιακής ορμής* προερχόμενης από την παιδική ηλικία , κατά την οποία μπορούσαμε να την ικανοποιούμε. Κατά τον **Ferenczi** τέτοια όνειρα αφορούν στο να ξαναβρούμε την παραδεισένια κατάσταση της παιδικής ηλικίας.

Όνειρα γύμνιας : οικουμενικά συνδεδεμένα με ένα θέμα ερωτικό και επιδειξιμανιακό.

β) Τα όνειρα **θανάτου** (πένθους) : πίσω από τον θρήνο που εκφράζεται με το όνειρο κρύβεται μια **επιθυμία θανάτου** των προσώπων που πεθαίνουν στο όνειρο. Πρόκειται, το συχνότερο, για τον αδελφό ή την αδελφή : έχουμε εδώ μια έκφραση **αδελφικής ζήλιας**, με άλλα λόγια των αντιζήλων των οποίων επιθυμούμε τον αφανισμό. Επίσης θάνατος του πατέρα ή της μητέρας : πρόκειται εδώ για **άμεση έκφραση του οιδιπόδειου μίσους προς τον ομόφυλο γονιό**.

Όνειρο θανάτου ενός αγαπημένου προσώπου : έκφραση της επιθυμίας θανάτου.

Στα όνειρα αυτά η επιθυμία ικανοποιείται **χωρίς μετάθεση**: στο όνειρο πεθαίνει το ίδιο πρόσωπο στο οποίο αφορά η επιθυμία θανάτου. Και εδώ έχουμε την **ονειρική ικανοποίηση μιας παιδικής επιθυμίας**. Ας σημειωθεί ότι σε αυτά τα όνειρα η

συγκίνηση συχνά δεν είναι υψηλή , δηλαδή **δεν είναι ιδιαίτερα αγχώδη όνειρα** . Η εξήγηση είναι ότι σε αυτά τα όνειρα ικανοποίησης της παιδικής επιθυμίας ο θάνατος δεν έχει τη σημασία που έχει για τους ενήλικες : **πρόκειται για μια παιδική εποχή κατά την οποία ο θάνατος νοηματοδοτείται ως μια απλή απουσία, εξαφάνιση του αγαπώμενου προσώπου.**

γ) Τα όνειρα κατά τα οποία **πετάμε στον αέρα** : Μπορεί να αφορούν (Freud 1925) σε μια **εικονοποίηση της πρωταρχικής σκηνης** (σεξουαλικές σχέσεις μεταξύ των γονιών).

δ) Τα όνειρα (**σχολικών**) **εξετάσεων** : πρόκειται για όνειρα κατά τα οποία βλέπουμε ότι είμαστε υποχρεωμένοι να περάσουμε ξανά, ως ενήλικες εξετάσεις στις οποίες εντούτοις είχαμε επί του πραγματικού επιτύχει , όταν είμαστε νεότεροι. Πρόκειται για **όνειρα επιβεβαίωσης** μπροστά σε μια δύσκολη στιγμή : *«πέτυχες σε εκείνες τις εξετάσεις, επομένως θα επιτύχεις και στις τωρινές...Μην ανησυχείς λοιπόν για αύριο , θυμήσου την αγωνία που σου είχαν προξενήσει οι εξετάσεις του απολυτηρίου σου...είχες πετύχει τότε»*. Μπορεί ο ονειρευόμενος να βλέπει τον ενοχλημένο εαυτό του ως ενήλικα μεταξύ νεότερων «συμμαθητών» του να είναι υποχρεωμένος να ξαναπεράσει τις εξετάσεις.

Κατά τον Freud τα *τυπικά όνειρα* αφορούν σε συμβολικές εικονοποιήσεις βασισμένες στην παράδοση τις οποίες βρίσκουμε επίσης στα παραμύθια , τα ήθη και τα έθιμα, τους μύθους κλπ. Πρόκειται για σύμβολα ανάλογα των στενογραφικών σημείων τα οποία είναι φορείς μιας συγκεκριμένης σημασίας. Εντούτοις στην πλειοψηφία των περιπτώσεων εξειδικευμένου-εξατομικευμένου προσδιορισμού συμβολισμοί- κατά περίπτωση ονειρευόμενου- επιπροστίθενται σε αυτόν τον οικουμενικό συμβολισμό.

Άλλα τυπικά όνειρα :

- **Όνειρα γέννησης** : πρόκειται για όνειρα τα οποία συμβολίζουν τη γέννηση του ονειρευόμενου ή τον τοκετό στη γυναίκα. Κατά τον Freud ένα μεγάλο πλήθος ονείρων είναι συχνά γεμάτα άγχος και μπορεί να αφορούν σε περάσματα από στενούς διαδρόμους σε παραμονές στο νερό κλπ. Αυτά ερεΐδονται σε φαντασίες οι οποίες

σχετίζονται με την **ενδομήτρια ζωή**, την **παραμονή στο σώμα της μαμάς** και την πράξη της **γέννησης** αυτής καθεαυτής. Ο Freud δεν διστάζει εδώ να αναφερθεί στην άποψη του **Jung** κατά την οποία στη γυναίκα όνειρα τα οποία εμπεριέχουν «**βγαλμένο δόντι**» θα σήμαιναν τον τοκετό. Αναφέρει το όνειρο ενός νέου άνδρα ο οποίος φαντάστηκε να χρησιμοποιήσει την ενδομήτρια διαμονή για να παρατηρήσει (παρακολουθήσει) τις σεξουαλικές σχέσεις των γονιών του. Κατά τον **E.Jones** στο όνειρο τόσο το «βγαλμένο δόντι» όσο και η γέννηση σημαίνουν **αποχωρισμό από το σώμα**. Έτσι **τα όνειρα με γέννηση συνδέονται με τη θεματική του ευνουχισμού (αποχωρισμός – απώλεια)**.

-Το όνειρο του «σοφού» βρέφους : πρόκειται για ένα πολύ μικρό παιδί , ένα βρέφος, ένα μωρό με γυαλιά , το οποίο κάνει μάθημα στους ενήλικες. Κατά τον **S.Ferenczi** ο φόβος του μωρού απέναντι στους παράφρονες ενήλικες τρελούς, κατά κάποιον τρόπο, μετατρέπει το παιδί σε ψυχίατρο. Άλλωστε ο συγγραφέας , ψυχίατρος και ψυχαναλυτής και μαθητής του Φρόιντ, υπερθεμάτιζε το πόσο μπορούμε να μάθουμε, εμείς οι νευρωτικοί, από τα «σοφά» παιδιά μας.

Σημειώνουμε ότι και με αυτά τα «**τυπικά όνειρα**» ο ψυχαναλυτής καλείται να διερευνά τους συνειρμούς του αναλυόμενου, σχετικά με τα διάφορα στοιχεία του ονείρου. Μολονότι το έκδηλο περιεχόμενό τους μοιάζει τα νοήματά τους καθώς και το λανθάνον περιεχόμενό τους είναι δυνατόν να διαφέρουν.

-Τα όνειρα διάσωσης αφορούν συνήθως στη **γέννηση** αλλά μπορούν επίσης να σχετίζονται και με άλλες καταστάσεις από τις οποίες ο ονειρευόμενος επιθυμεί να διασωθεί ή με καταστάσεις στις οποίες θέλει να σώσει κάποιον άλλο.

-Τα όνειρα παρατήρησης στα οποία το άτομο παρατηρεί κάποια φιγούρα ή κάποια δραστηριότητα από το παράθυρο ή στην τηλεόραση ή σε ένα αμφιθέατρο κάποιου τύπου επισυμβαίνουν συχνά στη διάρκεια πολλών αναλύσεων. Αυτά τα όνειρα μπορεί ν'αφορούν στην θέαση των γεννητικών οργάνων-συνήθως ενός προσώπου του αντίθετου φύλου-αλλά συνήθως αφορούν στην παρατήρηση της *πρωταρχικής σκηνής*. Μολονότι αυτά τα όνειρα αφορούν σε κάποιο ιστορικό γεγονός, προκύπτουν επίσης πολύ συχνά σε περιόδους αποχωρισμού στην ψυχανάλυση. Σε αυτήν την περίπτωση

τέτοια όνειρα έχουν να κάνουν με την πρωταρχική στιγμή στη διάρκεια της ψυχοσεξουαλικής του εξέλιξης.

-Τα όνειρα τιμωρίας θέτουν τον αναλυτή στην αναγκαιότητα να εξακριβώσει για ποια πράξη ακριβώς επιβάλλεται η τιμωρία.

Κλινικό παράδειγμα: Ένας άνδρας σε θεραπεία μετέδωσε ότι κάθε φορά που επιχειρούσε να έχει περιπτώξεις με τη γυναίκα του ήταν ανίκανος. Την προηγούμενη νύχτα εκείνης της συνεδρίας ονειρεύτηκε ότι παρευρισκόταν σε μια γιορτή (party) και ότι υπήρχε ένα όμορφο κορίτσι με το οποίο ήθελε να έχει σεξουαλικές σχέσεις. Καθώς πλησίασε το κορίτσι ήρθε ένας άνδρας προς το μέρος του και τον απείλησε με ένα σπαθί. Στη συνέχεια ο άνδρας έκανε κάποιες επιδέξιες κινήσεις με το σπαθί οι οποίες έκοβαν σε τεμάχια το παντελόνι του ονειρευόμενου (ασθενούς) και στις δύο πλευρές του, αλλά εκείνος δεν πονούσε. Όταν ζύπνησε αισθάνθηκε ότι το πέος του ήταν μαραμμένο και θύμιζε κλειτορίδα. Οι συνειρμοί έδειξαν τη σχέση του ονείρου με την εξαιρετικά αυστηρή στάση του πατέρα του απέναντι στη σεξουαλικότητά του. Αναφέρθηκε στην στρατιωτική θητεία του πατέρα του και στην επιδεξιότητά του στο ξίφος και το σπαθί. Επανειλημμένως τον είχε απειλήσει ότι θα τον πήγαινε στο γιατρό αν αυνανιζόταν. Ο ασθενής ήταν πλήρως πεπεισμένος ότι θα τον τιμωρούσε ο πατέρας του λόγω των σεξουαλικών του επιθυμιών μετατρέποντάς τον σε γυναίκα.

Γενικότερα στα όνειρα τιμωρίας ο ονειρευόμενος τιμωρείται για ένα λάθος («αμαρτία») του το οποίο λάθος όπως φαίνεται στο όνειρο είναι «προς άφραση». Ο Freud παραθέτει εδώ ένα δικό του όνειρο κατά το οποίο τιμωρείται, επειδή καυχιόταν για την κοινωνική και επιστημονική του επιτυχία. Αυτά τα όνειρα ενώ φαινομενικά δείχνουν να αποκλίνουν από τη θεωρία της πραγματοποίησης της επιθυμίας –επειδή είναι πολύ οδυνηρά- στην πραγματικότητα αυτά δεν αποτελούν εξαίρεση στον κανόνα. Και εδώ υπάρχει η **επιθυμία του Εγώ να τιμωρηθεί**, ώστε να εξιλεωθεί για ένα σφάλμα (προβληματική ενός **τιμωρητικού Υπερεγώ** και η προσήκουσα **μαζοχιστική ικανοποίηση**).

-Τα όνειρα συμφιλίωσης, όπου ο ονειρευόμενος επιστρέφει σε ένα αντικείμενο αγάπης από το οποίο είχε χωρίσει μετά απ'ο διαζύγιο. Στις πολύ τυπικές εκδοχές του ονείρου ο ονειρευόμενος χαιρετά αυτό το πρόσωπο με μεγάλη χαρά και συχνά του αναφέρει σημαντικά γεγονότα τα οποία έλαβαν χώρα μετά τον χωρισμό τους.

Χαρακτηριστικά μέσα στο όνειρο ή λίγο μετά την αφύπνισή του ο ονειρευόμενος βιώνει την επιθυμία να μην είχε επισυμβεί ο χωρισμός αλλά συχνά αυτό το αίσθημα ακολουθείται από μια αίσθηση συνειδητοποίησης ότι ο χωρισμός ήταν πράγματι αναπόφευκτος. Συχνά επίσης υπάρχει ένα αίσθημα λύπης ότι η σχέση δε δούλεψε. Αυτά τα όνειρα συνιστούν απόπειρες του Εγώ του ονειρευόμενου να ασκήσει έλεγχο επί του ματαιωτικού γεγονότος του χωρισμού ο οποίος υπήρξε οδυνηρός και είναι μέρος της διαδικασίας πένθους της απώλειας του λιβιδινικού αντικειμένου(αντικείμενο αγάπης).

Κλινικό παράδειγμα: Μια γυναίκα μετά το χωρισμό της μ'έναν άντρα με τον οποίο είχε μια αδύνατη ερωτική σχέση ονειρεύτηκε επαναλαμβανόμενα ότι τον συναντούσε σε διάφορες συνθήκες, ότι ήταν χαρούμενη σ'αυτές τις συγκεντρώσεις και ότι του μετέδιδε τα γεγονότα της ζωής της μετά την τελευταία τους συνάντηση. Ξυπνώντας ήταν οργισμένη με τον πρώην εραστή της και απελπισμένα ήθελε να τον κατασαδιάσει με «σταράτες κουβέντες» σχετικά με την απαράδεκτη συμπεριφορά του η οποία κατάστησε τον χωρισμό αναπόφευκτο.

-Τα όνειρα επιβεβαίωσης, στα οποία ο ασθενής ονειρεύεται ότι συμφωνεί με τον αναλυτή του επί μιας παλαιότερης ερμηνείας η οποία είχε γίνει από τον αναλυτή σε μια προηγούμενη αναλυτική συνεδρία. Ενώ αυτά τα όνειρα δείχνουν να έχουν έναν επιβεβαιωτικό χαρακτήρα, ο θεραπευτής οφείλει να επαγρυπνά ως προς αυτήν την έκδηλη συμμαχία η οποία όμως χρησιμεύει ώστε να καλύψει μια διαμετρικά αντίθετη γνώμη. Είναι οι παρακολούθηση των συνειρμών του ασθενούς οι οποίοι φανερώνουν τέτοιες αρνητικές απόψεις.

-Τα όνειρα ευχέρειας και ανέσεων, όνειρα κατεξοχήν ικανοποίησης της επιθυμίας και φύλαξης του ύπνου. Παράδειγμα τέτοιου ονείρου είναι το εξής (Freud, 1895) : Ξυπνούν πολύ νωρίς έναν νεαρό γιατρό για να ξεκινήσει την υπηρεσία του στο νοσοκομείο οπότε αυτός ξανακοιμάται και ονειρεύεται ότι είναι ξαπλωμένος στο νοσοκομείο έχοντας το κεφάλι του στο κρεβάτι πάνω σε μια πινακίδα η οποία γράφει το όνομα του. Μέσα στο όνειρο του έρχεται η σκέψη ότι δεν χρειάζεται να ξυπνήσει αφού βρίσκεται ήδη στο νοσοκομείο.

Επίσης το να ονειρευόμαστε πως πίνουμε νερό μπορεί να φτάνει ώστε να μην ξυπνήσουμε για να πιούμε πράγματι. Αυτό το όνειρο ανήκει σε μια ειδική κατηγορία

ονειρικής ικανοποίησης της επιθυμίας. Τα ίδια ισχύουν για όνειρα ικανοποίησης της πείνας ή της σεξουαλικής επιθυμίας. Είναι όνειρα **συμβιβαστικά** ανάμεσα στην ικανοποίηση της επιθυμίας και την παραίτηση από αυτήν.

6. Η οργανωτική λειτουργία της αφήγησης του ονείρου

Υποστηρίχτηκε (C.De Monchaux, 1978) η σημασία της **αφήγησης του ονείρου** όταν ο ονειρευόμενος, στην κατάσταση του ξύπνιου το αφηγείται στον αναλυτή του. Υπό ένα μινιμαλιστικό πρίσμα θα μπορούσε κάποιος να προσδιορίσει και να ορίσει το όνειρο ως αυτή καθεαυτή τη διαδικασία (πράξη) της αφήγησής του. Σύμφωνα με αυτήν την οπτική εστιάζοντας λιγότερο στο νόημα του ονειρικού περιεχομένου ανακαλύπτουμε περισσότερα σχετικά με αυτόν τον ίδιο τον ονειρευόμενο. Πρόκειται εδώ για την αξία της **αφήγησης του έκδηλου περιεχομένου του ονείρου** ως λειτουργία οργανωτική του Εγώ (Hartmann, 1947, 1950). Άλλωστε συνιστά ένα ερώτημα προς διερεύνηση η σχετική επιμονή γενικότερα των αναλυόμενων να αφηγούνται όνειρα. Κατά τον Federn (1934) το Εγώ το οποίο βιώνει το όνειρο είναι κοντά στο Εγώ της παιδικής ηλικίας ως προς την οργάνωσή του. Αυτό σημαίνει ότι ο αφηγητής του ονείρου στην ανάλυση είναι εκτεθειμένος όχι μόνο σε ασυνείδητες ενστικτώδεις επιθυμίες αλλά και σε ένα βίωμα του Εγώ του σε μια διαφορετική κατάσταση λιγότερο άκαμπτη. Μια βασική λειτουργία της αφήγησης του ονείρου στον αναλυτή είναι το *άδειασμα της έντασης, η εκκένωση της ψυχής του ασθενούς : για να ξεφύγει από την τρομακτική εσωτερική σύγκρουση που δε μπορεί να κατονομαστεί και που παραμένει πάντα κρυφή*. Εδώ ο ασθενής ζητάει από τον αναλυτή του να πάρει το όνειρο και να το κρατήσει μαζί με όλο το περιεχόμενο του μακριά απ'αυτόν. Αναμφισβήτητα η μετάδοση του έκδηλου περιεχομένου των ονείρων συνιστά ένα *μέσον επικοινωνίας μεταξύ εσωτερικευμένων αντικειμένων, εαυτού και άλλων*. Καταρχάς το να μιλάμε για τα όνειρά μας είναι *σα να κρατάμε ένα μυστικό ταυτόχρονα κρυμμένο και αποκαλυμμένο*. Εδώ η αφήγηση του ονείρου συνιστά την έκφραση της *σύγκρουσης* μεταξύ των αναγνωρισμένων και των ανομολόγητων προθέσεων. Η αφήγηση του ονείρου εμπεριέχει μια *χρονική διάσταση*. Ο χρόνος που χρησιμοποιεί ο αφηγούμενος είναι πάντα ο αόριστος και το ρήμα που συνήθως χρησιμοποιείται είναι το «έχω» ή το «βλέπω»(είδα ένα όνειρο, είχα ένα όνειρο κ.λ.π). Κάτω απ'αυτές τις συνθήκες είναι ως εάν ο απόηχος μιας ενεστώσας πράξης που

λαμβάνει χώρα στο εδώ και τώρα να προστατεύεται από τον παρελθόντα χρόνο. Η αφήγηση του ονείρου συνεπάγεται την αναφορά ενός σεναρίου με *οπτικές εικόνες*, μέσα στο οποίο ο ονειρευόμενος είναι θεατής, ακροατής αλλά σε πολλές περιπτώσεις και ένας από τους χαρακτήρες του ονείρου. Οι διαβαθμίσεις των αποστάσεων και των διαφοροποιήσεων του αφηγούμενου από τα διάφορα πρόσωπα και καταστάσεις της πλοκής του ονείρου προσκομίζουν σημαντικές ενδείξεις ως προς την ικανότητα του Εγώ του αφηγητή του ονείρου στη **διαφοροποίηση Εγώ-Μη Εγώ**. Είναι αλήθεια ότι σε ορισμένες περιπτώσεις ασθενών (συνήθως οριακοί) το όνειρο φαίνεται να διαφοροποιείται από άλλες ψυχικές λειτουργίες. Εδώ ο αφηγητής του ονείρου απαρνείται τυχόν προθέσεις και την προσωπική συνδρομή του σε ότι αφορά την παραγωγή αυτών των ίδιων των ονείρων του. Δεν δέχεται παρά μόνο πολύ λίγο την υπευθυνότητα για την συγκυρία των συμβάντων του ονείρου ούτε για το περιεχόμενό του. Κατά τον Schafer (1976) ο αφηγητής του ονείρου αποποιείται την δική του διαμεσολάβηση και λειτουργεί περισσότερο σαν να κάνει την αναφορά ενός συμβάντος ανεξάρτητου από την δική του δράση. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να εκπίπτουν οι άμυνες του Εγώ ως προς την αφήγησή του. Είναι σα να πρόκειται για κάτι το οποίο ήρθε σ' αυτόν απέξω. Με αυτήν την έννοια είναι ασφαλές να εναποθέσει τυχόν ανεπιθύμητες (απαγορευμένες) σκέψεις μέσα σ' αυτό. Το όνειρο τότε μπορεί να λειτουργεί εν είδει *ασύλου* εντός του οποίου το απειλημένο Εγώ του υποκειμένου διατηρεί ζωντανά τέτοια αποδιοπομπαία στοιχεία έως ότου οι συνθήκες γίνουν ευνοϊκές για την απαρτίωση τους μαζί με αποδεκτά στο συνειδητό στοιχεία. Εδώ το όνειρο συνιστά ένα είδος μερικής πρόσβασης στο συνειδητό δια μέσου του οργάνου της *σκέψης της νυκτός*. *Το όνειρο λειτουργεί με τρόπο ανάλογο ως προς τον αμυντικό μηχανισμό της άρνησης (Freud, 1925)*. Το περιεχόμενο του ονείρου ως μια ανυπόφορη αλήθεια ταυτόχρονα αποδεκτή (ομολογημένη) και απαρνημένη είναι τοποθετημένη στο περιεχόμενο ενός αναληθοφανούς μορφώματος, το οποίο ως τέτοιο μπορεί κανείς να μην το πάρει και τόσο στα σοβαρά: *«ήταν μονάχα ένα όνειρο...»*. Ιδού ο (αμυντικός) μηχανισμός της άρνησης του Εγώ με το όνειρο να συνιστά μια δυνατότητα διαφυγής.

Καλώς εχόντων των πραγμάτων προϊούσης της θεραπείας ο ασθενής συνειδητοποιεί και αρχίζει ν' αποδέχεται ότι τα όνειρα ανήκουν-τω όντι-σ' αυτόν τον ίδιο μαζί με τους συνειρμούς του σχετικά με αυτά. Μέσω της λεκτικοποίησης των αντιληπτικών εικόνων και των συγκινήσεων του ονείρου εντός

ενός μη απειλητικού (προστατευτικού) περιβάλλοντος αυτοί οι ασθενείς δύνανται να εγκαθιδρύουν μια αμεσότερη σχέση με τον εσωτερικό τους κόσμο και εν τέλει με τον κόσμο των αντικειμένων.

Η αφήγηση του ονείρου συντείνει στον **έλεγχο** του **άγχους** (C.De Monchaux, 1978) με την έννοια ενός κρατήματός της σε επίπεδα ανεκτά από το Εγώ. Πρόκειται για τη συνθήκη ενός μοιράσματος ιδιωτικών και μυστικών πράξεων και δράσεων όπου αυτό ακριβώς που ο αφηγούμενος μπορεί να βλέπει (εικόνες του ονείρου) ο ακροατής μπορεί μόνο να το ακούει. Οι εικαστικές (οπτικές) εικόνες του ονείρου έρχονται κατά την αφήγηση σαν ένα **όριο** (διαφοροποίηση) ανάμεσα στο *βλέπειν* και το *λέγειν*.

Η αφήγηση αυτή καθεαυτή αποστασιοποιεί το υποκείμενο από την πράξη και το κρατάει εξορισμού έξω από το πεδίο δράσης. Είναι η συνθήκη ενός περαιτέρω ενορμητικού ελέγχου. Επίσης είναι μια **διαφοροποιούσα λειτουργία** στο μέτρο κατά το οποίο τουλάχιστον ο υγιής ασθενής βιώνει το περιεχόμενο αυτού το οποίο αφηγείται ως διάφορο(διαφορετικό) από το περιεχόμενο των σκέψεων του κατά τη διάρκεια της ημέρας. Ο (ψυχικά υγιής) αφηγητής του ονείρου δεν κάνει τη σύγχυση του ενός (έκδηλο περιεχόμενο του ονείρου) με το άλλο (περιεχόμενο των σκέψεων της ημέρας). Αφηγούμενος το όνειρο είναι σε θέση να διαμεσολαβεί ανάμεσα στα εσωτερικά και τα εξωτερικά αντικείμενα και να οργανώνει μια άμεση σχέση ανάμεσα σε αυτόν τον ίδιο και τα εσωτερικά του μορφώματα. Η πράξη της αφήγησης του ονείρου, της μετάδοσης των ελεύθερων συνειρμών, της κίνησης της γλώσσας μέσα στο στόμα φαίνεται να ενεργοποιούν αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε ένα *ψυχο-σωματικό όριο* (Sandler και Sandler 1994). Μια περαιτέρω **αίσθηση έλεγχου** στο Εγώ του υποκειμένου κατά την αφήγηση του ονείρου δίνεται από τη στιγμή κατά την οποία ο αφηγητής λέει είδα ένα όνειρο ή *«είχα ένα όνειρο»* και όχι *«το όνειρο με είχε»*. Είναι η *αίσθηση (φαντασία) μιας κατοχής: κατοχή ονείρων, σκέψεων, λέξεων, κατοχή της μαμάς (αναλυτής) εν τέλει*. Έτσι ο ασθενής μπορεί να οργανώνει ένα «χώρο ανάσας» μέσα στη θεραπεία όπου μπορεί να ελέγχει τα τρομακτικά του αισθήματα όπως αναδύονται μέσα στο όνειρο. Είναι προφανές ότι *από τη στιγμή που κάποιος μπορεί να αφηγηθεί το όνειρό του το ασυνείδητο (ενορμητικό υλικό) δεν έφτασε να κατακλύσει το Εγώ του*. Με αυτήν την έννοια μπορούμε να δούμε την αφήγηση του ονείρου ως μια λειτουργία ενός επαπειλούμενου Εγώ-στα πρόθυρα κατάρρευσης από την επίδραση κατακλυσμικών φαντασιώσεων-καθώς επιχειρεί να ασκήσει έναν παντοδύναμο έλεγχο σ' αυτές τις φαντασίες (*ενορμητικό υλικό*). Αυτές οι φαντασίες μπορεί να εισβάλουν εντός του απιαχασμένου Εγώ του κοιμώμενου

(έκπτωση των αμυντικών του λειτουργιών). Σε αυτήν την περίπτωση το περιεχόμενο του ονείρου επειδή είναι απειλητικό για τον ψυχισμό απαιτεί από το Εγώ του υποκειμένου να αποπειραθεί να μειώσει αυτήν την επιρροή των εσωτερικών μορφωμάτων του (*μερικά αντικείμενα*) θέτοντάς τα στον έλεγχο των αμυντικών λειτουργιών του. Ο αναλυτής μπορεί να πληροφορείται πολλά αναλύοντας την πράξη της αφήγησης του ονείρου. Παρατηρεί τι λέει ο ασθενής, πώς το λέει και πώς φαίνεται αυτό να χρησιμοποιείται στο νου του ασθενούς. Αυτό το υλικό μπορεί να εφοδιάσει τον αναλυτή με πολύ εξειδικευμένη γνώση σχετικά με την ψυχική λειτουργία του ασθενούς του. Εντούτοις ο Freud είχε υπογραμμίσει ότι η πολύ συχνή διήγηση των ονείρων στις συνεδρίες μπορεί να συνιστά μια ειδική μορφή αντίστασης.

7. Όταν η εργασία του ονείρου αποτυγχάνει

Η κλινική πράξη δείχνει ότι η δυνατότητα του (νευρωσικού) Εγώ να χρησιμοποιεί **υποκατάστατες** φιγούρες, να κάνει μεταθέσεις και συμπυκνώσεις, μεταφορές και μετωνυμίες, δεν είναι δοσμένη για όλους τους ασθενείς, έτσι ώστε να δυσχεραίνεται το **ψυχαναλυτικό παιχνίδι**, όπως ορίζεται από τον Winnicott. Εδώ δεν υπάρχει παιχνίδι μεταξύ πραγματικότητας και φαντασίας, ο αναλυτής δε μπορεί να είναι τίποτα άλλο παρά ένα *εξωτερικό θεραπευτικό αντικείμενο* (χωλαίνει η παλινδρόμηση και, ως εκ τούτου, η μεταβίβαση).

Το ερώτημα που μας απασχολεί είναι το εξής : Γιατί ενώ αποδώσαμε στο όνειρο τον ρόλο του «*φύλακα*» του ύπνου (Freud), πολλές φορές ξυπνάμε, «πεταγόμαστε» στον ύπνο μας εξαιτίας ενός «κακού» ονείρου; Τι συμβαίνει ώστε έντρομοι και κάθιδροι να ξυπνάμε κάποιες φορές μέσα στη νύχτα; Η διαδικασία της εργασίας του ονείρου θα δώσει συμβολικά όνειρα στο περιεχόμενο των οποίων υπάρχουν καμουφλαρισμένα πρόσωπα και πράγματα – σύμβολα, και οι συμπαρομαρτούσες σχέσεις τους έτσι ώστε οι άνομες επιθυμίες μας να ικανοποιούνται με έναν *ως εάν* τρόπο και τότε να μιλάμε για *ψευδαισθητική ικανοποίηση της επιθυμίας*. Πρόκειται για μια διαδικασία μεταμφίεσης χωρίς το συνειδητό να λάβει γνώση. Πρόκειται-όπως ήδη αναφέρθηκε-για μια ψυχική λύση την οποία δίνει το Εγώ στις απαιτήσεις

της ενόρμησης για ικανοποίηση. Έτσι τα συμβολικά όνειρα είναι προϊόντα μιας ψυχικής εργασίας ενός μάχιμου αμυντικού Εγώ δηλαδή της *ψυχοποίησης*.

Κατανοούμε ότι, εφόσον επιτελείται η ψυχοποίηση (ψυχική εργασία), τα **συμβολικά όνειρα** χαρακτηρίζουν πρωτίστως τις *νευρωτικές οργανώσεις* στις οποίες η ψυχοποίηση και η συμβολοποίηση προεξάρχει. Αυτή δίνει συμβιβαστικές λύσεις, ήτοι συμβολικά συμπτώματα και όνειρα ²³ στη σύγκρουση ανάμεσα στην επιθυμία και την απαγόρευση (υπερεγώ).

Ο J.M. Quinodoz ονομάζει τα συμβολικά όνειρα «**όνειρα απαρτίωσης**». Πρόκειται για όνειρα με διαύγεια και συνοχή τα οποία αποκαλύπτουν σ'ένα πολύ μεγάλο βαθμό τη δομή των ασυνείδητων ενδοψυχικών συγκρούσεων.

Όταν, όμως, η διαδικασία της ψυχοποίησης «χωλαίνει» (αδύναμο Εγώ και ανεπαρκώς αμυντικό) τότε αποτυγχάνει η δυνατότητα ικανοποίησης της επιθυμίας με τρόπο που ενέχει την μεταμφίεση. Τότε ο ονειρευόμενος δια – πράττει την ικανοποίησή του χωρίς μεταμφίεση, θα λέγαμε «αμακιγιάριστα». *Η επιθυμία ικανοποιείται χωρίς να φορά «μάσκες» σε πρόσωπα και πράγματα, τόπους και καταστάσεις, χωρίς τη διαμεσολάβηση της δημιουργικής και δαιδαλώδους αινιγματικής φαντασίας του καλλιτέχνη σκηνογράφου και σκηνοθέτη (του Εγώ)*. Τότε προκύπτουν τα ωμά όνειρα στα οποία δια – πράττουμε στον ύπνο μας ό,τι σε πραγματικό επίπεδο θα ήταν ανήκουστο και ανίερο ψυχοκοινωνικά δηλαδή ατομικά και συλλογικά ανήκεστο.

Στην κλασική τραγωδία του «Οιδίπους Τύραννος» ο Σοφοκλής πραγματεύεται μέσα από τον ποιητικό λόγο την οικουμενικότητα των ωμών ονείρων με αιμομικτικό περιεχόμενο. Αναρωτιέται *ποιος είναι αυτός ο άνδρας επί γης που δεν έχει «ονειρευτεί» τη μάνα του...*

Ο Άγιος Αυγουστίνος στις «**Εξομολογήσεις**» του, παραπονιόταν με πικρία στον Θεό επειδή τον άφηνε να αναστατώνεται από σεξουαλικά όνειρα. Υποστήριζε ότι θα ήταν εύκολο στο Θεό να το τακτοποιήσει αυτό διαφορετικά.

²³ Συμβολικό σύμπτωμα και όνειρο είναι παρόμοια ως προς τον μηχανισμό σχηματισμού τους.

Σε ένα κλινικό παράδειγμα που προηγήθηκε είδαμε το Εγώ του ασθενούς να μάχεται επειδή δυσκολεύεται να τα βγάλει πέρα με την εχθρότητά του **μεταμφιέζοντας** την επιθετική επιθυμία του σε σκύλο. Αν ο ίδιος ασθενής έβλεπε στον ύπνο του πως έδερνε λόγω χάρη τον αδελφό του τότε **θα κατακλυζόταν από άγχος και θα ξυπνούσε**. Σε μια τέτοια περίπτωση το όνειρο παύει να λειτουργεί ως φύλακας του ύπνου εφόσον αυτός διακόπτεται απότομα και από άγχος. Εδώ το όνειρο θα ήταν ένα ωμό όνειρο, ένας εφιάλτης.

Διαφορά ανάμεσα στο συμβολικό όνειρο και τον εφιάλτη : στο **συμβολικό όνειρο** υπάρχει μεταμφίεση της ενόρμησης. Στον **εφιάλτη** δεν υπάρχει μεταμφίεση της ενόρμησης, η επιθυμία βγαίνει ωμά οπότε ξυπνάμε γιατί δεν την αντέχουμε. Εδώ η ενόρμηση είναι ωμή, αμεταμφιέστη, απροκάλυπτη. Αυτό συνιστά αποτυχία του συμβιβαστικού σχηματισμού η οποία αντίθετα επισυμβαίνει /λαμβάνει χώρα στο συμβολικό όνειρο.

Εν κατακλείδι οι εφιάλτες ή τα αγχώδη ή εκφορτιστικά όνειρα έχουν περιεχόμενο οδυνηρό και αγχώδες. Αναλόγως με τον βαθμό έντασης τους ξυπνούν τον κοιμώμενο. Σαν να είναι τόσο «φορτωμένα» με άγχος, ώστε ο μόνος τρόπος για να δραπετεύσει από αυτά ο ονειρευόμενος είναι να ξυπνήσει ²⁴ !!!

Θα έλεγε κανείς ότι οι εφιάλτες των οποίων το περιεχόμενο είναι τρομακτικό εξαιρούνται από τη γενική θέση πως τα όνειρα αφορούν στην ικανοποίηση επιθυμιών και ευχών. Πράγματι για ποια επιθυμία πρόκειται εδώ σε αυτά τα όνειρα; Αν το όνειρο μας φυλά τον ύπνο είναι γιατί μας ικανοποιεί με τρόπο που περνά τη λογοκρισία και έτσι μας κατευνάζει, ώστε να συνεχίζουμε να κοιμούμαστε. Στους εφιάλτες ξυπνάμε. Μπορούμε άραγε εδώ να μιλάμε για ικανοποίηση; Ο Freud (1900) μας λέει σχετικά ότι αυτά τα όνειρα δεν απέχουν αυτής της αρχής στο μέτρο που ναι μεν το έκδηλο περιεχόμενο είναι αγχώδες, αλλά το λανθάνον δεν παύει να είναι της τάξης της ικανοποίησης της επιθυμίας. Πρόκειται για την κρυφή επιθυμία

---

²⁴ Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση ορισμένων μορφών αϋπνίας που έγκεινται στο φόβο μιας τέτοιας αγχώδους εφιαλτικής ονειρικής παραγωγής.

(μαζοχιστικής τάξης) η οποία κρύβεται πίσω από το αγχώδες και εναγώνιο περιεχόμενο του ονείρου.

Κατά τον Freud οι εφιάλτες είναι όνειρα σεξουαλικού περιεχομένου των οποίων η libido μετατράπηκε σε άγχος. Η επιθυμία σε αυτά τα όνειρα αποδείχθηκε ισχυρότερη από τη λογοκρισία. Έτσι το άγχος που συνοδεύει τον εφιάλτη αντικαθιστά τη λογοκρισία.

Ας επισημανθεί πως βέβαια στα όνειρα αυτά (ωμά, εφιάλτες) δεν λειτουργούν οι μηχανισμοί της εργασίας του ονείρου, μετάθεση, συμπύκνωση και εν τέλει συμβολισμός, αλλά κυρίως αυτά δρουν εκφορτιστικά με σκοπό το ξέσπασμα της έντασης και της διέγερσης.

Κλινικό παράδειγμα: νεαρή γυναίκα σε θεραπεία εδώ και ένα χρόνο, με συχνότητα μιας συνεδρίας εβδομαδιαίως. Η οιδιπόδεια μεταβίβαση εκφράζεται με διάφορους πρωτίστως ονειρικούς και συμβολικούς τρόπους και είναι **προσυνειδητή**. Αναπάντεχα ο θεραπευτής την ειδοποιεί για την απουσία του κατά την προκαθορισμένη συνεδρία (12^{ος} μήνας θεραπείας). Η ασθενής στην επόμενη συνεδρία μετά την απουσία του θεραπευτή επιχειρεί να συζητήσει μαζί του τους λόγους της απουσίας του εκφράζοντας τις σχετικές της φαντασίες, σκέψεις κ.λ.π. Μια εβδομάδα μετά φέρνει στη θεραπεία ένα όνειρο: «είδα ότι έχετε χωρίσει – για αυτό απουσιάσατε – και τότε είχα σχέσεις μαζί σας...».

Σε αυτό το όνειρο **η εργασία του ονείρου αποτυγχάνει** στο μέτρο κατά το οποίο δεν καταφέρνει να μεταμφιέσει πρόσωπα και πράγματα έτσι ώστε η απαγορευμένη επιθυμία (συνέυρεση με τον θεραπευτή) να ικανοποιηθεί **ψευδαισθητικά** και όχι ωμά π. χ θα μπορούσε να έβλεπε πως είχε σχέσεις με κάποιον άλλον, ο οποίος τότε θα αναπαριστούσε, θα συμβόλιζε τον θεραπευτή.

Ας σημειωθεί ότι για κάποιους αναλυτές, η αρχική δυνατότητα του υποψηφίου αναλυόμενου να ονειρεύεται συμβολικά ή όχι τον αναλυτή του συνυπολογίζεται στα «κριτήρια» αναλυσιμότητάς του: π.χ. αν το πρώτο όνειρο που θα φέρει στην ανάλυση σημαίνει, αναπαριστά τον υποψήφιο αναλυτή, τότε αυτό είναι μια ένδειξη ότι ο αναλυόμενος δύναται να εργάζεται ψυχικά και έτσι το συμβολικό όνειρο γίνεται κριτήριο αναλυσιμότητας. Το αντίθετο θα ίσχυε αν έβλεπε τον αναλυτή του «ωμά»,

και αυτό θα ήταν, ενδεχομένως, ένδειξη αδυναμίας του Εγώ να δημιουργεί σύμβολα και πως η **συμβολοποίηση χωλαίνει**.

Τα συμβολικά όνειρα χρησιμεύουν, θα λέγαμε, και ως **ψυχοδιαγνωστικά εργαλεία**, εφόσον είναι σαφής ένδειξη νευρωτικής δομής, ενώ αντίθετα το ψυχικό όργανο των **οριακών προσωπικοτήτων** και των ψυχωτικών δομών αδυνατεί να προβεί στην εργασία του **συμβολικού ονείρου** δίνοντας κυρίως **ωμά όνειρα** ή **εφιάλτες**, όπου, όπως προαναφέραμε, αποτυγχάνει η «μεταμφίεση», η απώθηση, η συμπύκνωση και η μετάθεση και με έναν λόγο η συμβολοποίηση της οιδιπόδειας τάξης.

Κατά τον Bion(1958) όταν οι δυνατότητες του ασθενούς για *εργασία του ονείρου* διαταράσσονται από *παραμορφώσεις (διαστροφές) του Εγώ, πρωτόγονους αμυντικούς μηχανισμούς, ή ψυχωτικά άγχη* τότε ο ασθενής δε μπορεί να ακολουθήσει τον *βασικό κανόνα* του να ομιλεί στις συνεδρίες αλογόκριτα διαμέσου των ελεύθερων συνειρμών. Σε αυτές τις περιπτώσεις *το Εγώ του μπορεί να παλινδρομεί στις συνεδρίες χρησιμοποιώντας τον ύπνο ή τη σιωπή ως έντονους αμυντικούς μηχανισμούς*.

Γενικά ο **οριακός** ασθενής γνωρίζει ότι ονειρεύτηκε, είναι σε θέση να μιλάει για τα όνειρά του αλλά τα όνειρά του είναι ισοδύναμα με πολύ συγκεκριμένα γεγονότα οπότε υφίστανται και τις ανάλογες συνέπειες.

Ο Bion αναφέρεται επίσης σε όνειρα τα οποία, καθώς αποτυγχάνουν στη διεργασία και το συμβολισμό λανθανουσών ιδεών, χρησιμεύουν στο να *απαλλάσσουν (ξεφορτώσουν)* τον οργανισμό από ψυχικό περιεχόμενο. Αυτά τα όνειρα δε λειτουργούν ως συμβολικά μέσα επικοινωνίας αλλά ως *συμβολικά ισοδύναμα* (κατάργηση της απόστασης ανάμεσα στο συμβολικό και το συμβολιζόμενο, ανάμεσα στο σύμβολο και το πράγμα), ως **στοιχεία βήτα (β)** τα οποία είναι για να πετιούνται από τον οργανισμό.

Ο Bion τα ονομάζει **β' στοιχεία** τα μη επεξεργασμένα, αυτά που είναι κοντά στις διεγέρσεις, τις **εκφορτίσεις** (αισθητηριακά δεδομένα). Το βρέφος, ανίκανο να χειριστεί μόνο του τα αισθητηριακά δεδομένα, τα αποβάλλει μέσα στη μητέρα. Η μαμά με την ικανότητα της να εμπεριέχει και να μεταλλάσσει (να **«αλέθει»**) μπορεί να τα χωράει, να τους δίνει μια μορφή να τα μετατρέπει σε **α' στοιχεία**, δηλαδή σε σκέψεις, αναπαραστάσεις, συναισθήματα, στοιχεία τα οποία χρησιμοποιούνται

στο όνειρο, στην ονειροπόληση και τα στέλνει πίσω επεξεργασμένα, μετασχηματισμένα, προκειμένου να χρησιμοποιηθούν ως στοιχεία α' από το παιδί. Για να μεταλλαχθούν τα στοιχεία β σε στοιχεία α χρειάζεται η λειτουργία α' (*a function*), δηλαδή η ικανότητα της μαμάς να εμπειριέχει. Η λειτουργία Άλφα αποτελεί την κατεξοχήν λειτουργία του Άλλου. Εξασφαλίζει στον άνθρωπο την ικανότητα ν' αποκοιμιέται αλλά και να ξυπνά. Λειτουργία «άλφα»: πρόκειται για την ονειροπόληση της μαμάς.

Στις περιπτώσεις που το όνειρο αποτυγχάνει στη συμβολική του λειτουργία, είναι βιωμένο ως μια **εκκενωτική λειτουργία** οπότε συχνά ισοδυναμεί με μια πράξη αληθινής-πραγματικής ενούρησης ή εγκόπρισης.

*Ο Bion (1972) αναφέρει την περίπτωση ενός οριακού άνδρα σε ανάλυση ο οποίος ονειρευόταν πολύ. Είχε δε πολλά σημειωματάρια στα οποία κατέγραφε τα όνειρά του και τους συνειρμούς του. Αυτά τα όνειρα τα έφερνε στον αναλυτή του άλλοτε ακριβώς την επόμενη ημέρα αλλά άλλοτε εβδομάδες ή και μήνες αργότερα όπου έβγαζε το σημειωματάριό του και άρχισε να διαβάξει μέσα απ' αυτό. Ο ασθενής ήταν «ειδικός» στο να εκκενώνει την ψυχική του ζωή. Επί παραδείγματι μετά τη συνεδρία συνήθιζε να περνάει πολλές ώρες στην τουαλέτα αφοδεύοντας και επιτελώντας αυτό που ο ίδιος ονόμαζε μια «μετά-ανάλυση». Αυτός ήταν ο τρόπος του για να απαλλάσσεται από οποιαδήποτε συγκίνηση και συνειδητοποίηση αυτός είχε βιώσει κατά τη διάρκεια της συνεδρίας. Μέσω των ονείρων του επιτελούσε ακριβώς αυτήν την ίδια λειτουργία εκκένωσης. Ό,τι τον συγκινούσε μπορούσε να κινητοποιήσει σ' αυτόν τη δημιουργία ενός ονείρου το οποίο στη συνέχεια «αφόδευε» στο μικρό του σημειωματάριο και μ' αυτόν τον τρόπο απαλλάσσόταν από το όνειρο. Έτσι μπορούσε συχνά να ξεφορτώνεται το πιο σημαντικό- από πλευράς αυτογνωσίας- μέρος του εαυτού του. Αυτό παρατηρήθηκε πρωτίστως μετά τον θάνατο της μαμάς του όπου είδε πολυάριθμα όνειρα τα οποία εξέφραζαν το πένθος του. Πράγματι τα όνειρα τα θυμόταν και τα ξεχνούσε ή τα έφερνε στον αναλυτή του εβδομάδες αργότερα, ενώ στη συνειδητή ζωή του το πένθος έδειχνε να μην τον αγγίζει. Ο άνδρας αυτός αφηγήθηκε μερικές φορές όνειρα βασανισμού και φρίκης που αναστάτωσαν τον αναλυτή του ενώ ο ίδιος ο ονειρευόμενος έδειχνε να μη νοιώθει συγκινήσεις γι αυτά. Επίσης μερικά όνειρά του σχετικά με τη μαμά του προξενούσαν στον αναλυτή του μεγάλη συγκίνηση σε αντίθεση με μια πλήρη έλλειψη συγκινήσεων σ' αυτόν τον ίδιο. Η **εκκένωση** γίνεται μέσα σ' ένα αντικείμενο και στην αναλυτική διαδικασία το αντικείμενο της εκκένωσης είναι ο αναλυτής. Ο σκοπός αυτής της εκκένωσης είναι διττός:*

-ο πρώτος αφορά στο **ξεφόρτωμα** ενός κάποιου ψυχικού περιεχομένου(συχνά ο πρωταρχικός σκοπός).

-ο δεύτερος σκοπεύει στο να **αγγίζει** (συγκινήσει)το αντικείμενο.

Στην περίπτωση αυτού του άνδρα φαίνεται να προεξάρχει ο πρώτος σκοπός.

Κάποιοι ασθενείς βλέπουν ένα όνειρο σχετικά με μια ασυνείδητη φαντασία το οποίο στη συνέχεια εκδραματίζουν. Έρχονται για να πλημμυρίσουν τον αναλυτή με όνειρα και εν τέλει σύγχυση (αντίσταση στην ανάλυση). Αυτά τα όνειρα προσιδιάζουν με **φαινόμενα εκδραμάτισης** (acting out) στην ψυχαναλυτική διαδικασία. Κατά τον Britton (1998) εδώ ο ονειρευόμενος εκδραματίζει το όνειρό του εν είδει αντίβαρου στην ψυχική του πραγματικότητα.

Σημειώνουμε ότι εδώ είναι πρωτίστως αυτή την **εκδραματίζουσα-εκκενωτική** λειτουργία που καλείται να ερμηνεύει περισσότερο ο αναλυτής παρά αυτό καθ'εαυτό το περιεχόμενο του ονείρου (όπως είχε ισχυριστεί και προτείνει ο Freud).

Κατά τους Klein(1941) και Winnicott (1935) στους διαταραγμένους ασθενείς η διαδικασία της μεταβίβασης στην ανάλυση μπορεί να διασπάται από υπομανιακές καταστάσεις ευφορίας και εκδραματίσεων.

Κλινικά παραδείγματα

-Άνδρας σε θεραπεία (A.Grinstein) ο οποίος είχε μεγάλες δυσκολίες στις διαπροσωπικές του σχέσεις μια μέρα ήρθε στη συνεδρία φέρνοντας μαζί του ένα πλαστικό μικρό δοχείο(σαν κούπα) την οποία πέταξε στο δοχείο απορριμμάτων του δωματίου της συνεδριών. Είπε τότε κάπως εριστικά: «έφερα αυτό μέσα για να το πετάξω μέσα στο δικό σας δοχείο απορριμμάτων. Έπινα καφέ καθώς οδηγούσα κι ερχόμουν στη συνεδρία αλλά δεν ήθελα να αφήσω την κούπα στο αυτοκίνητό μου. Μισώ να έχω αντικείμενα σαν κι αυτό να ρυπαίνουν το αυτοκίνητό μου...». Αφού πήρε τη συνηθισμένη του θέση στο ντιβάνι γέλασε παραταύτα καθώς ξεκινούσε τη διήγηση ενός ονείρου. Είπε ότι «...ήταν ένα τιποτένιο όνειρο...» και συνέχισε «είχε να κάνει με τον σκύλο μας. Λέρωσε στο καθιστικό ακριβώς πάνω στο χαλί. Έκανε ένα σωρό ακαθαρσίες πάνω στο ανατολίτικο χαλάκι. Το καθάρισε η γυναίκα μου. Ο σκύλος δεν το κάνει συχνά αυτό...». Η αναφορά του ασθενούς ότι «ήταν ένα τιποτένιο όνειρο...» χρησίμευε ώστε να ελαττώσει τη σημασία του μέσα στο νου του. Εντούτοις αυτή η

απαξιώτικη αναφορά για το όνειρο δεν αντιστοιχούσε στη συμπεριφορά του. Στην πραγματικότητα εκδραματίσε στο γραφείο του αναλυτή του αυτό ακριβώς που είχε κάνει στο όνειρο ο σκύλος του. Έφερε στη βρώμικη κούπα του, το απαξιωμένο, απαρνημένο « τίποτά» του και το εναπόθεσε στο δοχείο απορριμμάτων του αναλυτή του περιμένοντας ο τελευταίος να το καθαρίσει όπως η γυναίκα του στο όνειρο είχε καθαρίσει τις ακαθαρσίες του σκύλου τους. Πίσω απ' αυτό το υλικό υπήρχαν γενικές και αόριστες μνήμες ως προς την επιμονή της μαμάς του σε θέματα της δικής του καθαριότητας.

*-Γυναίκα σε θεραπεία (Segal 1981) η οποία ξεκίνησε κάποια συνεδρία παραπονούμενη ότι το δωμάτιο των συναντήσεων με τον αναλυτή της μύριζε αέριο. Βρέθηκε ότι η ασθενής είχε ονειρευτεί μπαλόνια αερίου που έσκαγαν. Αν στο όνειρό της είχε δει ότι ο αναλυτής ή κάποιο άλλο πρόσωπο που τον αντιπροσώπευε την καταδίωκε τότε θα του καταλόγιζε ως εάν το πρόσωπο στο όνειρο να ήταν πραγματικά ο αναλυτής. Εδώ είναι σαφής η σχετική σύγχυση μεταξύ εσωτερικού κόσμου (εσωτερική-ψυχική πραγματικότητα) και εξωτερικού (εξωτερική-ψυχική πραγματικότητα). Η ασθενής του παραδείγματος δεν βίωσε το σκάσιμο των μπαλονιών ως ένα εσωτερικό ψυχικό γεγονός, αλλά, αντίθετα, το όνειρο βγαίνει έξω και κατακλύζει την αντίληψή της για το δωμάτιο του αναλυτή της. Επίσης η ίδια γυναίκα είχε διάφορες φαντασίες στην κατάσταση του ζύπνιου, τις οποίες όμως ζούσε σα να ήταν ψευδαισθήσεις (είχαν ένα πραγματικό, συγκεκριμένο χαρακτήρα). Επί παραδείγματι περπατούσε πολύ δύσκολα γιατί φανταζόταν ότι είχε έναν κοπρώδη φαλλό φρακαρισμένο μέσα στον κόλπο ή τον πρωκτό της. Αυτό που ονόμαζε «φαντασία» ήταν μάλλον μια **ψυχοσωματική ψευδαίσθηση**.*

Όταν οι άνθρωποι βιώνουν τα όνειρα σαν πραγματικά-συγκεκριμένα γεγονότα ή αντικείμενα π.χ. ότι ουρεί ή αερίζεται κ.λ.π. τα οποία στη συνέχεια **εκκενώνονται** πάνω σ' ένα πραγματικό αντικείμενο, τότε προσβάλλεται η αντίληψη της πραγματικότητας.

Η ασθενής του παραδείγματος κάθε φορά που μάλωνε μέσα στο όνειρο, τότε ο αναλυτής γινόταν-στο νου της- επί του πραγματικού κάποιος που ήταν έτοιμος να τσακωθεί μαζί της: το όνειρο της είχε εισβάλει στην αντίληψη της πραγματικότητας είχε προσβάλλει και διαβρώσει την αντίληψη της πραγματικότητας.

-Μια άλλη ασθενής (Segal 1981) έβλεπε μια σειρά από όνειρα γεμάτα από παρανοειδείς καυγάδες με- ελαφρώς μεταμφιεσμένες από την εργασία του ονείρου- γονεϊκές φιγούρες. Τότε άρχισε να τσακώνεται με τον αναλυτή της. Είτε αυτός σιωπούσε είτε μιλούσε η ασθενής το μετέφραζε σε τσακωμό εκ μέρους του. Αυτό έκανε τον αναλυτή να αισθάνεται σαν μια μαριονέττα στον εφιάλτη κάποιου άλλου. Είναι προφανές ότι η ασθενής εκδραματίζε το όνειρο μέσα στη συνεδρία.

Σε αυτές τις περιπτώσεις ο ασθενής χρειάζεται να εκκενώσει το περιεχόμενο του ονείρου μέσω μιας (επανα)διαδραμάτισής του εντός της συνεδρίας.

Είναι η δυνατότητα του αναλυτή να μπορεί **εμπεριέχει** αυτές τις εκδραματίσεις του αναλυόμενου, να τις καταλαβαίνει και να τις ερμηνεύει που συγκροτούν ένα “container” ικανού να επανορθώνει τη συμβολική λειτουργία (συμβολοποίηση) του ασθενούς.

Αυτά τα όνειρα είναι κατά κάποιον τρόπο « **προγνωστικά**» αφού- στο μέτρο κατά το οποίο αυτόματα και ψυχαναγκαστικά οδηγούν σε εκδραματίσεις- μέσω αυτών μπορεί κανείς να προβλέψει μέλλοντα συμβάντα. Ο Bion (1963) υποστηρίζει ότι λειτουργούν σαν «**υποθέσεις εργασίας**» για **πρόγνωση επικείμενων συμπεριφορών**. Τέτοια όνειρα μπορούν φυσικά να εκδραματίζονται και εκτός της ψυχαναλυτικής διαδικασίας και χαρακτηρίζονται από κάποια **ωμότητα** στη συμβολοποίηση, ένδειξη ότι η εργασία του ονείρου αποτυγχάνει εν μέρει ή εν όλω.

-Επί παραδείγματι, η περίπτωση της κυρίας Γ. Ονειρευόταν σπίτια στα οποία υπήρχε ένα εστιατόριο στον πρώτο όροφο, ένα boiler φυσικού αερίου στο ισόγειο στην πίσω μεριά και σκηνές σεξουαλικής βίας ή φόνου στο ισόγειο στην μπροστινή μεριά. Ή ονειρευόταν ότι δύο σφήκες βρίσκονταν σε περιπτώξεις που είχαν να κάνουν με το να αφοδεύει και να κατουράει η μία πάνω στην άλλη.

-Ένας άλλος ασθενής (Segal 1981) στην αρχή της συνεδρίας συνήθιζε να κατακλύζει τον αναλυτή του με όνειρα και πάρα πολλούς συνειρμούς. Ο αναλυτής του επεσήμανε την ανικανότητά του να ακούει τις ερμηνείες και του επεσήμανε ότι ο τρόπος με τον οποίο απαριθμούσε και διασκόρπιζε λεκτικά τους συνειρμούς του μάλλον σκοτεινίαζε

και κάλυπτε το νόημα παρά βοηθούσε τον αναλυτή της να διερευνήσει το όνειρο. Τότε ο αναλυόμενος ταραχτηκε και ξαφνιάστηκε. Μετά από την ανάλυση του νοήματος που είχε ο τρόπος που ονειρευόταν και που διηγείτο τα όνειρά του ο ασθενής άρχισε να παράγει μικρότερα όνειρα με πιο συνεκτικούς και συγκροτημένους συνειρμούς. Αυτά τα όνειρα πλέον και οι προσήκοντες συνειρμοί έκαναν νόημα και φώτιζαν τις ψυχικές λειτουργίες του.

Κλινική περίπτωση Άνδρας γύρω στα 46 σε ανάλυση, αρχιτέκτων Ξεκίνησε ψυχοθεραπεία πριν από 14 περίπου χρόνια με συχνότητα δύο συνεδριών εβδομαδιαίως. Μετά από δύο χρόνια διέκοψε γιατί έφυγε στο εξωτερικό. Εκεί έζησε περίπου τρία χρόνια με τον φίλο του (είναι ομοφυλόφιλος). Επανήλθε στη θεραπεία πριν από περίπου 8 χρόνια με συχνότητα μιας συνεδρίας εβδομαδιαίως στην οποία επιπροστέθηκε ακόμα μία πριν από τέσσερα χρόνια. Πριν από τρία περίπου χρόνια επιμολύνθηκε από τον ιό του Aids. Αυτήν την ίδια περίοδο ξεκίνησα να τον βλέπω στο ντιβάνι με την ίδια συχνότητα των δύο συνεδριών εβδομαδιαίως. Είχα προτείνει ντιβάνι και λίγο παλαιότερα αλλά δεν είχε αποφασιστεί, ως τη στιγμή που μου το ζήτησε λίγο μόλις καιρό μετά την επιμόλυνσή του από τον ιό. Η αλλαγή της διαδικασίας από την πολυθρόνα στο ντιβάνι φαίνεται να συνέτεινε και στη μεγάλη παραγωγή ονείρων τα οποία- ανά περιόδους- φέρνει στην ανάλυση με τρόπο «διαρροϊκό». Συνήθως είναι πολλά μεγάλα, ψυχεδελικά... Τα σημειώνει με ψυχαναγκαστικό τρόπο και ακρίβεια στο i-phone και τα διαβάζει αποκλειστικά και μόνο μέσα απ'αυτό, αραδιάζοντας το ένα μετά το άλλο (δεν στέκεται) με τέτοιο τρόπο ώστε να μην μπορούμε να σκεφτούμε επ'αυτών. Κάποιες άλλες φορές μπορεί να πει ότι είδε ένα όνειρο αλλά ότι δεν το σημείωσε και αυτό δείχνει να είναι ανασταλτικό γι αυτόν στο να πει και να διηγηθεί ό,τι θυμάται. απ'αυτό. Φαίνεται ότι ο ασθενής «μπουκώνει» το χώρο με εκκενώσεις ονείρων (μου τα πετάει) με σκοπό να κατακλυστούμε απ'αυτά, να φρακάρει ο χώρος και τότε να εξουδετερώσει τη λειτουργία τη σκέψης και τον προσήκοντα ενδιάμεσο χώρο ώστε τίποτα να προχωρήσει στη διαδικασία της ψυχαναλυτικής εργασίας(αντίσταση). Εδώ είναι η άφθονη ονειρική παραγωγή από μόνη της και η συχνή και πληθωρική αφήγηση των ονείρων στον αναλυτή που επιτελούν την **εκκένωση** και ισοδυναμούν με την πράξη της **αφόδευσης**. Η αφήγηση των ονείρων μπορεί να προορίζεται ώστε να εγείρει συγκληνησιακές αντιδράσεις στον αναλυτή οπότε να πυροδοτήσει τον αμυντικό μηχανισμό της **προβλητικής ταύτισης**

ΠΡΟΒΛΗΤΙΚΗ ΤΑΥΤΙΣΗ : είδος προβολής. Αμυντικός μηχανισμός εισαχθείς από την Melanie Klein (1946) στα πλαίσια της θεώρησης της περί σχιζοειδών μηχανισμών (σχιζοπαρανοειδής θέση). Σε αυτήν τη φάση της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης του παιδιού (6 πρώτοι μήνες της ζωής), τα πράγματα δεν είναι σαφώς ξεχωρισμένα μεταξύ Εγώ και μη Εγώ. Δεν υπάρχει ενοποίηση στα τμήματα του Εγώ, ως εκ τούτου μπορεί να προκύψει η εξής φαντασιωτική λειτουργία: τμήματα του εαυτού μου ενοχλητικά είτε γιατί είναι κακά είτε γιατί είναι πολύ καλά (το καλό ερεθίζει όπως και το κακό) τα εναποθέτω στον άλλο, επειδή δεν τα αντέχω (το Έγώ έτσι αποφορτίζεται), και στη συνέχεια τα ξαναπαίρνω πίσω, δηλαδή επανενδοβάλω αυτά που ο άλλος μου στέλνει πίσω από εκείνα που του εναπόθεσα. Η προβλητική ταύτιση είναι μια φαντασιωτική λειτουργία ανταλλαγής προϊόντων. Πρόκειται για έναν αμυντικό μηχανισμό που μπορεί να λειτουργεί και αργότερα στη ζωή του υποκειμένου. Είναι ένας πρώιμος μηχανισμός άμυνας με τον οποίο τα όρια καταργούνται, υπάρχει μια σύγχυση Εγώ – μη Εγώ (στην προβολή τα όρια είναι πιο σαφή). Είναι μια άμυνα κατά οποιουδήποτε πένθους, δεν υπάρχει διαφορά. Αυτό αφορά σε μια φαντασία πληρότητας (πρωτογενής ναρκισσισμός), είναι αυτό που γεμίζει και αδειάζει μεταξύ δύο αντικειμένων σαν δύο συγκοινωνούντα δοχεία. Αφορά σε μια λειτουργία η οποία δεν είναι βοηθητική ως προς την εντακτική πορεία του Εγώ, την ικανότητα του Εγώ να εντάσσει και να εσωτερικεύει στοιχεία με σκοπό τη δόμηση του, στο μέτρο κατά το οποίο το υποκείμενο αδειάζει τα ενοχλητικά τμήματα του εαυτού του στο περιβάλλον. Είναι μια άμυνα κατά της σχέσης, εναντίον της σχέσης, μέσω της οποίας, εν τέλει, Εγώ και ο άλλος είμαστε ένα, είμαστε μαζί. Δεν υπάρχει Εγώ και ο άλλος.

Στην ανάλυση ο αναλυόμενος προβάλλει στον αναλυτή του ότι φερ' ειπείν δεν τον φροντίζει. Ο αναλυτής νιώθει αυτό που ο αναλυόμενος του έχει προβάλλει (αισθάνεται πως δεν φροντίζει τον ασθενή του). Στη συνέχεια ο αναλυόμενος ταυτίζεται με αυτό που έχει προβάλλει στον αναλυτή του και γίνεται πράγματι ο μη φροντισμένος ασθενής: αναλυτής και ασθενής φτάνουν να νιώθουν και οι δυο το ίδιο πράγμα. Επί παραδείγματι ο αναλυόμενος είναι θυμωμένος και κάνει τον αναλυτή του να θυμώνει, άλλως ειπείν ο αναλυόμενος κάνει τον αναλυτή του να νιώθει αυτό που ο ίδιος νιώθει. Αυτό είναι η προβλητική ταύτιση. Εδώ δεν υπάρχει αυτονομία της σκέψης του καθενός, η αυτάρκεια παραλύει, ακυρώνεται. Παρασύρεται και ο άλλος στο συγκύτιο με συνέπεια να θολώνονται οι γνωστικές του λειτουργίες. Κατά τον Bion πρόκειται για **επίθεση** στους δεσμούς στη σχέση με τον άλλο. Σε αυτές τις επιθέσεις περιλαμβάνεται και ο αναλυτής. Πρόκειται για επιθέσεις που έχουν να κάνουν με τις γνωστικές λειτουργίες της σκέψης του αναλυτή και τη σχέση του αναλυόμενου μαζί του. Αντί να δημιουργηθεί ένα εργαλείο της σκέψης, αυτό το εργαλείο αχρηστεύεται και πετιέται έξω κάτι που βλέπουμε με τους οριακούς. Για παράδειγμα, ένας οριακός ασθενής έρχεται θυμωμένος στη θεραπεία και με απορριπτική διάθεση για το θεραπευτή του. Ο θεραπευτής τότε μπορεί να θυμώνει και δείχνει το θυμό του είτε σε αυτά που λέει στο θεραπευόμενο είτε σε αυτά που κάνει (εκδραματίση) π.χ « δεν μπορώ να συνεργαστώ μαζί σας. Ιδού η αδυναμία του θεραπευτή να επεξεργαστεί αυτό που του προβάλλει ο θεραπευόμενος. Έτσι διώχνει τον ασθενή, ο οποίος τότε χαίρεται γιατί επιτυγχάνει τον ασυνείδητο σκοπό του που ήταν πράγματι να τον διώξει ο αναλυτής του και να πεί « δεν με ήθελε ο γιατρός». Ο θεραπευόμενος μέσω της προβλητικής ταύτισης κάνει αυτό που θέλει: ο έλεγχος του αντικείμενου είναι μια βασική λειτουργία της προβλητικής ταύτισης, κατά την Klein : έλεγχος

διάμεσου (through). Πρόκειται, εν τέλει, για τον έλεγχο του άγχους του υποκειμένου, του θεραπευόμενου, μέσα από την κατοχή και τον έλεγχο του άλλου, του θεραπευτή: «πετάει» κάτι σε αυτόν με σκοπό να τον «γραπώσει», να τον ελέγξει και, ελέγχοντας τον θεραπευτή, ελέγχει το δικό του άγχος. Αν δεν επεξεργαστούμε την προβλητική ταύτιση, έχουμε ξεφύγει σαν θεραπευτές.

Ο Bion επεξεργαζόμενος το μηχανισμό της προβλητικής ταύτισης του έδωσε και άλλη διάσταση: έβαλε και τον επικοινωνιακό χαρακτήρα, τη δυνατότητα επικοινωνίας: το παιδί προβάλλει στη μαμά του κάτι το οποίο του είναι ανυπόφορο, προβάλλει πάνω της τα κακά του (επιθετικότητά του). Η προβολή αυτού του τύπου («πετάω τα κακά στον άλλο») έχει να κάνει και με περιέργεια, είναι μια λειτουργία γνώσης, διερεύνησης: το υποκείμενο ενδιαφέρεται να μάθει τι γίνεται πιο έξω. Όταν το παιδί (αναλυόμενος) προβάλλει στη μαμά του (αναλυτής) αυτά που δεν μπορεί να αντέξει, τότε η μαμά του /αναλυτής²⁷/ εμπεριέχων οφείλει αυτά να τα κρατήσει να τα μεταβάλλει και να τα επιστρέψει όχι σαν κακά στοιχεία, αλλά σαν καλά. Το παιδί τότε θα έχει το αίσθημα του *εμπεριέχεσθαι*: νιώθει καλά στην «αγκαλιά» του άλλου.

Επικοινωνιακή διάσταση της προσβλητικής ταύτισης: ο αναλυτής πρέπει να μπορέσει να εμπεριέξει. Όταν η μητέρα μπορεί να κρατήσει και να εμπεριέξει το «κακό» αρχίζει και οργανώνει τον εσωτερικό κόσμο του παιδιού. Δημιουργεί δεσμούς, φτιάχνει τον ψυχισμό. Όταν το εμπεριέχον (η μαμά) δεν μπορεί να κρατήσει το «κακό» κομμάτι που το παιδί της προβάλλει, τότε για τον ψυχισμό του παιδιού επιβεβαιώνεται ότι, όντως, αυτό είναι ένα κακό κομμάτι το οποίο ξαναπαίρνει μέσα του και αυτό το κακό – επιθετικό κομμάτι καταστρέφει το ψυχικό νήμα: βάζει μέσα του σαν κακό αυτό που ο άλλος του επιστρέφει ως κακό, π.χ λέει το παιδί: «τι είναι αυτό;» γονιός «πάψε βλάκα!». Σε αυτήν την περίπτωση, το ενδιαφέρον να μάθω, η περιέργεια, εισάγονται μέσα του ως κακά με συνέπεια να αναστέλλεται η λειτουργία του υποκειμένου. Η επιθετικότητα του υποκειμένου (προβολή του κακού) μπορεί να είναι τέτοια ώστε το υποκείμενο αισθάνεται ότι καταστρέφει το αντικείμενο. Στη συνέχεια το υποκείμενο εσωτερικεύει αυτό το κατεστραμμένο αντικείμενο για να επανορθώσει. Όμως, αυτό το κατεστραμμένο αντικείμενο υπάρχει μέσα του ως «σάπιο»: δεν ευνοεί την επικοινωνία ούτε το δέσιμο των συναισθημάτων, των αναπαραστάσεων, των σκέψεων. Άλλως ειπείν, η εσωτερικευση ενός κατεστραμμένου από την επίθεση μου αντικείμενου οδηγεί στο συναίσθημα του κενού: κενό στη σκέψη, στο συναίσθημα.

Συνοπτικά, η προβλητική ταύτιση έχει τριπλό χαρακτήρα: α) εκφορτιστικό = να πετάξω αυτά που δεν αντέχω, β) ελεγκτικό = έλεγχος του αντικείμενου «διαμέσου», γ) επικοινωνιακό.

Κατά τον **Bion** είναι μια λειτουργία ενδοβολών και προβολών που λαμβάνει χώρα όταν εγκαθίσταται μια δομική σχέση μεταξύ εμπεριέχοντος και περιεχομένου. Αυτή η λειτουργία είναι η βάση της κάθε ψυχικής εργασίας, συμπεριλαμβανομένου και του

²⁷ Παιδί – αναλυόμενος, μαμά – αναλυτής είναι ανάλογα χωρίς να είναι ταυτόσημα

ονείρου. Είναι η αποτυχία μιας καλής (λειτουργικής) σχέσης με το εσωτερικό περιεχόμενο που οδηγεί σ'αυτήν τη συγκεκριμενοποίηση (εν είδει πραγματικών φυσικών γεγονότων) των ψυχικών φαινομένων. Εδώ η εργασία του ονείρου είναι **εκκενωτική**. Άλλως ειπείν αποτυγχάνει η λειτουργία (εργασία) του ονείρου η οποία συνίσταται στη **δυνατότητα του Εγώ να εμπεριέχει και να διεργάζεται το άγχος**.

Κατά την Edna O' Shaughnessy ορισμένοι ασθενείς κινούνται σ'ένα επίμηκες "continuum" μεταξύ εκδραματίσεων και ονείρων. Βρίσκονται κάπου στη μέση ανάμεσα στο ένα άκρο (εκδραμάτιση των ασυνείδητων φαντασιών χωρίς ονειρική παραγωγή) και στο άλλο (ονειρική παραγωγή χωρίς εκδραματίσεις). Η Money- Kyrle (1968) διακρίνει **τρία επίπεδα αναπαράστασεων**: α) την **πραγματιστική αναπαράσταση** (ταύτιση συμβόλου και πράγματος / συμβολικού και συμβολιζόμενου), β) τον **αληθινό συμβολισμό** (απόσταση συμβόλου και πράγματος) και γ) ανάμεσα στα δύο προηγούμενα ένα ενδιάμεσο στάδιο που το ονομάζει **ιδεογραφική αναπαράσταση**. Εδώ το όνειρο και γενικότερα τα επικοινωνιακά μέσα του ασθενούς ταλαντεύονται μεταξύ του πραγματιστικού και του (ψυχικού) νοήματος.

Σημασία αποδίδεται επίσης στη **φόρμα** (μορφή) του **ονείρου** με την οποία αυτό παρουσιάζεται καθώς επίσης και στον τρόπο (style) με τον οποίο ο ονειρευόμενος αφηγείται το όνειρό του. Αυτό είναι σημαντικό ιδιαίτερα για όνειρα μακροσκελή, χαοτικά, με αμέτρητες λεπτομέρειες η αφήγηση των οποίων μπορεί να καταλαμβάνει τον περισσότερο χρόνο της συνεδρίας. Ακούγοντας τέτοια όνειρα συχνά ο αναλυτής μπορεί να βρίσκεται στη δύσκολη θέση να μην ξέρει από πού ν'αρχίσει και τι να πει σχετικά μ'αυτά. Αυτά τα όνειρα αποκαλύπτουν την ψυχική κατάσταση του ασθενούς στη δεδομένη περίοδο της θεραπείας ή *αναφέρονται σε μια πρωιμότερη (πρωτογονότερη) στιγμή της ζωής του όπου βρισκόταν σε σύγχυση σχετικά με διάφορα θέματα*. Είναι πιθανό τότε να προσπαθεί να εκφράσει τη σύγχυση την οποία βίωνε «εκεί και τότε» καθώς επίσης αυτό που βιώνει και τώρα. Αφηγούμενος τέτοια όνειρα ο ασθενής είναι πιθανό να *επιχειρεί να φέρει τον αναλυτή του στην ίδια συγχυτική κατάσταση στην οποία εκείνος (ο θεραπευόμενος) βρέθηκε σε μια πρωιμότερη περίοδο της ζωής του*.

Το αίσθημα σύγχυσης που βιώνει ο θεραπευτής κάτω από τέτοιες συνθήκες καθώς και η **αντιμεταβιβαστική του αντίδραση** στην ονειρική παραγωγή του ασθενούς του είναι από μόνα τους ενδεικτικά αυτού που ο θεραπευόμενος του θέλει να εκφράσει αλλά δε μπορεί να το κάνει μ'έναν άμεσο τρόπο. Δε μπορεί να θυμάται πόσο πολύ

βρισκόταν σε σύγχυση όταν ήταν μικρός, *το μόνο που μπορεί να κάνει είναι να επαναλαμβάνει και να κάνει τον θεραπευτή του να αισθάνεται την ίδια σύγχυση που ο ίδιος αισθάνθηκε τότε σαν μικρό παιδί*. Εντούτοις όταν τέτοια όνειρα επιμένουν για μια μακρά περίοδο της θεραπείας, τότε εγείρουν σοβαρά ερωτήματα για το κατά πόσον είναι εκφραστικά μιας **χαρακτηριολογικής δομής** του ασθενούς. Αυτό θα σήμαινε ότι το Εγώ του ασθενούς είναι εξασθενημένο και κατακλυσμένο από ασυνείδητο υλικό πάσης φύσεως έτσι ώστε αυτό να είναι ανήμπορο να το συνθέσει ή να το εστιάσει και να το μορφοποιήσει προς κάτι που να είναι κατανοητό.

Κάποιοι ασθενείς επιμένουν να περιγράφουν συγκεκριμένες λεπτομέρειες σχετικά με διάφορα στοιχεία του ονείρου ή εκφράζουν αμφιβολίες σχετικά με το όνειρο αυτό καθ'εαυτό. Φαίνονται να κολλάνε σε συγκεκριμένα σημεία του περιεχομένου του ονείρου χωρίς να μπορούν να δώσουν ή να έχουν μια ευρεία οπτική της συνολικής εικόνας του ονείρου. Πρόκειται εδώ για ασθενείς με **χαρακτηριολογικά** προβλήματα. Ο συνδυασμός του περιεχομένου των ονείρων τους ή των συνειρμών τους με την ψυχαναγκαστική λεπτομερή ενασχόληση του έκδηλου περιεχομένου του ονείρου μπορεί να προσφέρει ενδείξεις κατανόησης ως προς τα αίτια της ψυχαναγκαστικής συμπεριφοράς του ασθενούς.

Κλινικό παράδειγμα: Μετά από την αφήγηση ενός μακροσκελούς ονείρου το οποίο κατάλαβε τον περισσότερο χρόνο της ψυχαναλυτικής συνεδρίας, ένας θεραπευόμενος εκδήλωσε κάποια φευγαλέα σχόλια σχετικά με μπλεξίματα που αφορούσαν διαφορούμενα επαγγελματικά θέματα. Εδώ ο σκοπός της ψυχαναγκαστικής ενασχόλησης αποδείχτηκε ότι ήταν ένας «φράκτης» ώστε ν'αποφύγει να ασχοληθεί με τα πραγματικά προβλήματα.

7.1. Ψυχικό τραύμα και όνειρο

7.1.1 Η πρώτη Θεωρία του τραύματος (Freud)

Στα πρώτα βήματα της ψυχανάλυσης (Freud μεταξύ 1890-1897) η αιτιολογία της νευρώσης αποδόθηκε σε παρελθούσες τραυματικές εμπειρίες της παιδικής ηλικίας. Αρχικά ο Freud υποστήριζε ότι η υστερία προκύπτει από ένα προσεξουαλικό (πριν

την εφηβεία) shock. Θεωρούσε το τραύμα πρωτίστως σεξουαλικής προέλευσης: το τραύμα έχει σεξουαλική αιτιολογία. Διατύπωσε μια πρώτη αιτιολογική θεώρηση της υστερίας υπογραμμίζοντας ότι η νεύρωση είναι το προϊόν μιας σεξουαλικής αποπλάνησης ή βιαιοπραγίας την οποία το άτομο έζησε κατά την παιδική ηλικία. Πρόκειται για την θεωρία της **αποπλάνησης**. Στον πυρήνα αυτής της θεωρίας υπάρχει μια πράξη οργανωμένη γύρω από τη φυσική και ψυχολογική **βία** η οποία βρίσκεται στην καρδιά της σχέσης μεταξύ δήμιου και θύματος, αφέντη και σκλάβου, κυρίαρχου και κυριαρχημένου.

Κατά τον Freud στις οικογένειες αλλά και στους δρόμους συχνά τα παιδιά γίνονται θύματα βιασμών από τους ενήλικες. Η ανάμνηση αυτών των τραυμάτων είναι τόσο επώδυνη ώστε ο καθένας να προτιμά να τα ξεχνά, να μην τα βλέπει ή να τα απωθεί. Ο Ferenczi σημείωνε ότι ακόμα και τα παιδιά τα οποία είναι μέλη οικογενειών αξιότιμων με πουριτανικές παραδόσεις, γίνονται πιο συχνά απ' όσο θα φανταζόταν κανείς, θύματα βίας και βιασμών. Πρόκειται είτε για τους γονείς τους ίδιους που γυρεύουν με αυτόν τον παθολογικό τρόπο υποκατάστατα στο «ανικανοποίητό» τους είτε για πρόσωπα εμπιστοσύνης της ίδιας οικογένειας (θείοι, θείες, παππούδες) είτε υπηρετικό προσωπικό που καταχρώνται της άγνοιας και της αθωότητας των παιδιών.

Το τραύμα κατά τη θεωρία της αποπλάνησης προϋποθέτει την ύπαρξη δύο γεγονότων. Ο Freud μας μιλά για τον 1^ο και τον 2^ο χρόνο του τραύματος.

Πρώτος χρόνος του τραύματος: περιλαμβάνει τη σκηνή της **αποπλάνησης**. Το παιδί υφίσταται μια απόπειρα σεξουαλικής αποπλάνησης από τον ενήλικα χωρίς όμως αυτό να του γεννά σεξουαλική διέγερση. Η στιγμή του συμβάντος αφήνει κατάλοιπο χωρίς όμως να έχει άλλο νόημα (δεν νοηματοδοτείται) : το συμβάν αυτό καθαυτό δεν είναι παθογόνο.

Δεύτερος χρόνος του τραύματος: κατά την εφηβεία ή μετά από αυτήν έρχεται ένα σύγχρονο γεγονός φαινομενικά ανώδυνο το οποίο όμως συνειρμικά *θυμίζει* το πρώτο και ας μην είναι ακριβώς το ίδιο. Είναι αυτό το δεύτερο γεγονός που θα αναμοχλεύσει το πρώτο έτσι ώστε τότε και μόνον τότε, **εκ των υστέρων**, αναδρομικά, το πρώτο (παλαιό) συμβάν του «εκεί και τότε» καθίσταται τραυματικό. Είναι μόνο τότε που μια πληθώρα σεξουαλικών διεγέρσεων κατακλύζει τις άμυνες του Εγώ. Πρόκειται για την αναζωπύρωση του πρώτου συμβάντος το οποίο τώρα, *εκ των υστέρων*, γίνεται τραυματικό και τότε και μόνον τότε απωθείται η πρώτη εμπειρία. Η απόθεση γίνεται κατανοητή στο μέτρο κατά το οποίο η πρώτη εμπειρία τώρα, *εκ των υστέρων*, σεξουαλικοποιείται, οπότε και λογοκρίνεται από το Εγώ. Μέσω της απόθεσης γίνεται ψυχική εργασία που δίνει κάποιο σύμπτωμα, π.χ αναστολή της σεξουαλικής λειτουργίας.

Ένα σύγχρονο γεγονός μπορεί να έχει τραυματική επίπτωση εφόσον οδηγήσει στην ανάδυση ενός παρελθόντος ψυχικού τραυματισμού. Κατά τον Fenichel (1975) το χαρακτηριστικό στο τραυματικό είναι η ακαριαία συνειρμική σύνδεση ανάμεσα στο αρνητικό συμβάν και την *ενεργοποίηση των παιδικών συγκρούσεων* (παιδική νεύρωση). Τότε μπορεί να επανεμφανίζονται ξαφνικά και με κατακλυσμικό τρόπο αρχαϊκές παιδικές απειλές και αγωνίες. Σε αυτήν την περίπτωση το τραυματικό βιώνεται πρωτίστως ως μια **επανάληψη** άλλων παλαιότερων τραυμάτων της παιδικής ηλικίας. Με αυτήν την έννοια οι τραυματικές αντιδράσεις ενός σύγχρονου τραύματος μπορεί να επέχουν μια **λειτουργία οθόνης (screening function)** ώστε το πραγματικό-αρχαϊκό τραυματικό γεγονός να κρατιέται σε απόσταση από το συνειδητό μέρος του Εγώ.

Πρόκειται για το φαινόμενο του **ψυχαναγκασμού της επανάληψης ή τραυματική νεύρωση** ο οποίος μας ωθεί να επαναλάβουμε όμοιες πράξεις, πρωτίστως τις πιο επώδυνες και πιο καταστροφικές. Μετά από έναν τραυματισμό εγκαθίστανται *διαδικασίες επανάληψης* οι οποίες, στο όνειρο της νυκτός ή στη συμπεριφορά, αναζητούν την αναδημιουργία της τραυματικής κατάστασης. Εκείνο που αναδύεται κατά την επανάληψη είναι ένα εντάσεις νοητικά ακατέργαστες. Ο καταναγκασμός της επανάληψης υπηρετεί την προσπάθεια να ξαναζήσει κανείς τον τραυματισμό, επομένως να τον κρατήσει με κάποιον τρόπο σε λειτουργία. Ο Freud μιλά για **θετικά** και **αρνητικά** αποτελέσματα των τραυματισμών, στο έργο του «Ο Μωσής και ο μονοθεϊσμός» (1939) όπου εντάσσει την τραυματική νεύρωση στην πρώτη κατηγορία. Ήδη από το 1920 ο Freud είχε αναγορεύσει τον **καταναγκασμό της επανάληψης** σε καθολική ιδιότητα των εμβίων όντων, ενώ η Ποταμιάνου (1999) σχετίζει την επανάληψη με την έμφυτη διάθεση του ανθρώπου να εμφανίζει και να αναπαριστά τα βιώματά του.

7.1.2 Τα Θετικά αποτελέσματα του τραύματος

Ο τραυματισμός εδώ δίνει ένα **παράγωγο επαναληπτικό** (επανάληψη του δυσφορικού) μέσα στο όνειρο, μέσα από τα όνειρα επανέρχεται ο τραυματισμός. Επανάληψη σημαίνει «ξαναρχίζω». Ει δυνατόν αιωνίως. Η ελληνική λέξη **επανάληψις** είναι τριμερής και σημαίνει την «**λήψη επί**» και την «**λήψη εκ νέου**». Αποτελείται από τις προθέσεις επί, ανά, και τη λέξη λήψις και δείχνει την επαναληπτική λήψη ενός στοιχείου το οποίο ως εκ τούτου αποσπάται από το σύνολο του οποίου ήταν μέρος και λαμβάνεται εκ νέου.

Η **δυνατότητα επανάληψης** συνιστά την **εργασία** επί του **τραυματικού** (καθήλωση της λιβιδούς στο τραυματικό αντικείμενο). Λόγω της μεγάλης διεγερσιμότητάς του το τραυματικό βίωμα δε μπορεί να

αναπαρασταθεί: δε μπορεί να βρει ένα νόημα, να «πιάσει τόπο» στο ψυχικό όργανο. Επί παραδείγματι, πώς μπορεί το κακοποιημένο παιδί να καταλάβει γιατί το βλάπτουν οι γονείς του;

Ο Fain (1992) παρατηρεί ότι όταν επιβληθεί (βίαια, εμβόλιμα) στη ζωή του υποκειμένου μια πραγματικότητα που έγινε αντιληπτή αλλά δεν αναπαραστάθηκε επιφέρει όχι λιβιδινική **παλινδρόμηση**, αλλά αποεπένδυση των διεργασιών του Εγώ. Πρόκειται για το *μη αναπαραστάσιμο*, αυτό το οποίο δεν έχει θέση στον ψυχισμό. Έχουμε να κάνουμε με αποτυχία της **μετατροπής** του αντιληπτικού υλικού σε **μνημονικά ίχνη** και σε **αναπαραστάσεις** πράγμα που σίγουρα καθιστά πολύ δύσκολη την εργασία αποστασιοποίησης από βιώματα απελπισίας. Είναι ένα αναπόφευκτο **χάσμα** (το σημείο «0» κατά Bion) το οποίο το Εγώ το βιώνει ως μια *τρόπα* και στη συνέχεια ασκεί μια έλξη (διαδικασία έλξης του Εγώ): οι επαναληπτικές διαδικασίες βρίσκουν πηγή στην έλξη της *απορρόφησης* προς τα απρόσιτα βάθη του ψυχισμού, βάθη που δεν είναι αναπαραστάσιμα. Κατ' αυτόν τον τρόπο το Εγώ οργανώνει μια **τραυματική νεύρωση**: ο ασθενής επαναβιώνει μέσα από την επανάληψη το αρχικό τραύμα. Η Ποταμιάνου (1999) σημειώνει ότι: «Οι επαναλήψεις λειτουργούν ως περίβολος, περιβάλλοντας τη γενική δραστηριότητα του υποκειμένου, όταν διαρρηγνύεται το ψυχικό πλαίσιο» (σελ.).

Ούτως ή άλλως κατά τους πρώτους μήνες της ζωής μας τα αντιληπτικά ερεθίσματα δε μπορούν να αναπαρασταθούν, πρόκειται για το αναπόφευκτο *αναπαραστατικό χάσμα*. Το **πρώτο αντιληπτικό ερέθισμα** δε μπορεί να αναπαρασταθεί, το ονομάζουμε *πρωτογενές απωθημένο*. Οτιδήποτε στη συνέχεια της ζωής του υποκειμένου δε μπορεί να αναπαρασταθεί, θα έχει τη μοίρα του πρωτογενούς απωθημένου ασκώντας μια έλξη εν είδει δύνης (διαδικασία έλξης του Εγώ από το πρωτογενές απωθημένο), ως εάν η *δυνατότητα μη συνδέσεων* με αναπαραστάσεις να είναι πρωτογενώς εγγεγραμμένη στον ψυχισμό μας.

Είναι στα όνειρα και τα συμπτώματα της νεύρωσης όπου εμφανίζονται στοιχεία εμπειριών που βιώθηκαν σε παλαιότερες εποχές, εμπειριών τις οποίες το άτομο δε μπόρεσε να σκεφτεί και να κατανοήσει και τις οποίες κατανόησε και ερμήνευσε σε **δεύτερο χρόνο**.

Είναι πρωτίστως οι μη νευρωτικές οργανώσεις στις οποίες έχουμε υπεροχή των ψυχαναγκαστικών επαναλήψεων και συμπεριφορών: εδώ επικρατεί το **κενό**. Το ψυχικό τους σύστημα θυμίζει αυτές της οργανώσεις της φυσικής που οι επιστήμονες ονομάζουν «*συστήματα σε κρίσιμη κατάσταση*» (σε *διάχυση*). Δεν έχουν σταθερές /αρμονικές μονάδες και επειδή δεν υπάρχουν οι δομές και οι ηθμοί κάθε γεγονός εξαπλώνεται σε όλο το σύστημα.

Στην **πρώτη ενορμητική θεωρία** (Freud) το έργο σύνδεσης αφορά σε επενδύσεις της ελεύθερης ενέργειας του Εγώ με τη βοήθεια του εξωτερικού αντικειμένου ή /και του εξωτερικευμένου αντικειμένου. Στη **δεύτερη θεωρία** (1920) το έργο σύνδεσης της λιβιδούς γίνεται εργασία που πραγματοποιείται μέσω της **αντιπαράθεσης δύο δυνάμεων**: του **Έρωτα** (Ερως) που είναι δύναμη σύνδεσης, και του **Θανάτου** (Θάνατος) που αγωνίζεται να σπάσει τους δεσμούς, να καταστρέψει τα πράγματα, ώστε να εκμηδενίσει την ύπαρξή τους. Εδώ ο Freud τροποποίησε τις απόψεις του σχετικά

με την αρχή της ευχαρίστησης στο άρθρο του «**Πέραν της αρχής της ηδονής**» (“Beyond the pleasure principle”). Κατέληξε ότι επαναλαμβάνουμε και δυσάρεστα πράγματα χωρίς αυτό να μας ικανοποιεί. Η επανάληψη τείνει να ανακτήσει όχι μόνο ευχάριστες εμπειρίες αλλά και δυσάρεστες, φθάνοντας μέχρι την αναζήτηση της *συνύπαρξης με το τραυματικό* προκειμένου να κρατήσει έναν ύστατο δεσμό με τα αντικείμενα. Πρόκειται για μια **επανάληψη χωρίς τη συνοδεία αναπαράστασης** (χαμένη αναπαράσταση), σε αντίθεση με την επανάληψη του ευχάριστου, της απωθημένης αναπαράστασης. Ο **καταναγκασμός** της επανάληψης ως επιβαλλόμενος από την ενόρμηση μπορεί να αντιτίθεται στην αρχή της ευχαρίστησης (δεν την υπολογίζει), πράγμα που δίνει την όψη μιας **δαιμονικής (αποχαλινωμένης) δύναμης**, ενεργούς μέσα στον ψυχισμό και της οποίας η κύρια έκφραση είναι ο καταναγκασμός της επανάληψης. Εδώ δε βρισκόμαστε στη γραμμή της *δεσμεύουσας διαδικασίας* αλλά στις *ελεύθερες διαδικασίες* που πιέζουν προς εκφόρτιση και είναι σε άμεση σύνδεση με το τραυματικό. Με το άρθρο του αυτό ο Freud εισήγαγε την έννοια της **ενόρμησης του θανάτου** ως ενορμητική/ενστικτική λειτουργία. (Οι άλλοι δύο λόγοι που τον οδήγησαν στη διατύπωση της έννοιας είναι η *αρνητική θεραπευτική αντίδραση* και ο *μαζοχισμός*). Ο Lacan σχετικά με την ενόρμηση του θανάτου κάνει λόγο για πείνα για θάνατο η οποία αφορά στην επίκληση της χαμένης αρχαϊκής ευχαρίστησης/ηδονής σχετιζόμενης με την άρνηση της κάθε εργασίας του πένθους (ψυχική διεργασία του ευνουχισμού).

Ο Freud στηρίχτηκε στη θεωρία του Εμπεδοκλή²⁶ και κράτησε από αυτήν τη δράση των **δύο δυνάμεων** που κινούν τον κόσμο: της **φιλότητος** (έλξη) και του **νείκου**²⁷ (διαλυτική δράση): υπάρχει διαμάχη των δύο. Ο Freud έθεσε ως υπόθεση και αργότερα ως απαίτηση του θεωρητικού του συστήματος την ύπαρξη **ενορμητικών ώσεων ανταγωνιστικών** οι οποίες συντίθενται και αντιτίθενται. Πρόκειται για τις ενορμήσεις της ζωής και τις ενορμήσεις του θανάτου.

-Ενορμήσεις ζωής ή έρωας: Ενέχουν την ενοποίηση των μερικών ενορμήσεων. Πρόκειται για τις συνθετικές τάσεις μέσα στην ψυχοσωματική ενότητα (σύνδεση των ενορμήσεων με το αντικείμενο, δυναμική των συνδέσεων). Είναι οι δυνάμεις ζωής που οδηγούν στη συνοχή, στη συνάφεια και στους συσχετισμούς και καλούν τη διαμεσολάβηση της **σεξουαλικότητας** (λιβιδινική επένδυση του αντικειμένου-αντικειμενοτρόπες σχέσεις). Σε κλινικό επίπεδο η παρουσία της γίνεται εμφανής με την εμφάνιση ψυχικών μορφωμάτων (αναπαραστάσεων, φαντασιώσεων, ονείρων, συμπτωμάτων κ.λ.π). Περιλαμβάνονται οι ενορμήσεις αυτοσυντήρησης (πάλι για τη ζωή), οι μη ανεσταλμένες σεξουαλικές ενορμήσεις στο μέτρο που τείνουν προς τη διατήρηση του είδους, αλλά και οι ανεσταλμένες ως προς το σκοπό τους σεξουαλικές ενορμήσεις, οι οποίες είναι **μετουσιωμένες** και συντείνουν στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας και την εξέλιξη του πολιτισμού. Οι ενορμήσεις της ζωής αφορούν σε διαδικασία που στοχεύει στην ένωση των απομονωμένων ατόμων, των οικογενειών, των φυλών, των λαών, των εθνών σε μια ευρύτερη ενότητα. Είναι ο οργανωτικός ρόλος της ενόρμησης της ζωής, η προαγωγή

²⁶ Εμπεδοκλής: Αρχαίος Έλληνας φιλόσοφος (493 – 433 π.Χ.).

²⁷ Νείκος: Έριδα, αναπαραστάσεις διαίρεσης, διαχωρισμών, διαφορών με την έννοια της διαφωνίας.

της ανθρωπότητας (πρόγραμμα πολιτισμού). **Όλος ο θόρυβος της ζωής προέρχεται κυρίως από την ενόρμηση της ζωής.**

-Ενορμήσεις θανάτου²⁸: Χαρακτηρίζονται από την προσπάθεια αποσύνδεσης, καταστροφής της ενότητας του οργανισμού, του μερικού αντικειμένου αρχικά και του ολικού στη συνέχεια. Πρόκειται για ενορμήσεις που κατευθύνονται ενάντια στις πλευρές του Εγώ, οι οποίες τίθενται στην υπηρεσία της ζωής. Είναι μια πρωτογενής δύναμη καταστροφής η οποία στοχεύει στην **καταστροφή του Εγώ²⁹**.

Εν κατακλείδι: Το Εγώ κυριαρχείται και από πλευρές της ενόρμησης του θανάτου: εκμηδενισμός του εαυτού, ώσεις που διεργάζονται και την προσωπική μας καταστροφή. Αφορούν γενικότερα στην **αυτοκαταστροφή**.

Η ενόρμηση θανάτου ή καταστροφής είναι η δύναμη που αντιτίθεται στις ενοποιούσες δυνατότητές μας αποσύνθεση ενοτήτων και που σπρώχνει στην ταχύτερη εκφόρτιση versus αναστολή της πράξης. Δρα εναντίον των επενδύσεών μας, κατά των αντικειμενοτρόπων σχέσεων. Αφορά στην αποδόμηση των σχέσεων, την αποσύνδεση των δεσμών: τα πράγματα «κάθονται», δεν υπάρχουν επενδύσεις.

Στη δεύτερη θεωρία των ενορμήσεων ο **ψυχαναγκασμός της επανάλληψης** επισημάνθηκε από τον Freud (1920) ως τάση έμφυτη στους ζώντες οργανισμούς που ωθεί στην επιστροφή προς τα πίσω ώστε να αποκατασταθούν προηγούμενες καταστάσεις. Είναι αυτό ακριβώς το φαινόμενο που βάζει τον τόνο στην τάση **επιστροφής στο παρελθόν** και στην επαναφορά σε προηγούμενες συνθήκες που μπορούν να φτάσουν μέχρι το ανόργανο, την ψυχική σιγή, το ενορμητικό σβήσιμο (ακινησία, αρχή της Νιρβάνα). Έτσι, σε γενικές γραμμές, η **παλινδρόμηση** εντάσσεται μέσα στη θεωρία της ενόρμησης του θανάτου την οποία ο Freud όριζε ως μια ώση επαναφοράς των πραγμάτων σε μια προηγούμενη συνθήκη, με τελικό σκοπό την ανόργανη κατάσταση.

Κατά τον Fenichel (1985) η **επιστροφή στο τραυματικό** είναι κάτι απειλητικό που δε δίνει καμιά ενορμητική ευχαρίστηση. Παρομοίως ο Δημόπουλος (2013) υποστηρίζει ότι στις επαναληπτικές διεργασίες των οριακών δεν υπάρχει αυτοερωτική ευχαρίστηση. Εντούτοις υπάρχουν άτομα των οποίων το σεξουαλικό ένστικτο έχει υποστεί μια **σαδομαζοχιστική** διαστροφή με αποτέλεσμα να έχουν ένα τεράστιο ενδιαφέρον (έλξη) για πάσης φύσεως επικίνδυνα, εξωπραγματικά και φρικιαστικά

²⁸ Κατά την Ποταμιάνου ο όρος δεν είναι πολύ επιτυχής, καθώς εκείνη θεωρεί πως παραπέμπει στην έννοια του βιολογικού θανάτου. Προτείνει τον όρο **καταστροφικότητα**.

²⁹ Κατά τον Freud το Εγώ για να ξεφύγει από αυτήν την απειλή προβάλλει την ενόρμηση του θανάτου προς τα έξω έτσι ώστε να θεωρεί τον εσωτερικό κίνδυνο σαν να προέρχεται από το εξωτερικό αντικείμενο.

συμβάντα. Υπό αυτές τις συνθήκες το τραυματικό μπορεί να γίνεται αντιληπτό ως ένας **σαδομαζοχιστικός «πειρασμός»** (σαδομαζοχιστική διέγερση).

Συχνά οι **οριακοί** δηλώνουν μια βαθειά προσκόλληση στις οδυνηρές εμπειρίες όπως αυτές αναδύονται στα όνειρα, τα συμπτώματα και τα γεγονότα της ζωής, διαμέσου των οποίων αναδύεται ένα πρότυπο **μαζοχιστικής** σχέσης ώστε να μη χαθούν τα χτυπήματα που δέχεται το υποκείμενο (εδώ η οδύνη συναντά την απόλαυση), αλλά και για να ζήσει το άτομο την εμπειρία που έχει υποστεί, καθιστώντας την εκ νέου παρούσα. Θριαμβεύει αν καταφέρει να κάνει κακό στον εαυτόν του ή να ξεσηκώσει την απελπισία μέσα του και στον αναλυτή. Πρόκειται για μια σχέση συντριβής του άλλου και του Εγώ. Η Ν. νεαρά θεραπευόμενη έγραφε : *«νομίζω ότι ξέρεις πόση ηρεμία προσφέρει ο κίνδυνος... κέρνα με γλυκό δηλητήριο και θα είμαι δικός σου για πάντα-είπε αυτός. Δεν χρειάζεται τίποτα άλλο να κάνεις...»*. Εδώ κρύβεται η **όρεξη για την (υπέρ) διέγερση**, που γεννά το αναρροφητικό άνοιγμα της ανοικτής πληγής. Γίνεται λόγος για επιθυμίες του Εγώ για αποδιοργανωτικές διεγέρσεις. Κατά την Ποταμιάνου (2002) ο **κίνδυνος** για τον ψυχισμό είναι ο υπερκερασμός της ικανότητάς του να συνδέσει τις (τραυματικές) διεγέρσεις με περιεχόμενα και αναπαραστάσεις. Την ίδια στιγμή όμως αυτός ο ίδιος ο ψυχισμός διψά για διεγέρσεις και για το ξεπέρασμα των ορίων του. Πρόκειται για την έλξη προς το χάσμα. Εδώ το Εγώ έλκεται από το **πρωτογενώς αποθιμένο** και από το *μη αναπαραστάσιμο* που θα νοιώθει πάντα σαν **τρύπα** στον ψυχικό του ιστό. Έχει να κάνει με το θέλητρο του σβησίματος (ακύρωσης) του συμβολικού και του αναπαραστάσιμου. Είναι η σαγήνη του ξεπεράσματος των ορίων, της φόρμας, των νόμων (κανόνων) και της σκέψης μέχρι την εκμηδένισή τους. Η ενέργεια του Εγώ αιχμαλωτίζεται από την τραυματική εμπειρία με αποτέλεσμα την ανάλωση των λειτουργικών του ικανοτήτων.

Στην περίπτωση του τραυματικού γίνεται λόγος για **αναπαραστασιακό χάσμα**, η αναπαράσταση της λέξης αποεπενδύεται. Εδώ οι αναπαραστάσεις και το συναίσθημα χωλαίνουν, πρόκειται για το μη αναπαραστάσιμο ή μη αναπαρασταθέν, είναι μια διακοπή από τον κόσμο των αναπαραστάσεων («ατύχημα της σκέψης» κατά Botella), Προκύπτουν τότε από το Εγώ παθολογικές/πρώιμες άμυνες (π.χ. διχοτομήσεις, διαψεύσεις, αποκλεισμοί, ψυχαναγκασμός της επανάληψης του τραυματικού βιώματος).

Το παιδί δε μπορεί να μορφοποιήσει γεγονότα τραυματικά τα οποία συνέβησαν πριν την έναρξη του λόγου, και τα οποία εκείνο είδε ή άκουσε χωρίς να καταλαβαίνει, χωρίς, με άλλα λόγια να μπορεί να αναπαραστήσει και επομένως να τους δώσει νόημα. Εξαιτίας της *πρωιμότητας* και της *έντασης* αυτά τα βιώματα δεν έχουν μπει υπό την αιγίδα της αρχής ευχαρίστησης/δυσαρέσκειας, ως εκ τούτου παραμένουν εκτός αναπαραστατικού ιστού, οπότε προκύπτει το άγχος της Αυτά τα τραυματικά

γεγονότα στερούνται *μορφής* εντός του ψυχισμού, συνιστούν μια **«μνήμη χωρίς ανάμνηση»**, μια αμνησιακή μνήμη (Botella, στον Δημόπουλο 2014), το υποκείμενο ζει τη δυσφορία χωρίς να μπορεί να της δώσει νόημα. Εδώ αντί για μνημονικό ίχνος υπάρχει ένα **«αμνησιακό ίχνος»** (Green, στον Δημόπουλο 2014). Στις περιπτώσεις αυτές υπάρχουν *ίχνη πραγματικότητας* από την ιστορία του παιδιού τα οποία όμως δεν έχουν μπει υπό την αιγίδα των αναπαραστάσεων. Το πιθανότερο είναι ότι παραμένουν ως **αντιληπτικά στοιχεία**, ως **αντιληπτικά ίχνη** (διακρίνουμε ανάμεσα στα αντιληπτικά και τα αναπαραστατικά ίχνη).

Ορισμένα όνειρα άγχους (ή εφιάλτες) είναι **επαναλαμβανόμενα**. Μπορεί να αναπαράγονται πανομοιότυπα κατά τη διάρκεια μιας μακράς περιόδου της ζωής. Αυτά είναι όνειρα που συνδέονται με πραγματικά **τραυματικά γεγονότα της ζωής μας** για αυτό τα ονομάζουμε **τραυματικά όνειρα**. Καθώς χαλαρώνουμε στη διάρκεια του ύπνου παύει και η λειτουργία της απώθησης, η οποία αποθήκευε το τραυματικό γεγονός στο ασυνείδητο. Έτσι εκδηλώνεται, μέσω του ονείρου, η **τραυματική ώση**.

Τα τραυματικά επαναλαμβανόμενα όνειρα αφορούν επίσης σε **αποτυχία** της **εργασίας** του **ονείρου** στο μέτρο κατά το οποίο είναι ατελέσφορη η μετάλλαξη, η μετατροπή του τραυματικού συμβάντος σε κάτι που μπορεί να αναπαρασταθεί, σε κάτι που να αφομοιώνεται στον ψυχισμό και να «χωρά» ψυχικά με τη μορφή του συμβολικού, δηλαδή της αναπαράστασης. Αυτό που δεν μεταλλάχθηκε από την εργασία του ονείρου παραμένει ξένο και αχώνευτο και ξεφεύγει πάντα από το χώρο του συμβολικού.

Ο Freud συνέδεσε τα συμπτωματικά επαναλαμβανόμενα, αγχώδη όνειρα με τις **τραυματικές νευρώσεις** : πρόκειται για το τραυματικό φορτίο αυτών των ονείρων.

Η **επαναληπτικότητα** των **τραυματικών ονείρων** έχει ενδιαφέρον από πλευράς ψυχικής οικονομίας. Είναι κατά κάποιον τρόπο η έσχατη, αναδρομική, και με καθυστέρηση λύση που διαθέτει το ψυχικό όργανο για να ελέγξει και να «φθείρει» τις σαρωτικές για το Εγώ (διεγερτικές) συνέπειες του τραυματικού γεγονότος, εφόσον δεν μπορεί να το διεργαστεί και να το χωρέσει ψυχικά. Πρόκειται για μια διαδικασία προοδευτικής και απόσβεσης του (τραυματικού) ερεθίσματος.

Η **καθήλωση** στο **τραυματικό αντικείμενο** μας παραπέμπει στη αξία της **φθοράς** του τραύματος μέσα από την **επανάληψή** του: γύρω από το τραύμα έχω συσσώρευση επενδύσεων («πρόσδεση» του τραύματος), με σκοπό να ελέγξω την αιμορραγία που προέρχεται από αυτό ώστε να «κρατήσω» την αιμορραγία. Η φθορά του τραύματος μέσα από την επανάληψή του οδηγεί το Εγώ να σε καλύτερο έλεγχο. Στο μέτρο κατά το οποίο είναι απειλητική η προσκόλληση της λιβιδούς σε απεικονίσεις γεγονότων, σε αντιληπτικά στοιχεία, σε σκηνές καταστροφικές, η επανάληψη παίζει εν τέλει-ρόλο **αλεξιερθετιστικού**. Συνιστά μια παραδοξότητα το γεγονός ότι, από τη στιγμή που το επαναλαμβανόμενο έχει ελεγκτικό χαρακτήρα, η διαρκής επανάληψη της αντίληψης ισοδυναμεί με αλεξιερθετιστική λειτουργία. Εδώ η αντίληψη μπορεί να γίνεται ένα αντιτραυματικό δέσιμο, η **απαρχή** μιας επεξεργασίας (πρώτη μη συμβολική σύνδεση κατά Roussillon).

Τα **τραυματικά όνειρα** αποτελούν το κατ' εξοχήν παράδειγμα επαναλήψεως του τραυματικού (όνειρα της τραυματικής νεύρωσης). Αυτά επαναλαμβάνουν το τραυματικό, δηλαδή τη σκηνή του συμβάντος (π.χ όνειρα που επανέρχονται στα τραύματα της παιδικής ηλικίας). Επαναφέρουν τον ονειρευόμενο στην προηγούμενη κατάσταση του τραυματικού γεγονότος: επανέρχεται αυτός ο ίδιος ο τραυματισμός π.χ. βλέπω εναγωνίως ότι γίνεται σεισμός ακριβώς με τον ίδιο (τραυματικό) τρόπο που το έζησα στην πραγματικότητα. Το τραύμα δίνει ένα παράγωγο επαναληπτικό μέσα στο όνειρο. Η επαναληπτική εμπειρία επιβάλλεται διαρκώς σε αυτόν που ονειρεύεται, εδώ το όνειρο δεν πραγματοποιεί επιθυμίες. Πρόκειται για όνειρα χωρίς εξέλιξη και δομή: εκεί όπου υπάρχει τραυματισμός υπάρχει αδυναμία συμβολοποίησης, επομένως αυτά τα όνειρα δεν είναι συμβολικά, η τραυματική εγγραφή δεν έχει αλλάξει, δεν έχει μετατραπεί, δεν έχει μεταλλαχτεί, δεν υπάρχει μεταμφίεση. Η επανάληψη στο όνειρο ξανά και ξανά του τραυματικού βιώματος αποτελεί μια **εκφόρτιση** της έντασης και έτσι βοηθά τον ασθενή ν'απαλλαγεί απ'αυτήν (τα επαναλαμβανόμενα τραυματικά όνειρα επιτρέπουν στον ασθενή να κοιμάται παρά την εσωτερική του ένταση).

Κατά τον Fenichel (1975) τα τραυματικά όνειρα μολονότι είναι οδυνηρά, εντούτοις είναι ανακουφιστικά για το υποκείμενο. Το **αρχαϊκό Εγώ** όταν ακόμα ήταν υπανάπτυκτο ώστε να προλαμβάνει τα μέλλοντα να συμβούν και να προφυλάσσεται, ασκούσε επικυριαρχία στον εξωτερικό κόσμο επαναλαμβάνοντας ενεργητικά αυτό το οποίο κάποτε είχε βιώσει παθητικά. Τα τραυματικά

όνειρα αναπαριστούν μια παλινδρόμηση σ'αυτόν τον πρωτόγονο τρόπο άσκησης ελέγχου. Επαναλαμβάνοντας ξανά και ξανά το τραυματικό το Εγώ ελπίζει προοδευτικά ν'ανακτήσει την επικυριαρχία του στη ζωή. Γενικά ο ύπνος προϋποθέτει μια κατάσταση χαλάρωσης. Όταν το Εγώ κατακλύζεται από μια χιονοστιβάδα τοξικών (τραυματικών) ερεθισμών αδυναμεί να ηρεμεί. Η **αϋπνία** και άλλες διαταραχές του ύπνου αποτελούν προεξάρχοντα συμπτώματα στις τραυματικές νευρώσεις.

Κατά τον **S. Ferenczi** κάθε όνειρο ακόμα και το πιο δυσάρεστο ισοδυναμεί με μια απόπειρα του Εγώ να οδηγήσει τα τραυματικά γεγονότα σε μια λύση και σε έναν καλύτερο ψυχικό έλεγχο. Πρόκειται για καθυστερημένες χρονικά απόπειρες του Εγώ να κυριαρχήσει επί του τραυματικού φορτίου με έναν φαντασιακό τρόπο δίνοντας στο υποκείμενο μια άλλη ευκαιρία, μια ευκαιρία να ακυρώσει το μοιραίο και να κατορθώσει ένα αποτέλεσμα διαφορετικό (καλύτερο) από αυτό το πραγματικό και ανεπιθύμητο με το οποίο η ζωή το επιδαψίλευσε. Για να το πετύχει αυτό το Εγώ του υποκειμένου καλείται να επιστρέψει φαντασιακά (**εκδραμάτιση**) και να ξανανοίξει το κεφάλαιο της βασανισμένης ιστορίας του επιστρέφοντας στην σκηνή του εγκλήματος όπως αυτό έλαβε χώρα. Είναι αναπόφευκτη μερική αποτυχία της όλης διεργασίας.

Είναι δεδομένη η συνθετική και απαρτιωτική αξία και σημασία των επαναλαμβανομένων μετα-τραυματικών ονείρων για την ψυχική οικονομία του υποκειμένου. Ένα ανεπιθύμητο τραυματικό γεγονός προκύπτει (συμβαίνει) ενώ θα θέλαμε να μην είχε συμβεί. Από μόνο του το περιεχόμενο του συμβάντος είναι εξαιρετικά κατακλυσμικό ως προς τις δυνατότητες του Εγώ να το σηκώσει. Επιπροσθέτως κατακλυσμική είναι από μόνη της και η επιβολή του συμβάντος ως «ανεπιθύμητου». Τότε μπορεί το υποκείμενο να χάνει μέρος της προσωπικής ως **το Εγώ διχοτομείται** (σχάση του Εγώ) θυσιάζοντας την ολότητά του : η μια πλευρά του Εγώ διαψεύδει το συμβάν («δε συνέβη σ'εμένα») ενώ η άλλη το αναγνωρίζει («μου συνέβη»). Η επανάληψη (υπενθύμιση) του τραυματικού διαμέσου του ονείρου έχει σαν αποτέλεσμα την μείωση της διχοτόμησης του Εγώ. Προοδευτικά το τραυματισθέν άτομο είναι σε θέση να περιλάβει το ανεπιθύμητο γεγονός μέσα στο πλαίσιο της αναπαράστασης του εαυτού του μολονότι αυτό συνεπάγεται για το υποκείμενο λύπη και πικρία. Σε αυτήν την περίπτωση το όνειρο συνιστά ένα μέσον ανάκτησης της συγκρότησης του Εγώ μετά από μια στρεσογόνα αποδιοργανωτική κατάσταση.

Οι Berger et al. (1971), Greenberg et al.(1972), Parkes's (1972) μελέτησαν κομμάτια ονείρων μετά από πραγματικά τραυματικά βιώματα και σε συνθήκες πένθους. Βρήκαν ότι με την πάροδο του χρόνου, τόσο στο έκδηλο περιεχόμενο των ονείρων του υποκειμένου όσο και στους σχετικούς συνειρμούς του επισυμβαίνει μια προοδευτική έκπτωση της συχνότητας των αναφορών στο **πρόσφατο τραυματικό γεγονός** και μια αύξηση των συνειρμών που συνδέουν και απαρτιώνουν το πρόσφατο (τραυματικό) συμβάν με σχετικά θέματα του παρελθόντος (αναμνήσεις της παιδικής ηλικίας).

Ο Khan (1963) κάνει λόγο για συσσωρευτικό τραυματικό φορτίο. Τα τραυματικά επαναλαμβανόμενα όνειρα αποσκοπούν στο να επαναδομήσουν στο Εγώ του ονειρευόμενου το προστατευτικό του κέλυφος (περίβλημα).

Σε ορισμένες περιπτώσεις η αναλυτική διεργασία μπορεί να είναι τραυματική για το Εγώ ορισμένων ασθενών. Τότε τα όνειρα του ασθενούς μπορεί ν'αποσκοπούν στο να θεραπεύσουν το συσσωρευμένο τραύμα που προξένησε η αναλυτική συνεδρία της προηγούμενης ημέρας, δημιουργώντας στο Εγώ του αναλύομένου ένα προστατευτικό περίβλημα. Το ερώτημα εδώ είναι το τι μπορεί να κάνει ο αναλυτής ώστε να εξασφαλίσει ότι ο αναλύομενος,-στην προσπάθειά του να ελέγξει το τραύμα της ανάλυσης- δεν θα ονειρεύεται σε τέτοιο βαθμό και με τέτοιον τρόπο ώστε να εκκενώνει και να πετάει από πάνω του όλη την αποκτηθείσα γνώση. Κατά τον David Tuckett (1977) ο αναλυτής καλείται εδώ να μένει και μέσα και έξω από τη καθημερινή ζωή και δράση του ασθενούς του έτσι ώστε να παρατηρεί και να σχολιάζει πάνω στη λειτουργία και τα νοήματα των πράξεών του έτσι ώστε να του προτείνει μια ιδεατή δόση αυτογνωσίας τόση που ν'αφήνει στο Εγώ του χώρο για ανάπτυξη και εξέλιξη των δυνατοτήτων του.

Κλινικό παράδειγμα Άνδρας σε ανάλυση με συχνότητα τριών συνεδριών εβδομαδιαίως. Στις συνεδρίες εκείνες που το υλικό οδηγούσε την αυτογνωσία σε βάθος εκείνος, ζαπλωμένος στο ντιβάνι σχεδόν κοιμόταν και σε κάποιες περιπτώσεις κοιμήθηκε στην πραγματικότητα. Μπορούμε να κατανοήσουμε την υπνηλία του ως την απόπειρα προστασίας του Εγώ του από την τραυματική ρήξη που προξενούσαν στο προστατευτικό περίβλημα του Εγώ του τα στιγμιότυπα αυτογνωσίας. Υποθέτουμε ότι η υπνηλία του ετίθετο στην υπηρεσία της παραγωγής ονείρων -επί του ψυχαναλυτικού ντιβανιού-με σκοπό την επανόρθωση της ακεραιότητας του Εγώ του. Σε μία ή δύο περιπτώσεις μετέδωσε ότι είχε σχεδόν δει όνειρο καθώς αποκοιμήθηκε κατά την ώρα της συνεδρίας.

Συμπερασματικά, τα τραυματικά όνειρα συνιστούν εκφορτιστικές λειτουργίες του Εγώ μέσω των οποίων το τραυματικό φορτίο απελευθερώνεται μέσω της (ψυχικής) αναβίωσης του τραυματικού βιώματος. Είναι επαναλαμβανόμενα όνειρα τα οποία

παρατηρούνται σε άτομα που υποφέρουν από **τραυματικές νευρώσεις**. Αποσκοπούν στο να «δέσουν» μέσω της κυκλικής επανάληψης το τραυματικό φορτίο, ώστε αυτό να μην κατακλύσει το Εγώ και «παραλύσει» τη λειτουργικότητά του. Πρόκειται για όνειρα εκφορτιστικά τα οποία ως εκ τούτου στερούνται (συμβολικού) περιεχομένου.

Παράδειγμα: μια τραυματική εμπειρία – τουλάχιστον για πολλούς από εμάς που ζούμε στην Αθήνα – είναι ο σεισμός του 1999. Όσοι δοκιμάστηκαν από το τραυματικό γεγονός ονειρεύονταν επί μακρόν τον σεισμό, κάτω από τις ίδιες συνθήκες που τον έζησαν επί του πραγματικού. Ενδιαφέρον σημείο είναι πως αυτά τα όνειρα δεν τους ξυπνούσαν. Ακόμη και ως τραυματικά επιτύγχαναν τον ρόλο του **φύλακα του ύπνου τους**, γεγονός ενδεικτικό της λειτουργικότητας αυτών των ονείρων. Ο ύπνος συνεχιζόταν, άρα το τραυματικό φορτίο «κρατιόταν» και δεν κατέκλυζε το Εγώ των ονειρευομένων. Αν αυτά τα άτομα ξύπναγαν καθώς έβλεπαν τα όνειρα(εφιάλτες) αυτό θα σήμαινε ότι η προσπάθεια του «κρατήματος» του τραυματικού φορτίου θα είχε αποτύχει.

Εν κατακλείδι, όλα τα όνειρα αφορούν σε πραγματοποίηση επιθυμιών πλην των τραυματικών ονείρων στο μέτρο κατά το οποίο αυτά λαμβάνουν χώρα πέραν της αρχής της ευχαρίστησης: « Εδώ η εργασία του ονείρου αποτυγχάνει»(Freud 1923). Εντούτοις, όπως σημειώνει ο Stein (1965) και με τα τραυματικά όνειρα το υποκείμενο ικανοποιεί μια επιθυμία, την επιθυμία ότι το αποτρόπαιο που συνέβη επί του πραγματικού δεν ήταν, στο τέλος, παρά ένα όνειρο.

Κλινικό παράδειγμα: Ασθενής ο οποίος ονειρευόταν τον θάνατο κάποιου άλλου κατανόησε ο ίδιος τα όνειρά του ως ασκήσεις μετατροπής της επερχόμενης πραγματικής απώλειας ως «τίποτα περισσότερο παρά όνειρα ενός θανάτου». Ονόμασε αυτά τα όνειρα ως όνειρα «θανάτου μεταμφιεσμένου σε θάνατο». Ικανοποιείτο πολύ από τέτοια όνειρα στο μέτρο κατά το οποίο μέσω αυτών μπορούσε να διαφεύγει της τρομακτικής οριστικότητας και του μη ανατάξιμου της πραγματικότητας.

7.1.3 Τα αρνητικά αποτελέσματα του τραύματος

Η ενόρμηση της καταστροφής μέσω των αποσυνδέσεων στοχεύει στην «αποαντικειμενοποίηση» (desobjectalisation) του αντικειμένου. Στην περίπτωση αυτήν το ψυχικό μόρφωμα (αντικείμενο) χάνει τα ποιοτικά του χαρακτηριστικά και καταπίπτει στη θέση ενός πράγματος (μερικό αντικείμενο) χωρίς νοηματοδοτούσα σημασία για το υποκείμενο. Δεν είναι μόνο η σχέση με το αντικείμενο που είναι στόχος της επίθεσης, αλλά και όλα τα υποκατάστατα του αντικειμένου. Ο A. Green έκανε την υπόθεση ενός **αρνητικού ναρκισσισμού** (narcissisme negatif), ο οποίος, τείνοντας προς το μηδενισμό των διεγέρσεων κτυπά τη διαδικασία αυτή καθεαυτή της ικανότητας για δημιουργία αντικειμένου (αντικειμενοποίηση). Ο Βίον είχε υπογραμμίσει την ειδική σημασία του **διλήμματος** του υποκειμένου στη σχέση του με το αντικείμενο: να **ξεφύγει** ή να **επεξεργαστεί**. Σε καταστάσεις σύγκρουσης με το αντικείμενο το υποκείμενο μπορεί να επιλέγει την αποφυγή της επεξεργασίας των προβλημάτων μέσω μιας **σιωπής** η οποία δεν μένει μόνο στο επίπεδο του λόγου αλλά προεκτείνεται και ως εσωτερική σιωπή-αποεπένδυση (αίσθηση κενού). Εδώ πρόκειται για βίωμα **αναπαραστατικού κενού**, ενδεικτικό της αποσυνδεδετικής δράσης που διατρέχει τον ψυχισμό. Συχνά το υποκείμενο που «ξεφεύγει» μπορεί να χρησιμοποιεί τον **ύπνο** ως επιπρόσθετο μηχανισμό αποφυγής της δυσφορικής κατάστασης (σύγκρουση) που αισθάνεται. Στην προκειμένη περίπτωση πρόκειται για κατάσταση χειμερίας νάρκης, ύστατο ναρκισσιστικό καταφύγιο, που καταδεικνύει την πρόσκαιρη απόσυρση από την αναπαράσταση του αντικειμένου και της σχέσης του μ' αυτό. Είναι ένας βαθύς ύπνος χωρίς όνειρα, χωρίς δείγμα ζωής που μοιάζει μ' έναν προσωρινό θάνατο.

Επιπροσθέτως μπορεί να έχουμε δυσκολίες στην αναπαράσταση της απουσίας της αναπαράστασης, όταν δηλαδή ο αναλυόμενος δε μπορεί να πει ότι «*εδώ κάτι λείπει από τη σκέψη μου*» ή «*από την αντίληψή μου*». Όταν δε μπορεί να πει ούτε αυτό, τότε βρισκόμαστε μπρός σε ένα **κενό**, σε μια **άδεια** σκέψη. Σε αυτές τις περιπτώσεις μπορεί να έχουμε μια αντίσταση από την πλευρά του θεραπευόμενου, όπως «*δεν σκέπτομαι τίποτα*», «*έχω άδειο κεφάλι*», που σε ακραίες περιπτώσεις μπορεί να φτάσει μέχρι αυτού που οι Green και Donnet (στον Δημόπουλο 2013) έχουν ονομάσει «**λευκή ψύχωση**»: ψύχωση χωρίς σκέψη, ούτε καν παραληρηματική.

7.2. Το όνειρο στον ψύχωση

Σε αυτές τις περιπτώσεις προεξάρχουν τα άγχη αποχωρισμού και συγχώνευσης, κατάσταση η οποία υποχρεώνει τον ασθενή να κρατάει το σώμα και την ψυχή του κλειστά ως εάν μέσα σε κάστρο. Αυτός φαντάζεται ότι οι οπές του σώματός του είναι ερμητικά κλειστές, προάγει αμυντικά ένα είδος εκμηδενισμού των εσωτερικών του κοιλοτήτων και διαστημάτων, έχει μια αίσθηση «παραγεμίσματος» ένα μπλοκάρισμα, των σωματικών του λειτουργιών, έτσι ώστε η έξωθεν γνώση οι ερμηνείες κ.λ.π. να μην περνούν. Εδώ το **όνειρο** του υποκειμένου μπορεί να δείχνει μια απόπειρα εισόδου εντός ενός σπιτιού όπου δεν υπάρχει τίποτα (ανάπηρη εσωτερική δομή).

Στην **οξεία ψύχωση** μπορεί να υπάρχει σύγχυση ανάμεσα στο φανταστικό του ονείρου και το πραγματικό. Συχνά δεν λαμβάνει χώρα η διάκριση ανάμεσα στην ψευδαίσθηση του ονείρου και ένα πραγματικό γεγονός στο μέτρο κατά το οποίο εκπίπτει η αίσθηση ελέγχου. Τότε ο ασθενής αισθάνεται ότι τα όνειρά τους επαπειλούν να κατακλύσουν (να καταλάβουν) το Εγώ του. Επίσης εδώ μπορεί να υπάρχει *σύγχυση μεταξύ έκδηλου και λανθάνοντος περιεχομένου*.

Στην ψύχωση το Εγώ του ασθενούς χρησιμοποιεί πρωτόγονους αμυντικούς μηχανισμούς στην παραγωγή του ονείρου (Bion 1958, Nunberg 1948).

1^ο Κλινικό παράδειγμα Γυναίκα σε θεραπεία η οποία φοβόταν ότι θα καταβροχθιζόταν από προβολές κακών μορφωμάτων (*imagos*). Άρχισε να φοβάται ότι τα όνειρά της ήταν τόσο μεγάλα όσο και αυτή η ίδια και ότι θα την κατάπιναν. Φανταζόταν ότι θα καταλαμβανόταν και θα καταστρεφόταν από τα όνειρά της.

2^ο Κλινικό παράδειγμα. Νεαρή φοιτήτρια γύρω στα 24, στις παρυφές της ψύχωσης, τελειόφοιτος θεολογίας σε θεραπεία με συχνότητα αρχικά δυο συνεδριών εβδομαδιαίως που στη συνέχεια μειώθηκαν σε μία. Είχε σοβαρά εκφορτιστικά ξεσπάσματα βίας έργω και λόγω πρωτίστως εντός του οικογενειακού περιβάλλοντος τα οποία συχνά οδηγούσαν και σε τραυματισμούς ανθρώπων όπως στην περίπτωση ενός φίλου της στον οποίο δε δίστασε να επιτεθεί σ'ένα ξέσπασμά της και να τον χτυπήσει πάνω στο τραυματισμένο πόδι το οποίο εκείνη την εποχή αυτός είχε σε γύψο. Ένα από τα ζητήματά της ήταν ότι συχνά δε μπορούσε να ξυπνήσει. Δε μπορούσε εύκολα ν'αφήσει το κρεβάτι της και να σηκωθεί. Σε κάποιες περιπτώσεις μου έφερνε όνειρα. Μου διηγείτο ότι όταν τελικά κατάφερε ν'αφυπνιστεί γινόταν απίστευτα επιθετική στο

περιβάλλον της (έμενε με τους γονείς της). Η πραγματικότητα της έπεφτε αδυσώπητα δυσβάσταχτη και αυτό πλημμύριζε το Εγώ της με απίστευτη εχθρότητα. Με το να κοιμάται επιχειρούσε να παρατείνει στο έπακρο την ονειρική ψευδαισθητική ζωή της που ήταν ανεκτότερη και πιο ευχάριστη. Ήταν προφανής η προσπάθειά της να υποκαταστήσει την πραγματικότητα με το όνειρο εκλαμβάνοντας το παραλήρημα (όνειρο) ως την πραγματική ζωή (σύγχυση).

Ο Freud έκανε λόγο για κάποια σχετική ικανότητα του Εγώ του υποκειμένου όχι μόνο στο να αντέχει να ονειρεύεται αλλά και στο να μπορεί να συμμαχεί με τον αναλυτή του ως προς την διεργασία του. Διέκρινε ανάμεσα στον **ψυχωτικό** ασθενή ο οποίος *δε μπορεί να υποστηρίξει ένα τέτοιο «συμβόλαιο»* και το νευρωτικό ασθενή ο οποίος επιτρέπει τον αναλυτή του να υποστηρίξει το αδύνατο Εγώ του.

Στους διαταραγμένους ασθενείς γενικότερα το ενορμητικό υλικό (ορμικές ώσεις) του Εκείνο μπορεί να «διατρήσει» και να διαπεράσει τον έλεγχο του Εγώ επί των παλινδρομικών αμυντικών διεργασιών του (εργασία του ονείρου) που οδηγούν στο όνειρο οπότε αντί για την ονειρική παραγωγή μπορεί να προκύψει κινητικότητας, άλλως ειπείν ο κοιμώμενος ξυπνά.

Κατά τον Zetzel (1956) είναι το **σαδιστικό και αρχαϊκό Υπερεγώ** το οποίο σε κάποιες περιπτώσεις δεν επιτρέπει τη θεραπευτική συμμαχία. Παθολογικές εκφάνσεις και λειτουργίες του αρχαϊκού και σαδιστικού Υπερεγώ συναντάμε σε σοβαρές διαταραχές (νευρώσεις) του χαρακτήρα.

Οι **ψυχωτικοί** και οι **οριακοί** ασθενείς έχουν συγκεκριμένα ελλείμματα του Εγώ τους, αλλόκοτους και πρωτόγονους μηχανισμούς και συμβιοτικές -εξαρτητικές προδιαθέσεις που δεν τους επιτρέπουν να παραδίδονται στην παλινδρομική ώση της «κατάστασης του ντιβανιού», ούτε να εμπιστεύονται το μητρικό στήθος ως οθόνη του ονείρου. Αυτοί οι ασθενείς δεν έχουν την ώριμη-ισορροπημένη δυνατότητα να χρησιμοποιούν τα όνειρα για να ικανοποιούν τις επιθυμίες τους και να περιφρουρούν τον ύπνο τους. Αυτό οδηγεί είτε σε μια κατάχρηση παραγωγής ονείρων -μέσω των οποίων επιχειρούν να δημιουργήσουν μια αυταπάτη, μια ψευδαισθητική κατάσταση ικανοποίησης όπως δεν την είχαν στην παιδική τους ηλικία-είτε σε μια άκρως περιορισμένη φαντασιακή επεξεργασία της ενορμητικότητάς τους. Συχνά έχουν

εφιάλτες. Κατά τον Bion (1963) ο ψυχωτικός ασθενής μάλλον έχει ψευδαισθήσεις παρά ονειρεύεται.

Στην **οξεία σχιζοφρένεια** ο ασθενής μπορεί να αφηγείται μπερδεμένα το όνειρό του. Δεν είναι πάντα σε θέση να μεταδώσει τι έγινε στο όνειρο ποιες ήταν οι ψευδαισθήσεις του στο όνειρο και ποιες όταν ξύπνησε. Στην σχιζοφρενική σκέψη εκπίπτει η διαφοροποίηση ανάμεσα στο σύμβολο και το συμβολιζόμενο (γίνεται λόγος εδώ για συμβολικό ισοδύναμο). Αυτό οδηγεί στην συγκεκριμένη-πραγματιστική (ή απομεταφοροποιημένη) σκέψη του σχιζοφρενούς. Ο Freud υποστήριξε ότι ο σχιζοφρενής υπερεπενδύει στις λέξεις σα να ήταν πράγματα. **Εν κατακλείδι:** Η προεξάρχουσα λειτουργία του Εγώ στην παραγωγή των (συμβολικών) ονείρων είναι ο συμβολισμός.

Ο αναλύμενος βλέπει όνειρα, ένδειξη ότι μπορεί να αποκοιμηθεί και να βρίσκεται σε επαφή με τα εσωτερικευμένα του αντικείμενα, επομένως διαθέτει ένα χώρο (ο χώρος του ονείρου) μέσα στον οποίο μπορεί να ονειρεύεται. Σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να ζει τα όνειρά του –πρωτίστως τις εικόνες του ονείρου–ως εισβάλλοντα στα εσωτερικά του αντικείμενα με συνέπεια την ισοπέδωση του χώρου του ονείρου και την απώλεια της λειτουργίας παραγωγής ονείρων του Εγώ. Αυτό συμφωνεί με τις απόψεις της Segal (1980) σύμφωνα με την οποία το όνειρο μπορεί σε ορισμένες περιπτώσεις να αυξάνει την προβλητική ταύτιση με κόστος την απώλεια της συμβολοποίησης. Εδώ ο ονειρευόμενος ζει την φαντασία του να πραγματοποιείται στ'αλήθεια, να λαμβάνει συγκεκριμένες απτές διαστάσεις. Στις ώριμες μορφές του συμβολισμού επιτελείται μια έκπτωση της παιδικής απληστίας η οποία απαιτεί από το Εγώ να χρησιμοποιεί το σύμβολο σα να ήταν αυτό καθεαυτό το πράγμα. Μέσω της διαδικασίας του συμβολισμού το Εγώ κερδίζει σε αίσθηση κυριαρχίας και ελέγχου αφού προσδίδει την ικανότητα στο υποκείμενο να φτιάχνει υποκατάστατα αντικείμενα στο όνομα των απολεσθέντα πραγματικών (ή εσωτερικών) αντικειμένων. Μια πολύ πρόιμη μορφή της συμβολοποίησης αποτελεί η έννοια του *ενδιάμεσου αντικειμένου* (Winnicott 1953), το οποίο το μικρό παιδί μπορεί να χρησιμοποιεί σε διάφορες (κακές) στιγμές έλλειψης.

Ο **Bion** αναφέρει την περίπτωση ενός ασθενούς ο οποίος τρομοκρατήθηκε όταν ονειρεύθηκε τον αναλυτή του οπότε συμπέρανε ότι τον είχε καταβροχθίσει. Εξεπλάγη όταν τελικά βρήκε τον αναλυτή του ζωντανό στον πραγματικό εξωτερικό κόσμο.

Σε αυτές τις περιπτώσεις ο ασθενής δεν δύναται να διαφοροποιήσει ανάμεσα στο ψυχικό γεγονός του ονείρου (εσωτερική-ψυχική πραγματικότητα) και τα πραγματικά γεγονότα του εξωτερικού κόσμου.

Εν κατακλείδι ο ψυχωσικός δεν μπορεί καθόλου να διακρίνει ανάμεσα στο όνειρο, την ψευδαίσθηση και την πραγματικότητα

Η ζωή των **σχιζοειδών** ασθενών κυριαρχείται από ένα «σιδερένιο παραπέτασμα» ανάμεσα στα εσωτερικά τους μορφώματα και τα εξωτερικά αντικείμενα. Τα όνειρά τους μπορεί να είναι φρικτά (απειλητικά) ώστε να μπορούν να τα υποφέρουν, εντούτοις συνιστούν, συγκροτούν και αποτελούν τις πλέον αυθεντικές και γνήσιες εμπειρίες ζωής. Αυτοί οι ασθενείς εμφανίζουν υπομανιακή υπερδραστηριότητα ή εκσεσημασμένες μορφές ακινησίας και απάθειας. Μπορούν να κοιμούνται χωρίς άγχος μόνο όταν προοδευτικά αρχίζουν να εμπιστεύονται τον αναλυτή τους και να εξαρτώνται από την αφυπνιστική και εμπεριέχουσα παρουσία και λειτουργία του στην αναλυτική κατάσταση. Μόνο τότε μπορούν να ξυπνούν σε μια συγκινησιακή κατάσταση η οποία δεν οδηγεί το Εγώ τους σε πρωτόγονους αμυντικούς μηχανισμούς (διχοτόμησης του Εγώ και του αντικειμένου). Σε αυτούς τους ασθενείς μόλις επανορθωθεί ο ρυθμικός μηχανισμός ύπνου-ξυπνήματος τότε μπορούμε να δούμε ν'αναδύεται η ικανότητά τους να κάνουν ένα *καλό όνειρο* και τους σχετικούς ελεύθερους συνειρμούς.

Υπάρχουν θεραπευόμενοι οι οποίοι δεν ονειρεύονται ποτέ. Ο κόσμος τους είναι στατικός σαν ένα μουσείο στο οποίο η κίνηση (κινητικότητας) και η ψυχική εργασία είναι σε τέλμα. Κατά την Gammill (1980) πρόκειται περισσότερο για ένα χαρακτηριστικό φαινόμενο -παρά νευρωτικό ή ψυχωτικό- εκτεινόμενο από την σχιζοειδή προσωπικότητα μέχρι το φαινομενικά κανονικό (υγιές) άτομο.

Γενικότερα ασθενείς με διαταραχές προσωπικότητας (προοιτιπόμενες οργανώσεις, παθολογία του ναρκισσισμού) μπορεί αποτυγχάνουν να ικανοποιήσουν τις προσδοκίες και τους κανόνες της ψυχαναλυτικής κατάστασης. Έρχονται στη θεραπεία χωρίς κάποια συγκεκριμένα συμπτώματα και χωρίς κάποια καλά οργανωμένη επιθυμία για θεραπεία. Διανοητικά και πνευματικά είναι σε θέση να «συλλάβουν» τις απαιτήσεις της ψυχαναλυτικής κατάστασης. Εντούτοις συναισθηματικά και με όρους διαδικασιών (αμυντικές διεργασίες) του Εγώ δε μπορούν να τα καταφέρουν. Αντί να κάνουν ελεύθερους συνειρμούς παγώνουν. Καθώς παλινδρομούν μπορεί να «κολλάνε» σε διάφορα σημεία ή στοιχεία του αναλυτή ή της αναλυτικής κατάστασης (Fliess, 1953) και δε μπορούν να εγκαταστήσουν μια θεραπευτική συμμαχία (Zetzel, 1956) ούτε μια μεταβιβαστική νέυρωση που να είναι διεργάσιμες (Sterba 1957, Stone, 1947). *Κατά τη διάρκεια της ανάλυσης τους λαμβάνει χώρα επί μονίμου βάσεως μια παλινδρομική σύγχυση και συσκότιση των ορίων μεταξύ του Εγώ τους, του αναλυτού και της*

αναλυτικής κατάστασης. Συνήθως τους διαγιγνώσκουν ως : οριακές περιπτώσεις, σχιζοειδείς προσωπικότητες, ναρκισσιστικές νεωρώσεις, «ως εάν» προσωπικότητες, διαταραχές ταυτότητας, ως υποφέροντες από ειδικά ελλείμματα του Εγώ, ψευδοπροσωπικότητες κ.λ.π. Εδώ συντρέχουν πρωτόγονες παραμορφώσεις του Εγώ οι οποίες δεν τους οδηγούν προς τη θεμελίωση μιας ήπιας διχοτόμησης (σχάσης) η οποία συνιστά μια προϋπόθεση για την επιτυχία της κλινικής διαδικασίας στην κλασική ψυχαναλυτική κατάσταση. Τότε μπορεί να προκύπτει μια σύγχυση του Εγώ-μη Εγώ, και επιτακτική ανάγκη ελέγχου τυχόν μαζικών παλινδρομικών ψυχικών φαινομένων διαμέσου (σωματικής) κινητικότητας και έντονων αμυντικών μηχανισμών. Επίσης μπορεί να παρατηρούνται φαινόμενα παραληρητικής μεταβίβασης και συμβιωτικών (συγχωνευτικών) εξαρτητικών σχέσεων. Μέσω όλων αυτών των αλλόκοτων πρωτόγονων αμυντικών μηχανισμών επιχειρούν να θέσουν την αναλυτική κατάσταση υπό την αιγίδα της παντοδυναμίας τους. Άλλοι αναλυτές επιχειρούν να επωφεληθούν της παλινδρομικής διαδρομής του Εγώ αυτών των ασθενών έτσι ώστε να επαναδομήσουν την προσωπικότητά τους. Κάποιοι αναλυτές εντούτοις είναι δύσπιστοι ως προς το παλινδρομικό δυναμικό της μεταβίβασης των οριακών ασθενών και επιχειρούν να επιβάλλονται της αναλυτικής κατάστασης και του ασθενούς υποχρεώνοντάς τον σε περιορισμούς και υποχρεώσεις (παραμέτρους επί του πλαισίου) μέσω των οποίων ελπίζουν να τους οδηγήσουν –μέσω διορθωτικών συγκινησιακών εμπειριών-προς μια καινούργια ελευθερία και ζωντάνια των λειτουργιών του Εγώ και γενικότερα της ψυχικής υγείας. Είναι αλήθεια ότι στην περίπτωση αυτών των ασθενών γίνεται λόγος για προοιδιαστικές συγκρούσεις στο επίπεδο του Εκείνο και των αντικειμενοτρόπων σχέσεων. Εδώ γίνεται λόγος για διαταραχές στο πρωτογενές στάδιο της διαφοροποίησης του Εγώ από την κατάσταση του βρέφους που είναι (αναγκαστικά) ένα αντικείμενο φροντίδας σε μια αυτόνομη μονάδα, αυθυπόστατη και αυτοεξυπηρετούμενη. Κατά τον Khan (1962), από τη στιγμή κατά την οποία η κλινική διαδικασία υπερβαίνει και ξεπερνά τα όρια που θέτει η μεταβίβαση -οπότε ο ασθενής περνάει στην πράξη, δηλαδή εκδραματίζει τις ανάγκες του που προκύπτουν από τις παραμορφώσεις του Εγώ του με έναν συγκεκριμένο πραγματιστικό και όχι συμβολικό τρόπο- τότε δεν υφίσταται η αναλογία του ύπνου και της κατάστασης του ονειρευόμενου με αυτήν της ψυχαναλυτικής συνθήκης. Οι ασθενείς με πολύ πρωτόγονες παραμορφώσεις του Εγώ δε μπορούν να εργάζονται με τη συμβολική αξία και σημασία της μεταβίβασης κατά την αναλυτική διαδικασία. Τότε μπορεί να αρνούνται την εξάρτησή τους από τον αναλυτή (ή την αναλυτική συνθήκη συνολικά) ή προσπαθούν να την εντάξουν στην μαγική παντοδυναμία των ιδεών τους. Μπορεί ακόμα να παλινδρομούν δημιουργώντας πραγματικές απαιτήσεις (ανάγκες) οι οποίες άκρως απέχουν από τους αληθινές προθέσεις και σκοπούς του αναλυτή και της συνθήκης τους. Η μεταβίβαση εδώ γίνεται ένα πρωιμότερο και πρωτογονότερο βίωμα το οποίο προσιδιάζει στην κατάσταση του βρέφους και της φροντίδας του στις πολύ πρώτες συμβιωτικές φάσεις της ψυχοσεξουαλικής του εξέλιξης. Οι κρίσεις αυτών των ασθενών απαιτούν διαφορετικές δυνατότητες εκ μέρους του αναλυτού. Κατά τους Macalpine, Alexander και Fairbairn δεν είναι η αναλυτική κατάσταση η οποία τους φέρνει σε κρίσιμη κατάσταση αλλά οι ανάγκες μέσα στο ίδιο τον ασθενή.

7.3. Το όνειρο στον χρηστικό ασθενή

Δυσκολία στην ονειρική παραγωγή (αστοχία της εργασίας του ονείρου), εμφανίζουν τα άτομα με *θεμελιακή κατάθλιψη και χρηστική σκέψη*.

Η *θεμελιακή κατάθλιψη* είναι χωρίς εκφραστικότητα. Είναι δύσκολο να την αναγνωρίσουμε (διαγνώσουμε), γιατί η εκφραστικότητα της είναι περιορισμένη ή «φλου». Δεν έχει θετική συμπτωματολογία αλλά παρουσιάζει:

-*Κούραση*. Πρόκειται για ασθενείς που εκφράζουν την κατάθλιψή τους μέσω ενός βιώματος εξάντλησης.

-*Άγχος*. Είναι *διάχυτο*, λίγο αόριστο το οποίο δεν αντιστοιχεί συγκεκριμένα μια κατάσταση η σε ένα αντικείμενο

-*Παράπονα για σωματικές ενοχλήσεις*.

Βλέπουμε σε αυτήν την κατάθλιψη μια *ναρκισσιστική θεματική*. Δεν είναι αρκετά καλά ψυχοποιημένη ως εκ τούτου υπάρχει σε αυτήν *σβήσιμο όλων των νευρωτικών αμυνών*. Εδώ έχουμε πτώση του τόνου των *ενστίκτων ζωής*. Μία από τις συνέπειές της είναι οι *σωματικές αναμοχλεύσεις (Σωματοποίηση)*. Η *θεμελιακή κατάθλιψη* συνοδεύει μόνιμα την *χρηστική σκέψη*. *Θεμελιακή κατάθλιψη και χρηστική σκέψη* αποτελούν τις δύο όψεις του φαινομένου της *ψυχικής αποδιοργάνωσης*

Η χρηστική σκέψη συνιστά ένα «βραχυκύκλωμα» κάθε φαντασιακής δραστηριότητας του ατόμου. Χαρακτηρίζεται από απόσυρση των φαντασιακών σχηματισμών του Εγώ (χωλαίνει η φαντασία του υποκειμένου). Πρόκειται για σκέψη φτώχη η οποία δεν εμπεριέχει αναπαραστάσεις. Το υποκείμενο μας μιλά για το πράγμα καθαυτό χωρίς να παραπέμπει σε συνειρμούς και αναπαραστάσεις (σύμβολα). Το άτομο είναι παρόν άλλα άδειο μιλά για το *πράγμα* καθ' αυτό χωρίς να παραπέμπει σε συνειρμούς. Εδώ χωλαίνει η *συμβολική σκέψη*. Ο λόγος του χρηστικού ασθενούς - λόγω του αμυντικού μηχανισμού της *καταστολής* ο οποίος προεξάρχει- στερείται συναισθηματικής ζωντάνιας (*σαν το αγρό που δεν αρδεύεται*). Είναι λόγος πρωτίστως περιγραφικός. Το υποκείμενο δυσκολεύεται να κάνει συνειρμικές αλυσίδες, να ικανοποιείται ψευδαισθητικά (συμβολικά) με αποτέλεσμα να γραπώνεται πάντα από το εξωτερικό πραγματικό αντικείμενο.

Στην χρηστική σκέψη δεν βρίσκουμε *συμβολισμό*. Η Segull³⁰ μας δίνει το γνωστό παράδειγμα του βιολιστή που σταμάτησε να παίζει βιολί. Όταν τον ρώτησε «γιατί σταματήσατε;» εκείνος απάντησε «θα παίζω το πουλί μου μπροστά στον κόσμο»; Τα πράγματα θα ήταν καλά αν το βιολί *συμβόλιζε* το πέος, την αυνανιστική (σεξουαλική) λειτουργία. Το βιολί τότε θα έμπαινε σε *αναπαράσταση*. Αντίθετα ο βιολιστής σταμάτησε να παίζει επειδή στη *χρηστική* του σκέψη βιολί και πέος («πουλί») γίνονται ένα. Παύει η απόσταση ανάμεσα στο συμβολικό και το συμβολιζόμενο. Δεν είναι το βιολί σαν το «πουλί» (αναπαράσταση) αλλά το βιολί είναι το «πουλί». Τα δύο είναι πολύ κοντά γίνονται το ένα και το αυτό. Λέμε εδώ ότι «βραχυκυκλώνει» το *προσυνειδητό*. Είναι το πεδίο, ο χώρος του ψυχικού οργάνου όπου επισυμβαίνουν πολλά πράγματα:

-Η συμβολοποίηση

-Η αναπαραστατική λειτουργία

-Η ψυχοποίηση.

Οι «χρηστικοί» ασθενείς (όπως και οι ψυχωσικοί) δεν έχουν λειτουργικό *προσυνειδητό*. Για αυτούς η λέξη είναι πολύ κοντά στο πράγμα. Έτσι καταργείται ο συμβολισμός. Το συμβολικό είναι ταυτόχρονα και πραγματικό, το υποκείμενο παίρνει τα πράγματα «ως έχουν». Χωλαίνει τότε η αφαιρετική σκέψη, π.χ τι σημαίνει, τι νοήματα έχει και μεταφέρει το γνωμικό φερ'επειν «*φασούλι το φασούλι γεμίζει το σακούλι*»; Ποιος ο συμβολισμός του; Το *προσυνειδητό* είναι βασικό για τον συμβολισμό και την ψυχική λειτουργία εν τέλει, για να μπορώ να πάρω απόσταση από αυτό που έρχεται μέσα μου, δηλαδή από τις έσωθεν διεγέρσεις. Όταν το *προσυνειδητό* δεν λειτουργεί καλά έχουμε τις ποικίλες εκδηλώσεις, τις συνέπειες της μη ψυχοποίησης. Τότε η ενστικτώδης διέγερση εκφορτίζεται αντί να ψυχοποιείται. Πρόκειται για τον ασθενή ο οποίος αδυνατώντας να ενδοσκοπεί, να κοιτά μέσα του (*στροφή επί εαυτού*)³¹ ζητά από τον αναλυτή του «συνταγές» και «οδηγίες χρήσεως».

Στις οργανώσεις αυτές ο προεξάρχων αμυντικός μηχανισμός του Εγώ είναι η **καταστολή**. Πρόκειται για αμυντικό μηχανισμό κατά την *πρώιμη σχέση του παιδιού με τη μητέρα του*. Το παιδί *συμπιέζει* τις αγωνίες του και τις συγκινήσεις του γιατί αυτές θα αποτελούσαν μια απειλή για τη ζωή της μαμάς του (π.χ. όταν αυτή είναι σε κατάθλιψη). Αυτή η μητέρα επιβάλλει μια *σιωπή* στην εκφραστικότητα των συγκινήσεων του παιδιού. Επίσης -για «παιδαγωγικούς» σκοπούς- σε ορισμένες οικογένειες τα παιδιά δεν έχουν δικαίωμα να παραπονιούνται. Τότε σιγά σιγά το παιδί εσωτερικεύει αυτή τη σιωπή, την *καταστολή*¹ των συγκινήσεων του. Πρόκειται για την *αρνητικοποίηση των συγκινήσεων* με τη μορφή ενός *ιδεώδους Εγώ*. Το παιδί

³⁰Βρετανή ψυχαναλύτρια, μέλος της βρετανικής ψυχαναλυτικής εταιρείας.

³¹Λέμε ότι χωλαίνουν οι αυτοερωτισμοί δηλαδή η δυνατότητα του υποκειμένου ψάχνοντας μέσα του (ναρκισσιστική αναδίπλωση) να μπορεί να βρίσκει ψευδαισθητικά το αντικείμενο (μαστός) το οποίο χάνεται.

αποκόπτεται από τις δικές του ενορμητικές πηγές , δηλαδή χάνει τη δική του λιβιδινική τροφοδοσία, χάνει την ατομική του, τη μοναδική του ιδιαιτερότητα. Συμμορφώνεται στο όνομα μιας *υπερπροσαρμογής του στο ομαδικό*, στην κοινωνική πραγματικότητα, στις κοινωνικές (εξωτερικές) νόρμες και αξίες. Εύκολα θα αισθάνεται *ντροπή* κάθε φορά που θα «παρακάμπτει» τις έξωθεν αξίες προς όφελος των ατομικών του επιθυμιών.

Σε ορισμένες περιπτώσεις η *καταστολή* μπορεί να φτάσει τα πράγματα μέχρι το *πάγωμα*, τη συρρίκνωση, τον μαρασμό της σκέψης. Μπορεί να εξαφανίσει, να σβήσει την επιθυμία και την ίδια τη σκέψη. Τα πράγματα είναι «παγοποιημένα». Πρόκειται για μια κατάσταση απάθειας. Εδώ το συναίσθημα δεν τροφοδοτεί τη σκέψη. Είναι μια προσπάθεια συνειδητή να *εγκλωστώσω* το συναίσθημα μου, δηλ. να μη νοιώσω. Έτσι η *καταστολή* μπορεί να γίνει στοιχείο του χαρακτήρα (χαρακτηρολογικό) Πρόκειται για ένα μπλοκάρισμα της επένδυσης της λιβιδούς στο αντικείμενο ώστε να μην αναδύεται η ενόρμηση. Ένα «τσιμεντάρισμα» , δεν ανασαίνει το πράγμα, δεν επιστρέφει στο συνειδητό τίποτα από την επιθυμία Είναι η *καταστολή* ως *νεύρωση χαρακτήρα*. Κατά την *Mc Dougall* η *καταστολή* ως μηχανισμός άμυνας προστατεύει το Εγώ από την ανάδυση των *αρχαϊκών (πρωτογενών) φαντασιών ψυχωσικής τάξης*. *Καταστολή: άμυνα κατά της ψύχωσης*. Κατ' αυτήν την άποψη η χρηστική σκέψη δεν οφείλεται στην έλλειψη φανασιωτικού υλικού, αλλά στην προσπάθεια καταστολής αυτών των πρωτογενών φαντασιών

Κλινικό Παράδειγμα: Νεαρή σε θεραπεία με συστηματικό ερυθματώδη λύκο (αυτοάνοση νόσος, ασθένεια του ανοσοποιητικού συστήματος). Η υπόθεση εργασίας εδώ είναι ότι το ανοσοποιητικό σύστημα ως οργανική άμυνα υπερλειτουργεί όταν άλλα συστήματα αμυνών τα οποία δρουν σε άλλα επίπεδα (ψυχικές άμυνες) αποδεικνύονται ανεπαρκή. Η υπερλειτουργία του ανοσοποιητικού συστήματος έχει σαν αποτέλεσμα αυτό να αναγνωρίζει ως «εχθρούς» εσωτερικά όργανα και να τους επιτίθεται (αυτοανοσία). Έχουμε τότε βλάβη του οργάνου μέσω επίθεσης εναντίον εαυτού.

Ασθενής: « Ένα όνειρο είδα...είμαστε ...μια παρέα σε ένα λόφο σε μια εκδρομή και κατεβαίναμε προς τα κάτω και, κάποια στιγμή, είδαμε ένα μονοπάτι που καιγόταν και φοβηθήκαμε. Αυτό προχώρησε και μετά έκανε έκρηξη. Και αρχίσαμε να τρέχουμε. Και κάτω ήταν ο Σπύρος που όμως εκείνος δεν μπορούσε να τρέξει...». (Διάβασε το όνειρο από ένα χαρτί στο οποίο το είχε γράψει). Από το υλικό των συνεδριών γνωρίζουμε (όπως μας έχει μεταδώσει άλλη φορά), ότι βλέποντας όνειρα φωνάζει «μαμά»(ταραγμένος ύπνος). Στην ίδια συνεδρία η ασθενής είπε ότι όταν η μητέρα της πάει να της πιάσει το χέρι εκείνη το τραβάει.

Η ασθενής μέσω του ονείρου δείχνει ν' αναφέρεται στην επιθυμία- αυτή έρχεται τη στιγμή που μιλά- για έκρηξη (φωτιά) και για κάτι που καίγεται («καυτές» ενστικτώδεις διεγέρσεις, μη ψυχοποιημένες). Φωνάζει τη μαμά ώστε αυτή να δράσει προστατευτικά (μαμά ως αλεξιθεριστικό αντικείμενο- σύστημα)³² απέναντι σε αυτό που έσωθεν την καίει και το οποίο εκρήγνυται. Πρόκειται για τους έσωθεν ερεθισμούς τους οποίους δεν μπορεί να χειριστεί ψυχικά (να φιλτράρει) οπότε αμύνεται σε αυτούς «σβήνοντας» τους μέσω καταστολής οπότε δε θυμάται το όνειρο (το σβήνει). Τότε χρειάζεται να το γράψει για να μην το «χάσει». Δεν μπορεί να κάνει τίποτα παρά μόνο αν μέσω του γραπτού-μέσω της αντίληψης- το ανακαλέσει (το γραπτό είναι ένα οπτικό αντιληπτικό ερέθισμα). Χρειάζεται να έχει το αντιληπτικό για να το ανακαλέσει, να γραπωθεί πάνω από το εξωτερικό. Έχουμε εδώ υπερεπένδυση των εξωτερικών ερεθισμάτων. Δεν υπάρχει εδώ η διαστρωμάτωση της απόθησης³³.

Η ασθενής-όπως μετέδωσε- τραβάει το χέρι της όταν (βλέποντας τηλεόραση) της το πιάνει η μητέρα της. Ιδού ο φόβος της έκρηξης. Είναι ο φόβος να καταστρέψει (να κάψει) το αντικείμενο όπως το σώμα της.

Στην θεμελιακή κατάθλιψη- και στην χρηστική σκέψη και ζωή- έχουμε παρουσία αρνητικής συμπτωματολογίας. Πρόκειται για σβήσιμο των εκφράσεων ενός συναισθήματος ενοχής οι οποίες να συνδέονται με ένα οιδιπόδειο Υπερεγώ. Δεν υπάρχει ενοχικότητα η οποία να βάζει σε λειτουργία τη διαδικασία της απόθησης.

Οι ασθενείς αυτοί μπορούν να μας μιλούν για ενοχές αλλά καλούμαστε να διαγνώσουμε αν πρόκειται για αίσθημα ντροπής περισσότερο και όχι για ενοχές. Η ντροπή είναι το αίσθημα του υποκειμένου ότι καταστρατήγησε κάποιες αξίες και ιδεώδη. Πρόκειται για ναρκισσιστικές απαιτήσεις που σχετίζονται με το ιδεώδες Εγώ (διάφορο του Υπερεγώ). Το λειτουργικό Υπερεγώ γενικά λέει : «μην κάνεις». Το συχνότερο αυτοί οι ασθενείς όταν μιλάνε για «ενοχές» εννοούν «ντροπή» για πράγματα που έκαναν. Πρόκειται για πράξεις οι οποίες δεν υπερβαίνουν ένα εσωτερικευμένο Υπερεγώ (οι αξίες μου), αλλά καταστρατηγούν ιδεώδη κοινωνικά τα οποία έχουν εξωτερική διάσταση και εμφορούνται από αξίες άλλων.

Οι χρηστικοί ασθενείς:

³² Το αλεξιθεριστικό σύστημα του παιδιού αναπτύσσεται με τη βοήθεια του αντικειμένου (μάννα).

³³ Σε αντιδιαστολή με τον μηχανισμό της καταστολής μέσω του οποίου σβήνει η λιβιδώς (πτώση του τόνου της ζωής), με την απόθηση η λιβιδώς διατηρείται οπότε τροφοδοτεί διαρκώς τη σκέψη του υποκειμένου(φαντασία, συγκινήσεις, επιθυμίες κ.λ.π).

-**Δεν έχουν αληθινή συνειρμική ικανότητα**, «δεμένη» με το ασυνείδητο. Δεν έχουν υλικό ενορμητικό *απωθημένο* που *επιστρέφει* από το ασυνείδητο λεκτικά π.χ παραδρομές ή παραπραξίες κ.λ.π). Ο ασθενής εδώ μπορεί να δείχνει ότι έχει ελεύθερους συνειρμούς, στην πραγματικότητα όμως πρόκειται για μια σειρά συνειδητών ή προσυνειδητών ιδεών (ψευδοσυνειρμοί).

-**Δεν εκφράζουν αγωνία.**

-**Δεν έχουν νευρωτικά συμπτώματα** (υστερίες, ψυχαναγκασμούς, οργανωμένες φοβίες).

-**Παρατηρείται απουσία διαστροφικών συμπτωμάτων.**

-**Έχουν απουσία αναγνωρίσιμων μετουσιωσικών καναλιών.**

-**Εμφανίζουν απουσία ψυχοκινητικής επιβράδυνσης.** Πρόκειται για ασθενείς που συνεχίζουν να επιτελούν *μηχανικά* τις δραστηριότητες τους, κάνουν δηλαδή αυτό που έχουν να κάνουν στα διάφορα επίπεδα της επιβίωσης τους, στο κοινωνικό, επαγγελματικό, σεξουαλικό, διατροφικό.

Είναι εξαιρετικά δύσκολη η εγκατάσταση του ψυχαναλυτικού παιχνιδιού με τον ψυχοσωματικό ασθενή. Επειδή χωλαίνει η επορευτική εργασία του **προσυνειδητού**, τα **όνειρά** του συνήθως επαναλαμβάνουν και αφηγούνται πραγματικά γεγονότα των προηγούμενων ημερών. Είναι εμφανής εδώ η έλλειψη των ψυχικών διεργασιών. Μπορεί να βλέπουν επαναλαμβανόμενα όνειρα όχι ως προς το περιεχόμενο όπως κάνουν οι νευρωτικοί, αλλά ως προς τον τρόπο που σκηνοθετούνται. Είναι ακριβώς αυτός ο τρόπος, η φόρμα που επαναλαμβάνεται. Σε άλλες περιπτώσεις, το όνειρο του ψυχοσωματικού ασθενούς δεν είναι τόσο φτωχό ως προς το περιεχόμενό του, αλλά ο ασθενής αρνείται τη δυνατότητα ότι αυτό το περιεχόμενο θα είχε κάποιο νόημα και μια σημασία. Αυτό που δυσχεραίνει εδώ την εργασία του ονείρου, είναι ότι είναι πολύ χαμηλή η **λογοκρισία** (χωλαίνει η εργασία της απώθησης), οπότε το ασυνείδητο εκδηλώνεται με μια υψηλή/καυτή διεγερσιμότητα που προξενεί «βραχυκύκλωμα» στο προσυνειδητό, έτσι ώστε να παρεμποδίζεται η λειτουργία του ονείρου: καταργείται η προσυνειδητή λειτουργία εν είδει φίλτρου. Το ζητούμενο στη θεραπεία αυτών των ασθενών είναι η προαγωγή της δυνατότητας τους ώστε να **συμβολοποιούν** τις συγκρούσεις τους, της ικανότητάς τους να τις αφηγούνται, και της ευχέρειάς τους να κάνουν εσωτερικές μετατροπές διαμέσου της φαντασίας, έτσι ώστε να τροποποιούν μια δυσφορική/δυσάρεστη πραγματικότητα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

«**Τα όνειρα στην τέχνη**», από την **Ελισάβετ Ιωαννίδη**, ιστορικό τέχνης στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (Ε.Μ.Σ.Τ), εκπαιδευόμενη στο Κέντρο Τέχνης και Ψυχοθεραπείας (Κ.Τ.Ψ). Η παρουσίαση έγινε στο Κ.Τ.Ψ, στις 15/3/2015 υπό μορφή power point, στα πλαίσια του μαθήματος «**Η ψυχανάλυση στην πράξη: εισαγωγή επί της ψυχοδυναμικής/ ψυχαναλυτικής θεωρίας και τεχνικής**». Διδάσκων, Σάββας Μπακιρτζόγλου.

Η ύπαρξη των ονείρων μέσα στον κόσμο της τέχνης μετράει πολλούς αιώνες πριν. Για την ακρίβεια, βρίσκουμε αναφορές ονείρων ακόμη και μέσα στη Βίβλο ή και στην Ιλιάδα του Ομήρου όπου βλέπουμε αναφορές σε όνειρα που βιώνουν οι διάφοροι χαρακτήρες. Ωστόσο, για να πούμε με ακρίβεια αν ένα έργο αποτυπώνει την «ιστορία» ενός ονείρου, χρειαζόμαστε ένα συγκεκριμένο αφηγηματικό πλαίσιο. Έτσι λοιπόν, κυρίως στις εικαστικές τέχνες, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε εάν υπήρχαν έργα εμπνευσμένα από τα όνειρα πριν τη περίοδο του μοντερνισμού.

Με το καλλιτεχνικό ρεύμα του **Ρομαντισμού** να δίνει ιδιαίτερη έμφαση στα συναισθήματα στα τέλη του 18ου αιώνα, μπορούμε να διακρίνουμε εμφανώς ότι η θεματική του «*οράματος*» είτε αυτό προκαλείται από την κατάσταση του ονείρου είτε από μέθη, αποτελεί πολλές φορές το κεντρικό συστατικό προς αναπαράσταση για κάποιους από τους κορυφαίους καλλιτέχνες.

Στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αιώνα, τα ρεύματα του Συμβολισμού και του Εξπρεσιονισμού εισάγουν τις εικαστικές τέχνες στις «φανταστικές αφηγήσεις των ονείρων». Η ψυχαναλυτική θεωρία του Freud συνέπεσε με την εμφάνιση και ενός άλλου καλλιτεχνικού ρεύματος του 20ου αιώνα, τον Σουρεαλισμό. Ο Σουρεαλισμός συνδύασε κατά κάποιο τρόπο τις παρορμήσεις που απεικόνισαν προγενέστερα ο Ρομαντισμός και ο Εξπρεσιονισμός εστιάζοντας όμως ξεκάθαρα στην έννοια του ασυνειδήτου ως βασικό εργαλείο για την καλλιτεχνική δημιουργία. Αναδεικνύοντας την εικόνα ως τον βασικό ποιητικό πυρήνα και θεωρώντας ότι στο όνειρο βρίσκεται η αυθεντικότερη έκφρασή της, ο σουρεαλισμός άλλαξε το είδος και τη δομή των παραστάσεων. Ήταν επόμενο οι αλλαγές να παρουσιαστούν σε όλες τις τέχνες, κατ'εξοχήν όμως στη ζωγραφική. Ανάμεσα στους ζωγράφους του κινήματος συναντούμε κάποιους από τους σημαντικότερους του 20ού αιώνα: τον Μαξ Ερνστ, τον Ρενέ Μαγκρίτ, τον Φρανσίσ Πικαμπιά, τον Ιβ Τανγκί, τον Σαλβαντόρ Νταλί, τον Χουάν

Μιρό, τον Τζόρτζιο Ντε Κίρικο. Και στον κινηματογράφο τον κορυφαίο σκηνοθέτη Λουίς Μπουνιουέλ, ο «Ανδαλουσιανός σκύλος» του οποίου προκαλεί και σήμερα τον θαυμασμό. Υπερρεαλιστής, ακόμη, υπήρξε και ο φωτογράφος Μαν Ρέι. Και από τους ποιητές ξεχωρίζουν ο Πωλ Ελιάρ, ο Ρενέ Σαρ, ο Λουί Αραγκόν.

Pablo Picasso: *Le Rêve* (Το Όνειρο), 1932

Ο **Pablo Picasso** (1881 - 1973) ήταν Ισπανός ζωγράφος και κατατάσσεται ανάμεσα στους κυριότερους εκπροσώπους της τέχνης τους 20ου αιώνα. Μαζί με τον Ζωρζ Μπρακ, εισήγαγαν στην τέχνη τον **κυβισμό** και αφιερώθηκαν στην καλλιτεχνική αυτή πρακτική συνεισφέροντας σημαντικά στη διαμόρφωση και την εξέλιξη της μοντέρνας και σύγχρονης τέχνης.

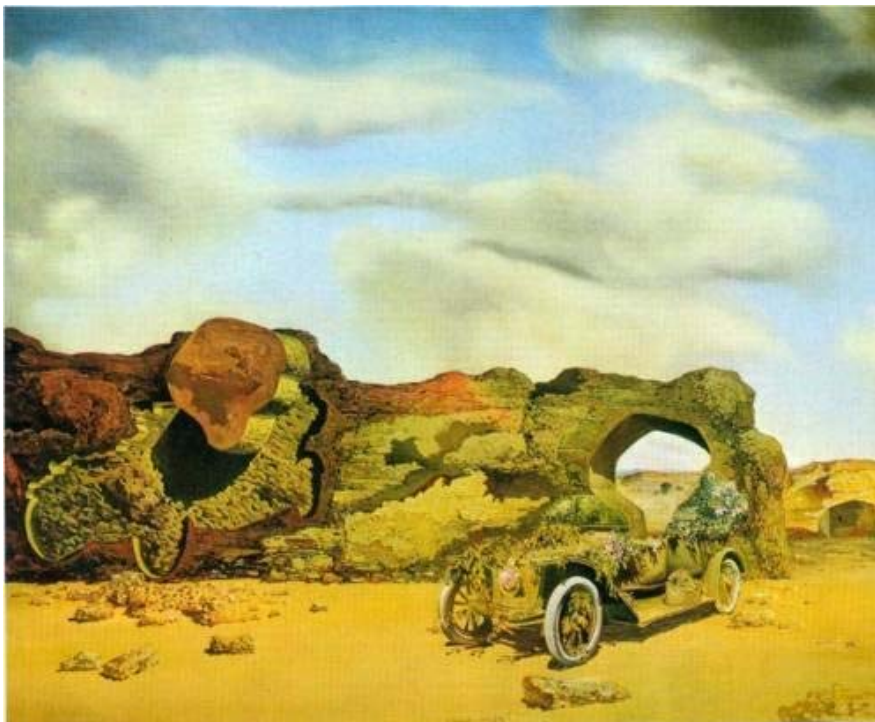
Το συγκεκριμένο έργο του, απεικονίζει την 24χρονη ερωμένη του Marie-Thérèse Walter. Η Marie-Thérèse, με μεγάλα, χονδρά, άκρα όπως συνήθιζε να αποδίδει καλλιτεχνικά ο Picasso, κάθεται αποκοιμισμένη σε μια καρέκλα. Το κεφάλι της είναι γερμένο στη μια πλευρά, το ένα στήθος προτεταμένο και έχει ένα χαμόγελο στα κόκκινα χείλη της. Είναι δύσκολο να μην προσέξει κανείς ότι

το πρόσωπό της είναι χωρισμένο στα δύο και ότι το ένα μισό στη κορυφή του έχει το σχήμα ενός ανδρικού πέους.

Το ερωτικό περιεχόμενο που δίνει αυτό το στοιχείο στον πίνακα έχει σημειωθεί κατ' επανάληψη ανάμεσα στους καλλιτεχνικούς κύκλους, με τους κριτικούς τέχνης να τονίζουν ότι ο Picasso έχει ζωγραφίσει εσκεμμένα ένα αντρικό μόριο στο πρόσωπο του μοντέλου του. Πολλοί αναρωτιούνται εάν ο καλλιτέχνης την αποτύπωσε με τέτοιο τρόπο ώστε να δηλώσει πως ονειρεύεται τον φοβερό εραστή της και ότι μόνο εκείνος είναι στο μυαλό της και της φέρνει ευφορία ακόμη και τη στιγμή που εκείνη κοιμάται.

Το στοιχείο του ονείρου στο συγκεκριμένο έργο βρίσκεται αρχικά στον τίτλο του. Στην ουσία όμως, το έργο απεικονίζει μια γυναίκα να κοιμάται. Το ότι θα μπορούσε ίσως και να ονειρεύεται είναι περισσότερο μια εικασία. Τα υπόλοιπα στοιχεία του πίνακα δεν προέρχονται από τον κόσμο των ονείρων. Ο καλλιτέχνης, σύμφωνα με το προσωπικό του καλλιτεχνικό ύφος, απεικονίζει ένα κατά τα άλλα ρεαλιστικό περιβάλλον στο οποίο τοποθετεί την πρωταγωνίστρια του έργου στο κέντρο του ενδιαφέροντος παρουσιάζοντάς την να κοιμάται.

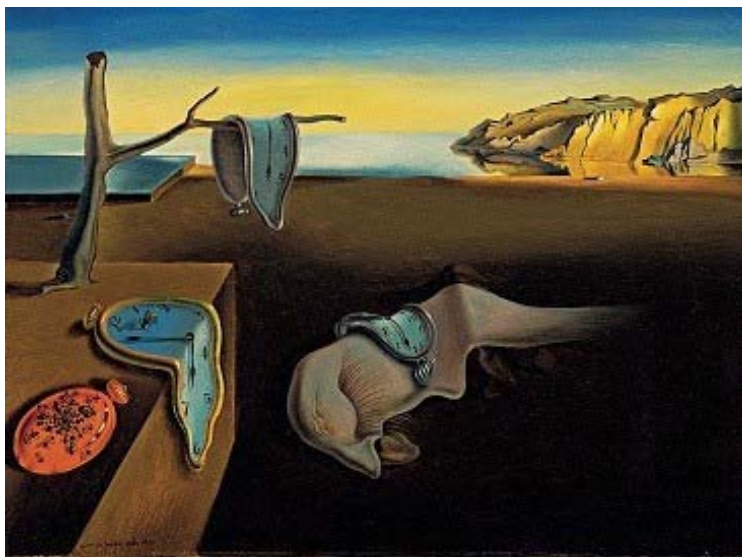
Salvador Dali: Παρανοϊκή- κριτική μοναξιά, 1935

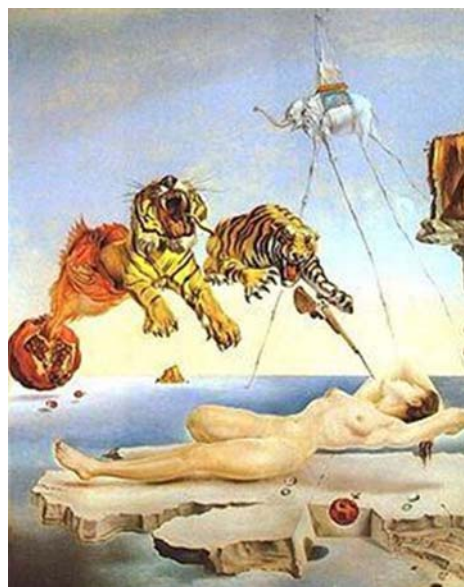
Ο **Salvador Dali** ήταν διακεκριμένος Ισπανός σουρεαλιστής καλλιτέχνης. Γεννήθηκε στην Καταλονία της Ισπανίας και έζησε από τις 11 Μαΐου 1904 έως τις 23 Ιανουαρίου 1989. Ζωγράφος, γλύπτης, γραφίστας, σχεδιαστής. Στο κίνημα των Σουρρεαλιστών άρχισε να μετέχει από το 1929. Ο Dalí είχε μια εξαιρετικά ανεπτυγμένη φαντασία και ήταν εκκεντρικός στους τρόπους του και στην εμφάνισή του. Στον πίνακα αυτό παρατηρείται το φαινόμενο του «**ανοικείου**». Στο έρημο τοπίο, ένα αυτοκίνητο είναι εν μέρει ενσωματωμένο σε κάποια βράχια, ενώ τα καθίσματα που λείπουν υπονοούνται από μια

τρύπα στους βράχους. Η εικόνα του αυτοκινήτου επανεμφανίζεται στο αριστερό μέρος του πίνακα, σκαλισμένη στους βράχους, και το μέρος των βράχων που λείπει από την τρύπα επανεμφανίζεται εκεί. Το κύριο θέμα του πίνακα, το οποίο περιστρέφεται γύρω από τη μοναξιά, μαζί με τα συμπληρωματικά στοιχεία του, κάνει κάποιον να αισθάνεται ταυτόχρονα μόνος και πλήρης. Εδώ, η στερεοσκοπία χρησιμοποιείται από τον ζωγράφο με σκοπό να αποκαλύψει την ερμηνεία των ονείρων με έναν συνεχή και ζωντανό τρόπο.

Salvador Dali: *Η εμφάνιση της μνήμης*, 1931

Salvador Dali: Όνειρο που προκλήθηκε από το πέταγμα μιας μέλισσας γύρω από ένα ρόδι ένα λεπτό πριν το ξύπνημα

Salvador Dali: *Εμφάνιση προσώπου και φρουτιέρα σε μια παραλία, 1938*

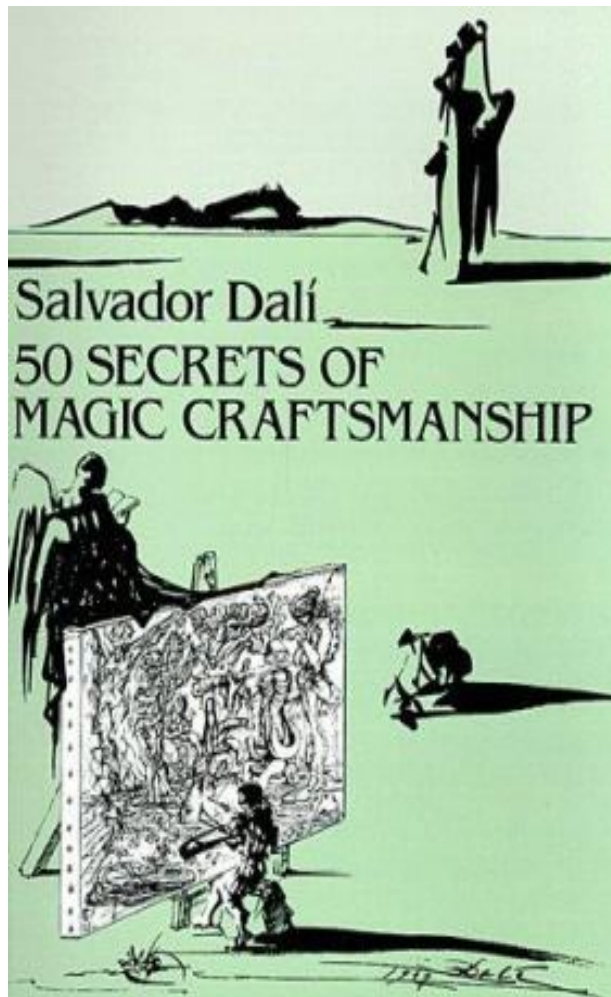

Το πρόσωπο που βλέπουμε στο κέντρο μετατρέπεται με μια δεύτερη ματιά σε μία φρουτιέρα με αχλάδια, με τη μύτη να αποτελεί το κολωνάτο πόδι της. Η ίδια μορφή σχηματίζει μέρος του τοπίου μιας παραλίας περιτριγυρισμένης από βουνά. Ή μήπως το σώμα ενός σκύλου; Επάνω δεξιά βλέπουμε ένα βουνό να μετατρέπεται στο κεφάλι του και μια γέφυρα σε περιλαίμιο.

Η **παρανοϊκή-κριτική μέθοδος** του Νταλί είναι μια προσπάθεια συστηματοποίησης της παράλογης σκέψης. Το 'σοκ' με το οποίο οι σουρεαλιστές επιδίωκαν να κάνουν την κοινή λογική να καταρρεύσει, εφαρμόστηκε από τον Νταλί με τις 'διπλές εικόνες' του, και με πίνακες οι οποίοι είχαν περισσότερες από μία ερμηνείες. Στον κόσμο των ονείρων του Dali, οι εικόνες μοιάζουν παράλογες, τερατώδεις, ταυτόχρονα όμως αληθινές. Ο καθένας μπορεί να αναγνωρίσει μέσα σε αυτές τα ένστικτα και τις εμμονές του, τους φόβους και τους εφιάλτες του. Περιέργα και παράταιρα στοιχεία σχεδιάζονται με απόλυτη ακρίβεια στη λεπτομέρεια, προσπαθώντας να μας πείσουν για την αλήθεια τους. Όπως στα όνειρα έχουμε συχνά την αίσθηση ότι αυτό που βλέπουμε είναι ταυτόχρονα κάτι άλλο, έτσι και στους πίνακες του Dali οι μορφές συγχωνεύονται και η αντίληψή μας γι' αυτές εναλλάσσεται. Τα έργα του περιείχαν εκτεταμένους συμβολισμούς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα και σήμα κατατεθέν του καλλιτέχνη είναι τα «ρολόγια τήξης» που ενισχύουν την θεωρία του Einstein (Αϊνστάιν) περί

σχετικότητα. Η σκηνή που απεικονίζεται είναι η πραγματική έρημος κοντά στην Καταλονία της Ισπανίας, όπου έμενε ο Νταλί. Τα ρολόγια που λιώνουν αντιπροσωπεύουν το χάσιμο της σημασίας του χρόνου που θέλει να δείξει ο Νταλί. Τα μυρμήγκια που περπατούν πάνω στο ρολόι αντιπροσωπεύουν τη φθορά του χρόνου. Ο τίτλος του έργου αφορά την ικανότητα της μνήμης να συγκρατείται στον χρόνο καθώς αυτός φθείρεται γύρω της.

Ο ελέφαντας είναι επίσης μια επαναλαμβανόμενη εικόνα στο έργο του Dalí. Εμφανίστηκε αρχικά στο έργο του *«Όνειρο που προκλήθηκε από το πέταγμα μιας μέλισσας γύρω από ένα ρόδι ένα λεπτό πριν το ξύπνημα»*. Οι ελέφαντες, που αποτελούν έμπνευση από το γλυπτό του Gian Lorenzo **Bernini** στη Ρώμη, ενός ελέφαντα που φέρει έναν αρχαίο οβελίσκο, εμφανίζονται στο έργο του Dalí με μακρύτερα από τα κανονικά και μόλις και με τα βίαια ορατά πόδια. Αυτό το σχετικά μικρό σε μέγεθος (51 x 40,6 εκατοστά) αλλά μεγαλειωδώς ισχυρό και τέλεια ζωγραφισμένο έργο είναι ένα από τα καλύτερα σουρεαλιστικά δείγματα. Όπως φαίνεται και από τον τίτλο του, το έργο αποτελεί το όνειρο κάποιου. Στο έργο που ο ίδιος ο καλλιτέχνης χαρακτηρίζει ως μια «δια χειρός ζωγραφισμένη φωτογραφία», συναντάμε ένα παραθαλάσσιο τοπίο με ήρεμα νερά και έναν μακρινό ορίζοντα όπου η Gala (σύντροφος και μούσα του καλλιτέχνη) βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της σκηνής. Η Gala σε κατάσταση ονείρου, αιωρείται πάνω σε έναν βράχο σε άγνωστο τόπο και χρόνο. Ένα σκοτεινό περιβάλλον αιχμαλωτίζει τον τρόπο με τον οποίο εκτυλίσσονται τα περισσότερα όνειρα. Τόσο σύμφωνα με τον τίτλο του όσο και με τα στοιχεία που παραθέτει ως απεικονιστικό παράδειγμα, το έργο του Dalí αγγίζει τον κόσμο των ονείρων μεταφέροντας τον θεατή του εκτός τόπου και χρόνου όπως ακριβώς συμβαίνει και κατά τη διάρκεια που κάποιος ονειρεύεται.

Είναι τόση η σημασία των ονείρων για τον Dalí, ώστε είχε δημιουργήσει μια τεχνική που του επέτρεπε να μπαίνει στα πρώτα στάδια του ύπνου και να αντλεί εικόνες για τους πίνακές του. Την τεχνική αυτή μοιράζεται στο βιβλίο του με τίτλο “50 Secrets of Magic Craftmanship” και την ονομάζει “ύπνος με ένα κλειδί”. Προτρέπει τον καλλιτέχνη να αποκοιμηθεί σε μία πολυθρόνα, κρατώντας ένα κλειδί, με το χέρι προς τα έξω. Όταν ο ύπνος χαλαρώσει τους μύες, το χέρι ανοίγει και το κλειδί πέφτει κάτω, ξυπνώντας το άτομο που πρέπει αμέσως να καταγράψει το όνειρο που έβλεπε, ώστε να μπορεί να το χρησιμοποιήσει ως έμπνευση.

Ο **Rene Magritte** (1898-1967) ήταν βέλγος σουρρεαλιστής καλλιτέχνης με επιρροές από το καλλιτεχνικό κίνημα του ντανταϊσμού. Ως χαρακτήρας διαπνεόταν από ένα πνεύμα ανεξιθρησκίας, αμφισβήτησης και σατιρικής διάθεσης. Το έργο του αριθμεί εκατοντάδες ελαιογραφίες με ποιητικούς τίτλους, που βρίθουν από αινίγματα, μεταφορές και παράδοξα, αλλά και σχέδια, ακουαρέλες, κολάζ και ακόμη πολλές αντιγραφές έργων και πολλά γλυπτά αντικείμενα. Οι προκλητικές του εικόνες προέρχονται από τις σχέσεις του μυστηρίου του ορατού κόσμου . Η μέθοδος του ορθόδοξου σουρρεαλισμού, όπως τον είχε διατυπώσει ο *Αντρέ Μπρετόν*, ήταν παρμένη από το όνειρο: ελεύθεροι συνειρμοί, παιχνίδι με τη σκέψη, αυτόματη γραφή. Ο Μαγκρίτ ήταν ωστόσο ανορθόδοξος. «*Τα όνειρα της νύχτας μου είναι αδιάφορα*» έλεγε. «*Το μόνο που με ενδιαφέρει είναι τα όνειρα που βλέπω στο ξύπνιο μου*». Ταυτόχρονα βέβαια αξιοποιούσε και ο ίδιος τους βασικούς μηχανισμούς λειτουργίας του

ονείρου, όπως τη συμπύκνωση και τη μετάθεση των εικόνων. Έτσι παρήγαγε τα περίφημα «σκεπτόμενα όνειρα» που έχουν ρεαλιστικό περιεχόμενο.

Rene Magritte: Το τριαντάφυλλο, 1958

Rene Magritte: Ο Θεραπευτής

Κοιλότητες μουσικών οργάνων σε σχήμα 'F' είναι συνηθισμένες στη ζωγραφική του Μαγκρίτ, Οι κοιλότητες αυτές μαζί με κάποια άλλα τμήματά ενός μουσικού οργάνου, αναδύονται στο νυχτερινό ουρανό, προσκαλώντας μας, καθώς η κουρτίνα πέφτει, ν' αφουγκραστούμε τον κόσμο των **ονείρων**.

Rene Magritte: Η γραμμή του ύπνου, 1928

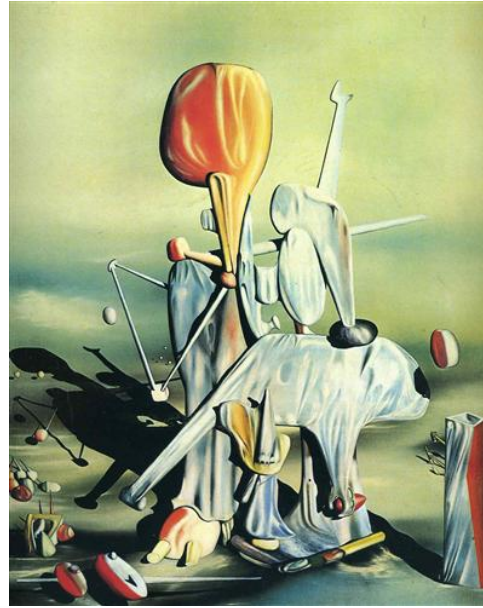
Rene Magritte: Ο ταξιδιώτης (The voyager), 1937

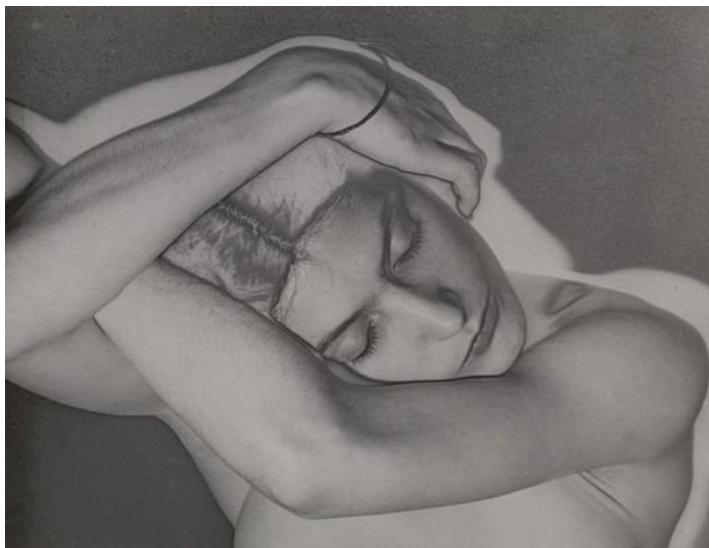
Ιβ Τανγκί, (1900 – 1955). Αμερικανός ζωγράφος, γαλλικής καταγωγής. Για τον ζωγράφο ο διευθυντής του μουσείου Καλών Τεχνών του Κεμπέρ (Βρετάνη) Αντρέ Καριού είπε: «Ο Τανγκί είναι ο κατ' εξοχήν υπερρεαλιστής ζωγράφος. Τα νοερά τοπία του δημιουργούν καθαρή ποίηση. Χρησιμοποιεί ένα είδος αυτόματης γλώσσας, της οποίας τα σύμβολα είναι ο μόνος που τα γνωρίζει. Αντικρίζουμε έναν ονειρικό κόσμο στον οποίο θα πρέπει να αφεθούμε να βυθιστούμε χωρίς να καταφεύγουμε στη λογική».

Yves Tanguy: *The Rapidity of Sleep*, 1945

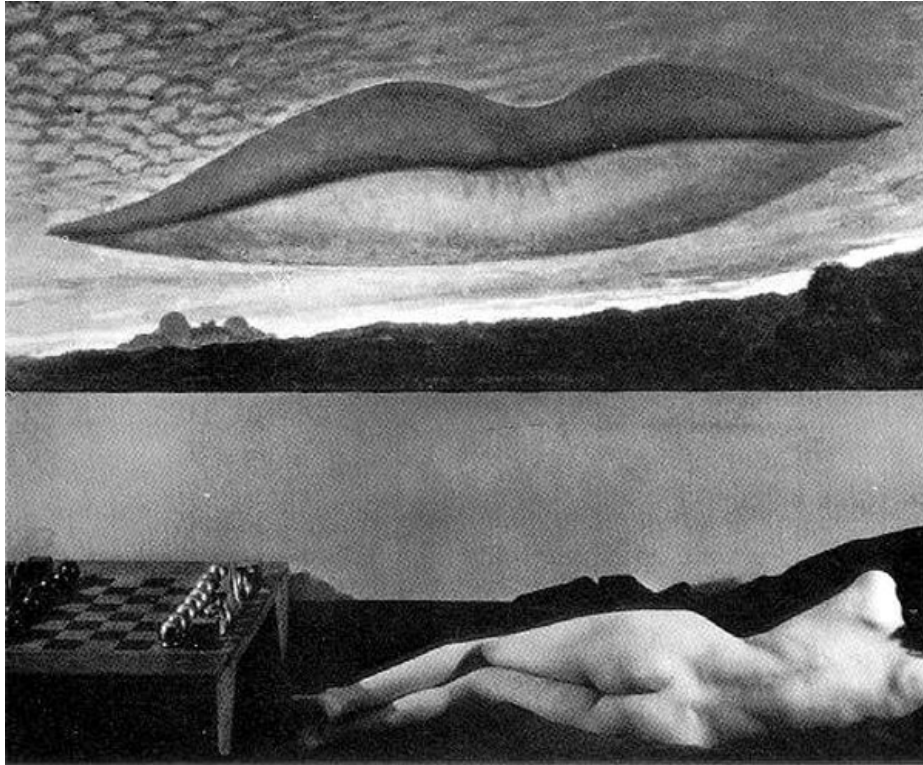
Yves Tanguy: *Through Birds Through Fire But Not Through Glass*, 1943

Man Ray: *Sleeping Woman*, 1929

Ο **Man Ray** (1890 -1976) ήταν Αμερικανός καλλιτέχνης, γνωστός κυρίως για το φωτογραφικό του έργο και την ανάμιξή του στα κινήματα του ντανταϊσμού και του υπερρεαλισμού.

Man Ray - Untitled - Surrealism stresses the importance of dream and reality.

Jim Shaw: Dream Object Eyeball TV Model, 2006

Ο **Jim Shaw** (γεν. 1952) είναι ένας σύγχρονος Αμερικανός καλλιτέχνης που γεννήθηκε στο Midland. Ζει και εργάζεται στο Los Angeles. Είναι συντάκτης, ζωγράφος και γλύπτης, πολυτεχνίτης των «επινοημένων θρησκειών και πολιτισμών» (O-ism), συλλέκτης έργων τέχνης που βρίσκει σε ξεχασμένα μικρά καταστήματα ζωγραφικής και λάτρης της ψυχεδελικής σουρεαλιστικής τέχνης. Ο Shaw είναι ανάμεσα στους πιο καταξιωμένους καλλιτέχνες στην απεικόνιση έργων από τον κόσμο της φαντασίας και των ονείρων. Η σειρά των έργων του με τίτλο «**Rinse Cycle**» αποτελεί την πρώτη

ολοκληρωμένη σειρά έργων του καλλιτέχνη σε παγκόσμιο επίπεδο και αποτελεί μια σύνθεση από εκατοντάδες ζωγραφικά έργα, γλυπτά, ready- mades, σχέδια και βίντεο από τα τελευταία εικοσιπέντε χρόνια. Ο ίδιος ο καλλιτέχνης ισχυρίζεται ότι αποτυπώνει στα έργα του εικόνες και στοιχεία από τα προσωπικά του όνειρα που έχει δει μόλις το προηγούμενο βράδυ. Το έργο, εκτεταμένο στις τρεις διαστάσεις του χώρου, αποκομμένο από τον πραγματικό χώρο και χρόνο, μεταφέρει τον θεατή σε έναν φανταστικό ονειρικό κόσμο δίνοντας του και κάτι πολύ προσωπικό από τον ίδιο τον καλλιτέχνη, την απεικόνιση του ίδιου του ονείρου του. Όπως και τα υπόλοιπα έργα του από τη συλλογή «Rinse Cycle», που ο ίδιος ονομάζει «Dream Objects», τόσο στην αναφορά των τίτλων τους όσο και στο περιεχόμενο των μορφολογικών τους στοιχείων, απεικονίζεται με τρόπο άμεσο και ξεκάθαρο η ουσία της θεματικής του ονείρου.

Jim Shaw: Dream Object (Butt-Head Bucket), 2007

Dream Object (A woman student had sculpted oversized human legs made out of fiberglass which had rough edges to simulate the effect of traps on animals), 2007

Paul Eluard

Να κοιμάσαι

με τον ήλιο στο ένα μάτι και με το φεγγάρι στο άλλο
 μ' έναν έρωτα στο στόμα κι ένα ωραίο πουλί μέσ' στα μαλλιά
 στολισμένη σαν τους κάμπους, σαν τα δάση, σαν τη θάλασσα
 στολισμένη και πεντάμορφη σαν το γύρο του κόσμου.

Να φεύγεις και να χάνεσαι

μέσ' απ' τους κλώνους των καπνών και τους καρπούς του ανέμου
 πόδια πέτρινα με κάλτσες άμμου

γερά πιασμένη από του ποταμού τους μύθους

και μιαν έγνοια, τη στερνή, στην καινούρια σου όψη επάνω.

ΝΑ ΚΟΙΜΑΣΑΙ, μετάφραση, Οδυσσέας Ελύτης, (1911-1996)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική-Μεταφρασμένη

- Βαμβαλής Γ.: « Ξαναδιαβάζοντας τον Freud», εκδ. Επίκουρος, Αθήνα 2000
- Δημόπουλος Β. «Το σώμα και οι αναπαραστάσεις του», εκδ. Γαβριηλίδης, Αθήνα 2013.
- Δημόπουλος Β. «Η ψυχική μορφοποίηση στην ψυχανάλυση». Δελτίο 51 της
- Evans D. : Εισαγωγικό Λεξικό της Λακανικής ψυχανάλυσης Εκδόσεις «Ελληνικά Γράμματα» , Αθήνα 2005.
- Ιωαννίδη Ε. «Τα όνειρα στην τέχνη». Η παρουσίαση της θεματικής έγινε στο Κέντρο Τέχνης και Ψυχοθεραπείας (Κ.Τ.Ψ), στις 15/3/2015 υπό μορφή power point, στα πλαίσια του μαθήματος **«Η ψυχανάλυση στην πράξη: εισαγωγή επί της ψυχοδυναμικής/ ψυχαναλυτικής θεωρίας και τεχνικής»**. Διδάσκων, Σάββας Μπακιρτζόγλου.
- Καραγάτσης Μ. : Η μεργάλη χίμαιρα, εκδ. Εστία, Αθήνα 2005
- Μπακιρτζόγλου Σ. «Περί Της Ανατομίας του Τραύματος: μια μεταψυχολογική ανασκόπηση», σημειώσεις εκπαιδευτικού προγράμματος «Επέκεινα», Απρίλιος 2014
- Ποταμιάνου Α. « Διαδικασίες επανάληψης και προσφορές του Εγώ», εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1999.
- Ποταμιάνου Α. «Ψυχική οικονομία και δυναμική στις οριακές οργανώσεις», εκδ. Χατζινικολή, Αθήνα 1993.
- Μαδιανός Μ.: «Κλινική ψυχιατρική», εκδ. Καστανιώτης, 2003.
- Μάνος Ν.: «Βασικά στοιχεία κλινικής Ψυχιατρικής» , University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1997.
- Παπαδόπουλος Ν.,: «Λεξικό της ψυχολογίας», Σύγχρονη Εκδοτική , Αθήνα 2005.
- Συλλογικό (Green Α., Αιζενστάιν Μ., Βαρτζόπουλος Ι., Μητροσύλης Σπ., Μπεράτη Στ., Ποταμιάνου Α.), «Η έννοια του αρνητικού στην ψυχανάλυση», εκδ. Νήσος, 2011.

- Φιλιππόπουλος Γ.Σ.: «Δυναμική Ψυχιατρική», Α.Καραβία , Αθήνα 1971.
- Freud S.: «Η ερμηνευτική των ονείρων», εκδ. Επίκουρος, Αθήνα 1992
- Freud S.: «Όνειρα, Μέντιουμ και αποκρυφισμός», εκδ. Κοροντζή, Αθήνα 2004
- Freud S.: «Ψυχολογία των μαζών και ανάλυση του Εγώ», εκδ. Επίκουρος, Αθήνα 1994
- Freud S: «Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας», Εκδ. Επίκουρος, Αθήνα 1994
- Freud S.: «Τοτέμ και ταμπού», Εκδ. Επίκουρος, Αθήνα 1974
- Χαρμπί Φ., ηλεκτρονική αλληλογραφία με τον Σ.Μπακιρτζόγλου, 6 Απριλίου 2015
- Freud S.: «Όνειρα, Μέντιουμ και Αποκρυφισμός», Εκδ. Κοροντζή, Αθήνα 2004
- Χαρτοκόλης Π.: «Εισαγωγή στην Ψυχιατρική», Εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1991 . 23
- Χουντουμάδη Α.- Πατεράκη Λ., «Σύντομο Λεξικό Ψυχολογικών Όρων», εκδ. «Δωδώνη», Αθήνα-Γιάννενα 1989.
- Windgassen – Tolle: «Ψυχιατρική», εκδ. Παρισιάνος 2003.

Ξενογλώσση

- Akhtar S. « Comprehensive Dictionary of Psychoanalysis », Karnac, London 2009.
- Chemana R, Vandermersch B: « Dictionnaire de la Psychanalyse», Larousse, Paris 1995 .
- Coen J. S. : “The passions and perils of interpretation (of dreams and texts): An appreciation of Erik Erikson’s dream specimen paper”, New York, Int. J. Psycho-Anal. (1996)77. 537
- De Mijola A: “Dictionnaire de la Psychanalyse” , Calmann –Levy , 2002.
- De Monochaux Cecily: “Dreaming and the organizing function of the ego”, London, Int. J. Psycho-Anal. (1978)59. 443
- Grubrich- Simits I.: “How Freud wrote and revised his interpretation of dreams”, London, The British Psycho-Analytical Society, English-speaking Weekend Conference, 13th- 15th October 2000
- Gutheil A E. : “The handbook of dream analysis”, New York, Liveright, 1979
- Fenichel O.: «The psychoanalytic Theory of Neurosis», Rutledge and Kegan Paul, London 1982
- H-Ey, Bernard P. , Brisset Ch.: “Mannuel de Psychiatrie”, Masson, Paris 1989.

- Kernberg O. : “Borderline conditions and Pathological Narcissism”, Jason Aronson, Inc 1976 .
- Mautner B.: “Freud’s Irma dream: A psychoanalytic interpretation”, New York, Int. J. Psycho-Anal. (1991)72. 275
- Masud M, Khan. R.: “Dream psychology and the evolution of the psycho-analytic situation”, The International Journal of Psycho-analysis, London 1962
- Michel A.: Dictionnaire de la Psychanalyse , Encyclopedia Universalis, Paris 2001
- Port A.: Manuel Alphabetique de Psychiatrie , Puf, 1986 .
- Reich W., Character Analysis. Ed.Noonday, New York 1991 .
- Roudinesco E., Plon M.:Dictionnaire de la Psychanalyse , Fayard , 1997
- Rycroft C. : A critical Dictionary of Psychoanalysis,Penguin,1972 .
- Winnicott W. “The capacity to be alone”, ” International Journal of Psycho-Analysis 39 (1958) :416-20